

Dansk Sociologi nr. 2/34. årg. 2023
ISSN 0905-5908
Copyright © Dansk Sociologiforening

Redaktion:

Lektor Poul Poder (ansvarshavende redaktør), lektor Morten Brænder, lektor Marianne Høyen, post.doc. Jakob Laage-Thomsen, post.doc. Anton Grau Larsen, uddannelses- og forskningsleder Klaus Levinsen, chefkonsulent Bella Marckmann, adjunkt Anette Stenslund, lektor Hans-Peter Y. Qvist

Redaktionssekretær:

Gitte Hegner

Redaktionens adresse:

Institut for Sociologi, Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet
Degnevej 14, 6705 Esbjerg Ø
Tlf. 65 50 15 70, e-mail: mail@danksociologi.dk
Webisode: www.danksociologi.dk

Tidsskriftadministration, bestilling af abonnement:

Djøf Forlag,
Gothersgade 137, 1123 København K
Telefon: 39 13 55 00, e-mail: forlag@djoefforlag.dk
www.djoefforlag.dk

Abonnementpriser:

2023 (3 numre): 500 kr.

For institutioner: 2.990 kr.

Studerende: 300 kr.

Medlemmer af Dansk Sociologiforening modtager tidsskriftet.

Manuskripter:

Manuskripter til artikler underkastes anonym referebedømmelse. Se nærmere i øvrigt i »Retningslinjer for manuskripter« bagerst i tidsskriftet.

DANSK SOCIOLOGI

Indhold

REDAKTØRERNES INTRODUKTION	5
Omsorg – vilkår, arbejde og kønnet praksis	
ARTIKLER	19
Marianne Brodersen, Randi Andersen, Thomas Bille Pædagogiske omsorgskvaliteter – i kampe med tid	
Camilla Caspersen, Christine Nabe-Nielsen, Anne Villadsen og Lars Skov Henriksen Frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde – Spændingsfelter og grænsearbejde i omsorgen for døende	39
Anne-Kristine Mølholt En betinget omsorg - oplevelser af nære omsorgsrelationer hos tidligere anbragte unge	61
Mikkel Giver Kjer, Mie Mølgaard Andersen, Maya Flensborg Jensen Engle og proletarer? – en diskursanalyse af mediernes portrættering af social- og sundhedsfagene i en rekrutterings- og omsorgskrise	81
DEBAT: ESSAY OG REPLIK	105
Sofie Danneskiold-Samsøe og Bo Wagner Omsorg og social kontrol: paragraf 94-ordningen under behandling	105
Mikkel Rytter, Sara Lei Sparre, Abir M. Ismail og Anika Liversage Hvis du kun har en hammer, ligner alt et søn	119
ANMELDELSER	131
Lise Lotte Hansen, Hanne Marlene Dahl og Laura Horn (eds.) A Care Crises in the Nordic Welfare State? Care Work, Gender Equality and Welfare State Sustainability	131
Bruno Latour & Nikolaj Schultz Notat om den nye økologiske klasse	134

PH.D.-OMTALER	139
----------------------	-----

Karen Marie Sangild Stølen Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Det Humanistiske og Sam- fundsvidenskabelige Fakultet, Aalborg Universitet	139
--	-----

KUNSTNERPRÆSENTATION	143
-----------------------------	-----

Redaktørernes introduktion

Omsorg – vilkår, arbejde og kønnet praksis

Menneskets omsorg for andre provokerer store dele af sociologien, som primært har taget afsæt i en ide om, at mennesket er en ulv i forhold til andre mennesker. Historisk har store dele af sociologien derfor ikke fundet det nødvendigt at tænke igennem, hvad omsorg som en genuin social praksis består i (Bauman 1989, 1990, 1991, 1992; Furhman 1987; Bregman 2021). Der har dog været en lille gruppe af sociologer, der har beskæftiget sig med omsorg (Clark, 1997, 2004; Graham, 1991; Ungerson, 1983; Wærness, 1987; Hochschild, 1995; Twigg, 2000). Denne forsømmelse gælder også i dag, hvor tidens dominerende sociologiske teoritilgange negligerer omsorg som almen social praksis. Det dominerende *rational choice* paradigme gør det umuligt at forstå omsorg som en genuin social aktivitet, fordi omsorg reduceres til egennyttige, maksimerende handlinger (Bregman 2021). Ligeså med institutionalistisk teori, som forklarer menneskelig handling som følge af socialisering af kulturelle og institutionelle normer, værdier og meningsuniverser og ikke som følge af valg af moralske omsorgshandlinger (Smith 2015:5; Furhman 1987). Materialistisk teori, som forklarer menneskelig adfærd som følge af man agerer som interesse-jægere på vegne af den eller de grupper, man nu tilhører (Smith 2015:6). Endelig miskender den interaktionistiske tilgang også omsorg som selvstændigt handlingsmotiv, fordi tilgangen alene ser mennesker som optaget af etablere en fælles situationsforståelse (Smith 2015:6).

Det er underligt, at omsorgspraksis ikke er blevet taget mere alvorligt i et sociologisk perspektiv. For mennesket er jo sammenlignet med de andre dyr det store omsorgsdyr. Vi er afhængige af langvarig omsorg, fordi vi har en meget lav instinktstyring at falde tilbage på som spædbørn. Derfor er vi helt prisgivet en langvarig form for omsorg fra voksne for at blive funktionsduelige mennesker (Berger & Luckman 1972; Szalavitz & Perry 2018). Skal vi forstå, hvad omsorg er i et hverdagsperspektiv og som et basalt fænomen i vores sociale liv, kan vi med fordel tage afsæt i fænomenologen K.E Løgstrups bestemmelse fra hovedværket *Den etiske fordring* (1991[1956]: 56): "Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt, en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede man uddyber eller hæver. Men det kan også være så forfærdende meget, så det simpelthen står

til den enkelte, om den andens liv lykkes eller ej". Løgstrup pointerer med andre ord, at vi i vores relationer til hinanden er gensidigt afhængige og har forpligtelser (fordringer) i forhold til hinanden, og vi kan derfor ikke undslippe den basale etiske kvalitet, som knytter sig til vores interaktion med hinanden. Med afsæt i denne Løgstrupske grundindsigt har sociologen Zygmunt Bauman udvidet sociologiens teoretiske ordforråd, så det kan anerkende – fremfor at bortforklare – det element af moralsk omsorg, vi har for hinanden (Bauman 1993, 1994, 1995). Over for det andet menneske kan vi vælge at tage hånd om den Anden for at støtte og understøtte. Den enkelte kan vælge denne vej – valget hviler på den enkeltes skuldre.

En sociolog, som både teoretisk og empirisk har undersøgt hverdagslivets omsorgspraksis, er sociologen Candace Clark som i *Misery and Company: Sympathy in Everyday Life* (1997) viser, hvordan udveksling af sympati (hjælp mv) guides af kulturelle forskrifter. Hun påviser, hvordan udvekslingen er socialt generativ, idet den skaber tillid og etablerer personer med en oplevelse af at have moralsk værdi og betydning inden for gruppen (Clark, 2004). Når man modtager sympati, anerkendes man som en værdig person, og man indruleres i et fællesskab af personer, der kender hinandens behov på en måde, man ikke gør, hvis man holder sig uden for udvekslingspraksissen (Clark, 1997:136). Også inden for kærlighedens sociologi er der blevet udviklet teori om omsorg i form af kærlighed, der må forstås som et selvstændigt socialt virkende handlingsmotiv, der ikke skal reduceres til nogle af de gængse teoretiske aksiomer (Smart 2007; Iorio 2020; Caltadi 2020). Et eksempel er den franske pragmatiske sociologi Luc Boltanskis begreb om *agape* som samfundsmæssigt virksom kærlighedsform, der fremmer social sammenhængskraft. Det sker, når vores handlinger uegennyttigt søger at fremme andres trivsel, som de f.eks. sker når frivillige hjælper krigs- og klimaflygtninge (Boltanski 2014). I forlængelse af dette perspektiv udgav den italienske sociolog Gennero Iorio bogen *Sociology of Love: The Agapic Dimension of Societal Life* (2014) som insisterer på at agape kærlighed ikke kan negligeres, hvis om vi vil forstå samfundsmæssige processer fuldt ud. Agapisk kærlighed henviser til konkrete praksisser, som anerkender både forskelle og afstand blandt mennesker og samtidig etablerer fællesskabsformer som hviler på anerkendelse og respekt for den enkeltes subjektivitet. Altså ikke sammen hver for sig, men hver for sig sammen som man kan forestille sig det, når frivillige hjælper flygtninge (se også Caltadi 2020; Iorio 2020). Den form for kærlighed handler om generøsitet og hvordan vi kan forstå fænomenet og undersøge det nærmere. Det udfolder Iorio og kolleger i nyere bøger som *Overabounding and Society – Sociological Essays on Love* (2020) og *Social Love and the Critical Potential of People* (2022). Nyere sociologisk teori og forskning udpeger således mere adækvate måder at forstå omsorg på.

At mennesker grundlæggende set yder og kan yde omsorg for hinanden, betyder ikke, at det er let at realisere omsorg. For når vi gør noget for den An-

den med et omsorgsfuldt sigte, kan vi kun agere ud fra vores egen forestilling om den Anden. Netop derfor kan vi ramme skævt med det, som vi tror kan være omsorg for den anden. Det kan vise sig at være dominans – fordi den anden faktisk havde brug for noget andet, end det vi bød ind med. Derfor er omsorg vedvarende vanskelig og ambivalent (Bauman 2003). Med Heidegger forstår vi at 'Sorge'/ omsorg kan praktiseres på to måder: a) en måde, hvor vi udviser omhu eller omsorg for at den Anden på en måde, hvor denne kan drage omhu for sig selv, eller b) man kan også drage omsorg for en Anden på en måde, hvor det kan resultere i beherskelse af den Anden (Heidegger, 1986, 2007). En sondring som også delvis genfindes hos Foucault ift. opdelingen mellem en romersk og en græsk tænkning om omsorg (Foucault, 1986). Komplicerede ambivalenser og spørgsmålet om at ramme de rette balancerer er altid på spil. For omsorgsforskningen viser, at selvom der er gode viljer til stede, er det ikke nogen garanti for, at vi ikke ender i situationer med disciplinering, umyndiggørelse eller endda overgreb (se bl.a. Tronto, 1993; Eli Clare, 2017; Dahl, 2017).

Samtidig med at vi således kan forstå omsorg som et almenmenneskeligt vilkår og praksis, er det også vigtigt at understrege, at omsorg i det moderne samfundsliv i høj grad har fundet udtryk i stærkt kønnede praksisser. Vi kender det fra etableringen af den moderne kernefamilie, hvor manden i høj grad fik tildelt sin rolle som aktør i det instrumentelle arbejdsliv og kvinden som den følelsesrelaterende omsorgsgiver i hjemmet (Giddens, 1994; Fraser, 2022). Et element i de ulønnede, kønnede omsorgspraksisser er dels omsorgsforpligtigelsernes relation til femininitet, dels hvordan maskulinitet eller den hegemoniske maskulinitet (Connell, 1983) hidtil har været bundet op på fraværet af (eller få) omsorgsforpligtigelser. F.eks. har politologen Tronto (1993) introduceret begrebet "privilegeret uansvarlighed" (*privileged irresponsibility*) om personer i magtfulde positioner (typisk mænd) som ikke så og tog ansvar for omsorgen og dens varetagelse. De var, kort sagt, privilegerede i forhold til ikke at skulle blive forstyrret af andres behov for omsorg. En sådan form for privilegeret uansvarlighed kan give visse fordele i forhold til at etablere sig i magtfulde positioner, men kan samtidig koste i forhold til spørgsmålet om menneskelig trivsel. For nyere forskning inden for forskningsfelter som a) empati og medfølelse, b) altruisme og prosocial adfærd samt c) positiv psykologi viser nemlig, at mennesker trives, når de gør noget godt for andre (Ekman & Simon-Thomas, 2021; Aknin, 2023; Rowland, Van Lissa, McAlaney & Whitehouse, 2018; Brownlie & Anderson, 2017). Samtidig med erkendelsen af stærkt kønnede omsorgspraksisser, er maskuliniteter dog også i forandring. F.eks. har en nordiske forsker introduceret begrebet om omsorgsfuld maskulinitet med særligt henblik på en nyere forståelse af faderskab, maskulinitet og omsorg over for børn (2003).

Overstående drøftelse af omsorg som basal menneskelige praksisform er vigtig. Omsorg er en måde at være sammen med andre på, som er iboende vanskelig. Der er ikke nogen, som er ekspert i det en gang for alle. Alle kan vi komme vi til at dominere den Anden i vores forsøg på at hjælpe denne. Selvom den historiske og samfundsmæssige udformning af omsorgspraksisser hidtil har været stærkt kønnet, skal vi grundlæggende forstå omsorg som almenmenneskelig aktivitet, der ikke er knyttet til særlige grupper i befolkningen. Således må vi tænke omsorg som både en social praksis og som professionaliserede omsorgsjobs, som i givne samfund udøves forskellige steder i og under forskellige betingelser. Disse rammer og betingelser er selvsagt afgørende at have i fokus for at forstå dette arbejdes form og konsekvenser. Når det er sagt, er det samtidig vigtigt at understrege, at den moralske ambivalens sammenvævet med omsorg som basal grundpraksis også følger sig i udførelsen af det professionaliserede omsorgsarbejde. Det grundforhold vidner temaartiklerne også om på forskellige måder.

Udover at være elementært er behovet for omsorg det, som forener os som mennesker kloden rundt. Det så vi under covid-19-krisen, hvor vi tydeligt erfarede vores egen udsathed og gensidige afhængighed. Vi oplevede frygt og blev mobiliseret til hjælpsomhed og samfundssind af landets ledelse. Den danske velfærdsstat – og nordiske – hjælper og aflaster os som borgere, når den stiller professionaliseret omsorg i form af børnehaver, vuggestuer, SFO'er, plejehjem, hjemmehjælp, botilbud og hospitaler til rådighed. Eller sådan er historien om den omsorgsfulde velfærdsstat blevet fortalt indtil nu. Men omsorgen for børn, ældre og syge er i stigende omfang blevet en kamplads for forskellige opfattelser af, hvad omsorg er og bør være, forholdet mellem civilsamfund (familie og frivillige) og statens ansvar (Dahl, 2017). Kampe om, hvad omsorg er – og bør være – så vi f.eks. om debatten om fædreorlov og i sagen om Else på et århusiansk plejehjem. Kampe om familiers ansvar ser vi f.eks. i diskussionen om børns trivsel, familiers ansvar for at begrænse børn og unges skærmforbrug og velfærdsstatens ansvar for at stille tilstrækkeligt med psykiatriske behandlingstilbud til rådighed. Der kæmpes også om de omsorgsprofessionelles vilkår, aflønning og anerkendelse, og om hvordan vi bedst styrer omsorg internt i den offentlige sektor. Det så vi f.eks. om sygeplejerskestrejken i 2021 og i forsøg på regionalt og kommunalt plan om at styre på nye måder gennem f.eks. tillidsbaseret styring på sygehusene eller teams baserede styring på ældreområdet.

Vi ser en italesættelse af “ældrebyrde” og “udgifter på det specialiserede socialområde” (læs: handicapområdet), der udelukkende anskuer omsorg som en udgift og ikke en forudsætning for det levede liv og for et fællesskab på tværs af forskellige livsbetingelser og generationer. Samtidig er dele af omsorgen med neoliberalismen og NPM søgt skubbet væk fra velfærdsstaten og over på familien, frivillige eller individet selv i form af egenomsorg (hver-

dagsrehabilitering på ældreområdet, ansvar for egen læring for børn og unge m.m.) i de seneste tre årtier (se bl.a. Dahl, 2012).

Selvansvarliggørelse er blevet en større del af omsorgen i den nordiske velfærdsstat, det vil sige, at den politiske logik om en større aktivering af individets ansvar for sig selv og ens nærmestes omsorgsmæssige behov er slået igennem i vores praksisser. Samtidig er en økonomistisk styringslogik blevet mere dominerende og har begrænset andre logikker som f.eks. fagprofessionelle og omsorgsmæssige logikker. Neoliberaliseringen har med sin kvalitetskontrol og processer for kvalitetsproces delt omsorgen op i små enheder og genereret mere omfattende dokumentationsprocesser, hvor f.eks. sygeplejersker bruger mere tid på kontoret for at dokumentere kvalitet, hvorved der, alt andet lige, bliver mindre tid hos patienten til at skabe omsorg og omsorgsmæssig kvalitet. Andre internationale diskurser som bl.a. tværfaglighed fra WHO rejser ind i omsorgen, som det bl.a. ses i en af temanummerets artikler: "Pædagogiske omsorgskvaliteter – kampe med tid", der undersøger, hvordan pædagogiske kompetencer bruges og udspiller sig på forskellig måde i ældreomsorgen (mere herom senere).

Mens danske politikere taler om finansierings- og rekrutteringsproblemer i velfærdsstaten, beskriver den internationale forskningslitteratur en decideret rekrutteringskrise i omsorgen. Her anskues rekrutteringsproblemer ikke som et midlertidigt, men som et strukturelt fænomen, der hænger sammen underfinansiering af velfærdsstaten og omsorgsarbejdets lave status (se fx Dowling, 2022). Rekrutteringskrisen er blevet tydeligere – også i en dansk sammenhæng (se bl.a. Dahl og Arp, 2023) og i de danske medier. Temaartiklen "Engle og proletarer? En diskursanalyse af mediernes portrættering af social- og sundhedsfagene i en rekrutterings- og omsorgskrise" behandler sådanne problemstillinger (jf. nedenfor).

Samtidig taler en del omsorgsforskere om en dybere, mere grundlæggende omsorgskrise i de vestlige samfund (Hochschild, 1995; Fraser, 2016, 2022; Dowling, 2021; The care collective, 2020) og i de nordiske socialdemokratiske velfærdsregimer (Hansen, Dahl og Horn, 2021). Den britiske sociolog Beverly Skeggs går endnu så vidt som at tale om en krise for menneskeheden/'crisis of humanity' (Skeggs, 2022). Ifølge Skeggs er omsorg en livsvigtig social infrastruktur, og når den trues, ødelægges folks liv og trivsel og kan ultimativt resultere i ikke bare social død, men fysisk død. Menneskeheden kan dermed hverken trives eller bestå. Begrebet "omsorgskrise" har sin oprindelse i de liberale velfærdsregimer og har typisk relateret sig til velfærdsstatens tilbagetrækning, kvinders øgede erhvervsfrekvens (de gifte kvinders indtog på arbejdsmarkedet) og ændringer i familiemønstre (Hochschild, 1995). Og de nordiske velfærdsstater har med deres skattefinansierede, universelle og gavmilde serviceydelser (læs: professionaliserede omsorg) ikke været set som oplagte kandidater til en sådan krisemetafor. Ny forskning påpeger midlerti-

dig på, at begrebet har relevans også i en nordisk sammenhæng, om end i en revideret form (Hansen, Dahl og Horn, 2021).

Internt i omsorgsforskningen ses to forskellige perspektiver, en feministisk omsorgsforskning og en neomarxistisk forskning med fokus på social reproduktion. Sidstnævnte opfatter den sociale reproduktion som tæt sammenvævet med kapitalismen, der gør omsorgsarbejde til en vare (Rai et al., 2013; Fraser, 2016, 2022; Mezzadri, 2022) og ud fra et politisk-økonomisk perspektiv analyserer omsorgens internationalisering i form af multinationale firmaer (Horton, 2019). I dette perspektiv udtynder senkapitalismen de sociale bånd, den udmatter os og genererer tidsnød ift. varetagelse af den livsnødvendige omsorg. Den anden del af omsorgsforskningen, den feministiske omsorgsforskning, tager ikke udgangspunkt i et bestemt økonomisk eller samfundsmæssigt perspektiv, men søger at indkredse omsorgens forskellige elementer, processer og styringsmæssige logikker, dens betingelser i forskellige dele af samfundet, og ofte ud fra et køns- eller interseksionalitetsperspektiv (Milligan & Wiles, 2010; Tronto, 1993).

Mens omsorgsforskning tidligere var et primært sociologisk felt (inkl. social policy), er feltet blevet betydeligt mere tværfagligt i de seneste årtier. Der er kommet en stigende forskningsmæssig erkendelse af omsorgens vigtighed for alle samfund. Det kan skyldes, at vi i stigende omfang bliver konfronteret med utilstrækkelig omsorg eller endda omsorgssvigt. Det er lidt ligesom, at vi først bemærker rengøringens betydning, når vi oplever dens fravær. På samme måde med omsorgen. Antropologer, geografer, filosoffer og politologer flokkes om at studere de forskellige former for omsorg (og i forskellige regi'er) og opfatter omsorg som et centralt genstandsfelt for samfundsmæssige forandringer. Det bringer nye indsigter og begreber på banen som 'assemblage' (Mol, 2008), 'omsorgskoreografier' (Hansen og Grosen, 2022), 'ailment' (Zechner et al., 2022), 'post-humanisme' (Puig de la Bellacasa, 2017) og et analytisk fokus på teknologier i bred forstand og forskellige styringsmåder og deres betydning.

Samtidig kan omsorgsforskningen også opfattes som et samfundskritisk perspektiv, der henleder vores opmærksomhed på de skjulte måder som vores vestlige samfund undergraves på. Det være sig omsorgens stærkt kønnede karakter (både ift. den uformelle og den formaliserede omsorg) og de problemstillinger omkring kognitiv, fysisk og moralsk udmattelse, der knytter sig dertil. Det være sig oplevelsen af omsorgens utilstrækkelighed på flere fronter (tænk: omsorgskrise) og dens utilstrækkelige anerkendelse af både det ubetalte og betalte omsorgsarbejde. Omsorg bliver et kritisk perspektiv, der dels er et samtidsdiagnostisk værktøj, dels udgør en utopi – og base for mobilisering – om det gode (arbejds)liv (The care collective, 2020) og feministisk omsorgsteoris beskrivelse af et alternativt til det neoliberale ideal (Tronto, 2017).

Vi bringer samtidig en diskussion mellem to grupper af antropologiske forskere, der har vidt forskellige opfattelser af hvordan § 94 i serviceloven om selvudpegede hjælpere skal forstås i flygtninge- og indvandrerfamilier. Denne debat handler om, hvordan velfærdsstaten tackler den kulturelle mangfoldighed i form af forskellige traditioner for, hvordan man bedst yder omsorg for ens familiemedlemmer. Den handler også om følgerne af statens forskellige politikker, som adresserer problemstillinger, hvor kønsforhold og etnicitetsforhold samvirker på forskellige måder. Debatten blev sparket i gang af bogen *Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere – kommunal velfærd og omsorg i forandring* (Rytter et. al., 2021), som Sofie Danneskiold-Samsøe og Bo Wagner har skrevet et kritisk essay om til dette nummer (se nedenfor): "Omsorg og social kontrol: paragraf 94-ordningen under behandling". Forfatterne af bogen replicerer med essayet "Hvis du kun har en hammer, ligner alt et søm". Debatten er vigtig, da den handler om betydningen af køn og race, frihed og magt ift. de selvudpegede hjælpere og mødet mellem minoritetsældre og velfærdsstaten. Denne diskussion udspiller sig i en neoliberal konkurrence- og velfærdsstat, der søger at rumme mangfoldighed ved at uddelegere og ansvarliggøre familiemedlemmer, typisk kvinder, for omsorgen for svækkede ældre.

Som temaredaetører håber vi, at læserne vil drage omsorg for nærværende temanummer, der bringer fire artikler, der spænder vidt fra ældreomsorg, unge med en fortid i familiepleje, frivilliges omsorg for døende, og endelig mediernes portrættering af ældreområdet. Teoretisk har artiklerne en spændvidde fra fænomenologi, udvekslingsteori, praksisteori til diskursteori.

Marianne Brodersen, Randi Andersen og Thomas Billes artikel "Pædagogiske omsorgskvaliteter – i kampe med tiden" tager afsæt i, at ældreplejen i Danmark er stærkt plaget af rekrutteringsproblemer og har været kritiseret for manglende menneskelighed i behandlingen af vores ældre medborgere. I et forsøg på at modernisere ældreomsorgen er flere pædagoger blevet ansat i den kommunale ældrepleje. Hvilken betydning får det, når en ny profession træder ind i omsorgsarbejdet? Det spørgsmål undersøges med afsæt i et forskningsprojekt om pædagogers faglighed i mødet med ældreplejen. På basis af data fra feltarbejde undersøger forfatterne, hvordan pædagogers omsorgspraksisser aftegner en række efterspurgte omsorgskvaliteter, som pædagogerne samtidig må kæmpe for at realisere, blandt andet gennem et arbejde på og med tid. Artiklen identificerer således både muligheder og barrierer, når det gælder forhåbningerne til en ny professionsgruppes bidrag i en ældrepleje. Afslutningsvis stilles spørgsmålet om, hvorvidt pædagoger som relationsprofession kan fungere som den rambuk, ledelserne ønsker at drive ind i ældreplejen, eller om pædagogers indspil snarere kan betragtes som individualiserede kampe for at få fagpersonlige idealer til at lykkes der.

Som tidligere nævnt har der det seneste årti været stigende politiske bestræbelser på at lægge noget af omsorgsarbejdet ud i civilsamfundet og

engagerede frivillige menneskers hjerter og hænder. Som en illustration af denne tendens muligheder og begrænsninger kan man med fordel læse Camilla Caspersen, Christine Nabe-Nielsen, Anne Villadsen og Lars Skov Henriksens artikel, "Frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde – Spændingsfelter og grænsearbejde i omsorgen for døende. Forfatterne undersøger i den Røde Kors". Vågetjeneste er en case på en særligt udfordrende omsorgspraksis i spændingsfeltet mellem civilsamfundets og det offentliges ansvar. Undersøgelsen identificerer analytisk forskellige spændingsfelter i forhold til vågearbejdets forskellige institutionelle krav, når grænsearbejde mellem den professionaliserede og den frivillige omsorg udfordres i praksis. Disse spændingsfelter indebærer en række ledelsesmæssige udfordringer, når frivillige organisationer får et større ansvar for at kunne håndtere og støtte den frivillige omsorgspraksis. Og i forhold til den videre praksis på området understreger artiklen vigtigheden af, at både offentlige myndighedsaktører og frivillige aktører må diskutere, hvordan grænsearbejde håndteres situationelt i praksis.

Når det gælder børn og unge, tænker vi ofte omsorg for dem som ubetinget. Vi bruger klicheen "vi elsker vores børn ligegyldigt hvad" til at illustrere idealet. At det ikke er alle børn og unge, som oplever en sådan ubetinget omsorg, vidner Anne-Kirstine Møhlhøfts artikel "En betinget omsorg. Oplevelser af nære omsorgsrelationer hos tidligere anbragte unge" om. Artiklen skelner mellem idealet om en ubetinget, varig og familiær omsorgsrelation i forhold til en betinget og tidsmæssigt begrænset omsorgsrelation. Den baserer sig på en kvalitativ forløbsundersøgelse foretaget fra 2014 til 2016 blandt tidligere anbragte unge i Danmark. Forfatteren udvikler en forståelse af et omsorgsteræn, hvor oplevelser af omsorg i barndommen i en plejefamilie skabes som en vej gennem livet og former på afgørende vis, hvordan de selv kan tænke relationer. De unges erfaringer fra fortiden flettes sammen med oplevelser i voksenlivet og definerer de unges oplevelser af omsorgsrelationer, også efter at have forladt anbringelse. Deres erfaringer med fravær af en ubetinget omsorg indvirker på deres måde at skabe nye relationer på. Denne gruppe unge kommer dermed til at bruge "noget for noget"-agtige ræsonnementer. Det bliver en økonomistisk logik, som de bruger i forhold til at forstå omsorg som en investering, det vil sige i en instrumentel logik. Analysen viser, hvordan de unge har lært at forstå omsorg som noget tidsmæssigt begrænset og som betinget af former for modbydelser.

Som tidligere påpeget diskuteres det aktuelt, hvordan vi kan udvikle omsorgssektorer og sikre, at der også i fremtiden vil være nok omsorgsfulde hoveder og hænder til at drage omsorg for dem, som har brug for det. I forhold til denne diskussion har Mikkel Giver Kjer, Mie Mølgaard & Maya Flensborg Jensens artikel "Engle og proletarer? En diskursanalyse af mediernes portrættering af social- og sundhedsfagene i en rekrutterings- og omsorgskrise" særlig relevans. Afsættet for artiklen er de store udfordringer med rekruttering og fastholdelse af medarbejdere i social- og sundhedsfagene i Danmark.

Årsagerne hertil skal findes i lønforhold, arbejdsvilkår samt fordomme og manglende anerkendelse af fagene. Hvad angår spørgsmålet om status og anerkendelse, har få undersøgt, hvordan medierne i høj grad former forståelser af social- og sundhedsfagene og omsorgsområdet. Derfor undersøger artiklen dette spørgsmål gennem en diskursanalyse af 92 nyhedsartikler fra landsdækkende aviser, fagblade og tabloidaviser publiceret i perioden 2016-2021. Analysen viser, at mediernes portrættering af faget bidrager til en diskurs, der reproducerer det stigma, der historisk knytter sig til ældreomsorg og social- og sundhedshjælpere og social- og sundhedsassistenter. En fortælling om, at arbejdet i omsorgssektoren forbindes med dårlige arbejdsvilkår, beskidt arbejde og begrænsede professionelle kompetencer. Analysen viser dog også, at nogle af kilderne i artiklerne bruger disse fortællinger strategisk til at anspore til en positiv forandring i anerkendelsen af erhvervet. På baggrund af artiklens resultater er det vigtigt at overveje, hvordan man kan ændre denne medie- og samfundsmæssige diskurs og få italesat omsorgsarbejdet kompleksitet.

I forlængelse af omsorgstemaet anmelder professor Teppo Kröger bogen *A Care Crisis in the Nordic welfare States?* (2021), som knytter sig til de i nummeret behandlede deltemaer på forskellige måder. Anders Blok anmelder den meget optalte og internationalt profilerende bog af nyligt afdøde Bruno Latour, og meget levende Nikolaj Schultz: *Notat om den nye økologiske klasse* (2022). Derudover er der en kortere omtale af K.M.S. Stølen's ph.d.-afhandling *Frivillighed i palliation – kvalitative studier af muligheder og udfordringer knyttet til frivilligt arbejde og samarbejde i den afsluttende del af livet hos borgere i eget hjem og på plejehjem*.

I ønskes alle en god læselyst!
Hanne Marlene Dahl & Poul Poder

Referencer:

- Aknin, L.B. (2023). "Revising Policy to Reflect Our Better Nature". In: Las Heras, M., Grau Grau, M., Rofcanin, Y. (red.) *Human Flourishing*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-09786-7_5
- Bauman, Zygmunt (1989). *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (1990). "Effacing the Face: On the Social Management of Moral Proximity". *Theory, Culture & Society*, 7 (1):5-38.
- Bauman, Zygmunt (1991). "The Social Manipulation of Morality: Moralizing Actors, Adia-phorizing Action". *Theory, Culture & Society*, 8 (1):137-151.
- Bauman, Zygmunt (1992). "Modernity, Postmodernity and Ethics – An interview with Zygmunt Bauman" (med Timo Cantell & Poul Poder Pedersen). *TELOS*, nr. 93:133-144.
- Bauman, Zygmunt (1993). *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell.
- Bauman, Zygmunt (1994). "Morality without ethics". *Theory, Culture & Society*, 11 (4):1-34.
- Bauman, Zygmunt (1995). *Life in Fragments*. Oxford: Blackwell.
- Berger, P. & Luckman, T. (1972). *Den samfundsskabte virkelighed*. København: Lindhart og Ringhof.
- Boltanski, L. (2014). *Striden mellem kærlighed og retfærdighed: hypotesen om en pluralitet af handlingsregimer, Pragmatisk sociologi – en tekstsamling*, København: Hans Reitzels Forlag
- Bregman, Rutger (2021). *Det gode menneske – Hvorfor der er håb for menneskeheden*, København: Peoples' Press.
- Brownlie, J. & Anderson, S. (2017). "Thinking Sociologically About Kindness: Puncturing the Blasé in the Ordinary City". *Sociology*, 51(6), 1222–1238. <https://doi.org/10.1177/0038038516661266>
- Cataldi, Silvia (2020). "Love as a social action: the concept in the sociological thought*", in *Overabounding and Society – Sociological Essays on Love*, (red.) Paolo Contini, Silvia Cataldi, Alejandro De Marzo, Andrea Gallelli, Lucas Tavares Galindo Filho, Gennaro Iorio, Paulo Henrique Martins, Angela Mongelli, Giuseppe PellegriniRom: Social One.
- Clare, Eli (2017). *Brilliant Imperfections*. Durham og London: Duke University Press.
- Clark, Candace (1997). *Misery and Company: Sympathy in Everyday Life*. Chicago: Chicago University Press.v
- Clark, Candace (1997). "Emotional Gifts and 'You First' Micropolitics – Niceness in the Socio- Emotional Economy". I Anthony Manstead, Nico Frijda & Agneta Fischer (red.): *Feelings and Emotions – The Amsterdam Symposium*. Cambridge: Cambridge University Press: 404-421.
- Connell, Robert William (1983). *Gender and Power*. Cambridge: Polity
- Curry O.S., Rowland L.A., Van Lissa C.J., Zlotowitz S., McAlaney J., Whitehouse H. (2018). "Happy to help? A systematic review and meta-analysis of the effects of performing acts of kindness on the well-being of the actor". *J Exp Soc Psychol.*; 76:320–9.
- Dahl, Hanne Marlene (2012). "Neo-liberalism meets the Nordic welfare state – gaps and silences". *NORA – Nordic Journal of feminist and Gender Research*, 20 (4):283-288.
- Dahl, Hanne Marlene (2017). *Struggles in (elderly) care – A feminist view*. Palgrave.

- Dahl, Hanne Marlene og Mikkel Arp (2023). "En omsorgskrise i den danske velfærdsstat?". *Samfundskøkonomien* nr. 4:49-63
- Dowling, E. (2021). *The care crisis – What caused it and how can we end it?* London: Verso.
- Ekman E, Simon-Thomas E. (2021). "Teaching the Science of Human Flourishing (2021), Unlocking Connection, Positivity, and Resilience for the Greater Good". *Glob Adv Health Med.* Jun 1;10. doi: 10.1177/21649561211023097
- Foucault, Michel (1986). *The care of the Self*. London: Penguin Books.
- Fraser, N. (2016). "Contradictions of capital and care". *New Left Review*, 100: 99–117.
- Fraser, Nancy (2022). *Cannibal Capitalism*. London: Verso.
- Furhman, E. (1987). *Morality, self and society: The loss and Recapture of the Moral self*, Sociological theory in transition, M. Wardell & S. Turner (red.). Boston: Allen & Unwin. pp. 86-108.
- Giddens, A., (1994). *Intimitetens forandring – Seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, Agnete Meldgaard og Sidsel Lond Grosen (2022). "New Choreographies of Care: Understanding the Digital Transformation of Body Work in Care for Older People". I H. Hirvonen, M. Tammelinen, R. Hänninen, & E.J.M. Wouters (red.), *Digital Transformations in Care for Older People: Critical Perspectives*. Abingdon: Routledge: pp.166-185. <https://doi.org/10.4324/9781003155317-10>
- Hansen, L.L., Dahl, H.M. & Horn, L. (eds) (2022). *A care crisis in the Nordic welfare states? Care work, gender equality and welfare state sustainability*. Bristol: Policy Press.
- Heidegger, Martin (2007). *Væren og Tid*, Århus: Klim.
- Heidegger, Martin (1986). *Sein and Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hochschild, A.R. (1995). "The politics of culture: traditional, cold modern, post-modern and warm modern ideals of care". *Social Politics: International Studies in Gender, State, and Society*, 2(3): 331-46.
- Holter, Øystein Gullvåg Holter (2003). *Can Men do it? Men and Gender Equality – The Nordic Experience*. TemaNord: Copenhagen
- Horton, A. (2019). "Financialisation and the non-disposable women: Real estate, debt, and labour in UK care homes". *Environment and Planning A: Economy and Space* 54(1), 144-159. doi:10.1177/0308518X19862580
- Iorio, Gennaro (2014). *Sociology of Love: The Agapic Dimension of Societal Life*. Wilmington, Delaware: Vernon Art and Science Inc.,
- Iorio, Gennaro (2020). "Agape as a Humanistic Sociological Approach", in *Overabounding and Society – Sociological Essays on Love*, (eds.) Paolo Contini, Silvia Cataldi, Alejandro De Marzo, Andrea Gallelli, Lucas Tavares Galindo Filho, Gennaro Iorio, Paulo Henrique Martins, Angela Mongelli, Giuseppe Pellegrini. Rome: Social One.
- Løgstrup, K.E. (1991). *Den etiske fordring*. København: Gyldendal
- Mezzadri, Alessandra (2022). "Social reproduction and the pandemic neoliberalism: Planetary crises and the reorganization of life, work and death". *Organization* 29 (3): 379-400.
- Milligan, C. & Wiles, J. (2010). "Landscapes of care", *Progress in Human Geography*, 34(1): 736–754.
- Mol, Annemarie (2008). *The Logic of Care: Health and the Problem of Patient Choice*. London: Routledge.

- Puig de La Bellacasa, Maria (2017). *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds*. Minneapolis Press.
- Rai, Shirin, Hoskyns, Catherine and Thomas, Dania (2014). "Depletion – the cost of social reproduction". *International feminist Journal of Politics*, 16 (1): 86-105, <https://doi.org/10.1080/14616742.2013.789641>
- Rytter, Mikkel, Sparre, Sara Lei, Ismail, Abir Mohammad og Annika Liversage (2021). *Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere – kommunal velfærd og omsorg i forandring*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Skeggs, Beverly (2022). "Uncommon sense", *Sociological Review*.
<https://thesociologicalreview.org/podcasts/uncommon-sense/care-with-bev-skeggs/>
- The Care Collective (2020). *The Care Manifesto*, London: Verso.
- Szalavitz, Maria og Perry, Bruce D. (2018). *Født til kærlighed – Om empati – en livsvigtig og truet egenskab*, København: Hans Reitzels Forlag
- Smart, Carol (2007). *Personal life: new directions in sociological thinking*. Cambridge, UK Malden, MA: Polity.
- Smith, C. (2015). *To Flourish or Destruct: A Personalist Theory of Human Goods, Motivations, Failure, and Evil*. Chicago: University of Chicago.
- Tronto, Joan (1993). *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.
- Tronto, Joan (2017). "There is an alternative: *Hominens curans* and the limits of neoliberalism". *International Journal of Care and Caring*, 1 (1): 27-43.
- Twigg, Julia (2000). "Care work as a form of bodywork". *Ageing & Society* 20 (4): 389-411.
- Zechner, Minna et al. (2022). *The Politics of ailment*. Bristol: Policy Press.
- Ungerson, Clare (1983). "Why do womens care?" in Finch, Janet and Dulcie Groves (eds). *A Labour of love – Women, Work and Caring*. London: RKP.
- Wærness, Kari (1987). "On the rationality of caring", in Showstack Sasson, Anne (eds). *Women and the state*. London: Hutchinson: pp. 207-234.

Marianne Brodersen, Randi Andersen,
Thomas Bille

Pædagogiske omsorgs- kvaliteter – i kampe med tid

Ældreplejen i Danmark har i adskillige år været udfordret af rekrutteringsproblemer og har samtidig været skydeskive for kritik af manglende menneskelighed og værdighed i tilgangen til samfundets ældre borgere. De politiske bestræbelser på at modernisere ældreomsorgen har medført en stigning i antallet af pædagoger ansat i den kommunale ældrepleje. Artiklen undersøger, hvilken betydning det får, når en ny profession træder ind i omsorgsarbejdet med ældre. Med afsæt i et forskningsprojekt om pædagogers faglighed i mødet med ældreplejen zoomer artiklen ind på, hvordan praksis formes og erfares i dette dilemmafyldte møde. Analyserne trækker på feltarbejde og belyser, hvordan pædagogers omsorgspraksisser i ældreplejen aftegner en række efterspurgte omsorgskvaliteter, som pædagogerne samtidig må kæmpe for at realisere, blandt andet gennem et arbejde på og med tid. Artiklen belyser således muligheder og problemstillinger i forhåbningerne til en ny professionsgruppes bidrag i en ældrepleje, der i årevis har været domineret af NPM. Afslutningsvis stilles spørgsmålet om, hvorvidt pædagoger som relationsprofession kan fungere som den rambuk, ledelserne ønsker at drive ind i ældreplejen, eller om pædagogers indspil snarere kan betragtes som individualiserede kampe for at få fagpersonlige idealer til at lykkes i en sektor, der trænger til fornyede kræfter til at forløse ideen om velfærdsstatens varme hænder og menneskelige ansigt.

Keywords: ældrepleje, omsorg, pædagogisk arbejde, pædagogiske kvaliteter, tidsarbejde

Indledning

Ældreplejen i Danmark har i adskillige år været udfordret af rekrutteringsproblemer – en udfordring, der har bredt sig til andre områder af sundhedssektoren, og aktuelt tales der i medierne om en sundhedskrise (Politiken 2022), mens omsorgsforskningen diskuterer forandringer i velfærdsstatslige indsatser for børn, syge og ældre som udtryk for en omsorgskrise (Dybbroe 2008; Dahl & Hansen 2022). I denne kontekst har ældreplejen været udsat for kritik for manglende kvalitet i omsorgen til samfundets ældre borgere, understøttet af mediers eksempler på uværdig pleje. Med udsigt til stadig flere ældre og syge borgere, i kombination med færre borgere i arbejdsdygtig alder, er det kommet på den omsorgs- og sundhedspolitiske dagsorden at løse udfordringer med rekruttering og kvalitet ved at trække på andre professionsgruppers kompetencer.

Som del af denne udvikling har kommuner over hele landet i de seneste år opslået stillinger på ældreområdet, som er særligt rettet mod pædagoger. I stillingsopslag fra den kommunale ældresektor søges eksempelvis pædagoger, der kan "skabe stjernestunder med beboerne", "yde pleje og omsorg af høj kvalitet", "har kompetencer og erfaring inden for socialpædagogik", "vil være med til at præge og ændre ældreområdet" og "kan rådgive og vejlede borgere, kollegaer og elever i en respektfuld dialog" (Stillingsopslag 2022 a, b, c; Stillingsopslag 2023). På tværs af ordlyden i stillingsopslagene ses et ønske om (social)pædagogiske kompetencer, der kan bidrage til at udvikle omsorgen i ældreplejen på en måde, hvor den enkelte borgers livskvalitet sættes i centrum. Kommunernes bestræbelser på at tiltrække nye medarbejdere har resulteret i en stigning i antallet af pædagoger i ældreplejen¹, hvor de er ansat i både aktivitetstilbud, hjemmepleje og på plejehjem.

De politiske bestræbelser på at reformere ældreplejen gennem ansættelse af flere pædagoger ses at skulle opfylde flere formål: Dels rekrutteringsudfordringen, hvor pædagogers begrænsede karrieremuligheder synes at skabe en åbning for, at nogle vælger en vej ind i ældreplejen. Og dels en udfordring af mere kvalitativ karakter, hvor pædagoger ses som en faggruppe, der kan forny ånden og tilgangen i ældreplejen. Tidens stærke politiske fokus på tværprofessionalitet indebærer en forventning om, at pædagogprofessionens indtog på ældreområdet vil medføre læring og fornyelse af praksis hos de sundhedsfaglige grupper ud fra en dominerende diskurs om det lærende tværfaglige samarbejde (Lehn-Christiansen 2016; Frederiksen 2017).

Med afsæt i et forskningsprojekt² i ældreplejen i en dansk kommune undersøger vi i denne artikel, hvordan pædagogers faglighed bliver til i deres møde med ældreplejen: Hvilke træk – kvaliteter – der kan siges at karakterisere pædagogers omsorgspraksis, og hvordan pædagoger, gennem et arbejde på og med tid, forsøger at realisere sådanne omsorgskvaliteter i ældreplejens hverdagspraksis. Ud fra en praksisteoretisk optik betragter vi dette møde som

Marianne Brodersen

lektor, ph.d., Center
for Pædagogik,
Professionshøjskolen
Absalon

E-mail:
mar@pha.dk

Thomas Bille

lektor, ph.d., Center
for Pædagogik,
Professionshøjskolen
Absalon

E-mail:
tbi@pha.dk

Randi Andersen

lektor, ph.d., Center
for Pædagogik,
Professionshøjskolen
Absalon

E-mail:
raa@pha.dk

et forhold, hvor pædagoger søger at omsætte deres handlingsorienteringer i et nyt felt – ældrepleje – med dets specifikke traditioner og organiseringer. Denne proces involverer et vedvarende arbejde, hvor pædagogerne, ligesom de øvrige medarbejdere i ældreplejen, udfordres af de rammer, som de dominerende styringsregimer i ældreplejen sætter. Analyserne trækker på empiri fra dels et feltarbejde i forskellige dele af ældreplejen, dels pædagogers praksisfortællinger³, og med dette materiale vises, hvordan pædagogers indtræden i ældreplejen er forbundet med kampe for en omsorgspraksis, der er i overensstemmelse med deres faglige orienteringer.

Artiklen analyserer muligheder og problematikker i forventningerne til pædagogers bidrag i en ældrepleje, der i årevis har været præget af forsøg på at styre og effektivisere omkostninger, bl.a. gennem standardisering af opgaver og adskillelse af planlægning og udførelse (Dahl 2009; Kamp & Hvid 2012; Dahl & Hansen 2022). Sådanne NPM-inspirerede tiltag har imidlertid ikke resulteret i den ønskede effektivisering, men har snarere udhulet kvaliteten i en ældreomsorg, der i dag er et af flere symptomer på, hvad der diskuteres som en omsorgskrise i de nordiske velfærdsstater (Wrede, Henriksen, Høst, Johansson & Dybbroe 2008; Dahl & Hansen 2022). Artiklen bidrager til dansk omsorgsforskning og forskning i velfærdsprofessioners arbejde gennem at belyse pædagogprofessionens bestræbelser på at integrere egne faglige traditioner – professionalitet, værdier, dømmekraft – i en ny arbejds kontekst i en tid, hvor ældreomsorgen er massivt udfordret af rekrutteringsproblemer. Artiklen kaster lys over de processer, hvorigennem pædagoger kæmper for

at udføre deres arbejde med ældre på en måde, der opleves meningsfuld og sammenhængende med den faglige orientering, de bærer med sig. Afslutningsvist reflekteres kritisk over perspektiver i bestræbelserne på at reformere ældreplejen gennem at hente arbejdskraft fra pædagogprofessionen.

Et praksisteoretisk perspektiv på omsorgsarbejde

Artiklens forskningsspørgsmål kommer ud af en grundlæggende interesse for at forstå karakteren af den praksis, der udøves af velfærdsprofessionelle. Teoretisk trækker artiklen på Pierre Bourdieus praksisorienterede handlings-teori (Bourdieu 1977, 1990; Callewaert 2001). Grundlæggende for forståelsen af praksis er her, at mennesker ikke handler efter regler, men heller ikke i et kulturelt og socialt tomrum. Praksis genereres i vekselvirkninger mellem de dispositioner, aktøren har med sig, og de strukturelle ordninger af den sociale verden aktøren møder. Det følger af denne tænkning, at professionelles praksis har sin egen fornuft; den er genereret gennem tilhørsforholdet til en bestemt gruppe og dens handlingsorienteringer. Med sit begreb 'den praktiske sans' søgte Bourdieu at beskrive handlingsorienteringer som kropsliggjorte inkorporeringer af objektive handlingsbetingelser, der for en gruppe af aktører kan have fælles træk (Callewaert 1997: 18-19). Bourdieu (2008: 74) skriver, at "en gruppe af personer, der indtager den samme eller en nærliggende position i det sociale rum: Alle elementer i hans eller hendes adfærd har noget til fælles (...)". Man kan således argumentere for, at pædagogers praksis, i lighed med andre professionelle grupper, er forbundet i en specifik gruppehabitus med de værdier og traditioner, der deles af denne gruppe (jf. Bourdieu 1977: 73). Professionen og dens værdi- og handlingsorienteringer kan endvidere med Max Weber betragtes som en type af social gruppe, der holdes sammen gennem opslutningen til fælles, universalistiske værdier (Weber 2003: 29). Når pædagoger bevæger sig ind i et nyt arbejdsfelt som ældreplejen, skal deres handlingsorienteringer altså udfoldes i en kontekst, hvor pædagoger og det øvrige personale i ældreområdet ikke nødvendigvis deler de samme handlingsorienteringer. Samtidig er der i den politiske og ledelsesmæssige diskurs et ønske om, at pædagoger skal bidrage til at forandre ånden og tilgangen til arbejdet i ældreplejen. Mødet mellem den enkelte pædagogs handlingsorienteringer og det handlerum, som ældreplejen udgør, kan således betragtes som en arena for forhandlinger og kampe for at realisere traditioner og værdier, der kommer fra et andet felt, og som ikke nødvendigvis kan finde plads i ældreplejens hverdag.

I artiklens analyser går vi på opdagelse i, hvad der sker i mødet mellem pædagogernes bestræbelser på at bruge deres faglighed og de vilkår og muligheder, der er i ældreplejens hverdagspraksis. Med det praksisteoretiske blik stiller vi skarpt på, hvordan pædagogerne i konkrete samspilssituationer

med ældre borgere stræber efter at få deres praksis til at harmonere med egne forestillinger om pædagogens professionalitet. Som led i denne analyse undersøger vi, hvad vi vil beskrive som *pædagogiske kvaliteter* ved det omsorgsarbejde, pædagoger varetager på ældreområdet, og vi diskuterer sådanne træk i relation til forskning i pædagogers praksis i traditionelle arbejdsområder som børn i dagtilbud samt mennesker med funktionsnedsættelser (Gitz-Johansen & Rasmussen 2022; Meyer-Johansen & Steno 2021; Ahrenkiehl m.fl. 2012).

Tid og tidskampe

På de netværksmøder, vi afholdt som led i forskningsprojektet, viste spørgsmål om 'tid' sig som et centralt tema, der igen og igen dukkede op i pædagogernes beskrivelser af deres praksis⁴. Tid blev italesat på forskellige måder, eksempelvis som en begrænset ressource i ældreplejen, og tid blev nævnt i fortællinger om den gode praksis, som fx det "at give sig tid" til den ældre borger. I artiklens analyser zoomer vi ind på forskellige teoretiske og empiriske aspekter af tid for herigennem at komme nærmere, hvordan 'tid' synes at udgøre et krydspunkt i pædagogernes bestræbelser på at skabe overensstemmelse mellem arbejdets udførelse og de faglige idealer, de orienterer sig ud fra. I Bourdieus praksisteoretiske tænkning spiller tid en rolle; aktørernes sociale dispositioner er udviklet over tid, og deres handlinger udspiller sig i og over tid i tæt relation til historiske udviklinger i samfund (Wilken 2020: 124). For imidlertid at få et mere empirisk sensitivt begreb om tid til brug i analysen af omsorgspraksis har vi rettet vores opmærksomhed mod teorier om og studier af tid i arbejdsliv.

Davies (1994) har peget på, hvordan omsorgsarbejde styres gennem en lineær opfattelse af tid, knyttet til industrisamfund og kapitalisme, hvor ure styrer arbejderen og arbejdet (Davies 1994: 278). Effektivitet og rationalisering er sammenvævet med en forståelse af tid som målbar, hvor punktlighed og 'ikke at spille tiden' idealiseres. Imidlertid, siger Davies, er omsorgsarbejdets rationalitet kendetegnet ved *procestid*; en orientering imod at sætte omsorgsmodtagerens behov først, at udvise forståelse, empati, fleksibilitet, medfølelse, respekt – at gøre den andens liv bedre (Davies 1994: 279-282). Parallelt hertil har Bryson (2007) vist, hvordan en procesorienteret tidsmodel, der kan rumme omsorgsarbejdets rytmer, lever i skyggen af den målorienterede, markedsjorte tid. Denne sondring mellem lineær tid og proces tid optræder også i arbejdslivsforskerne Kamp, Lund og Hvids (2009) kritiske diskussion af et tayloristisk tidsregime, hvor arbejdsopgaver stykkes op i tidsintervaller. I deres analyse af moderne arbejdsliv diskuterer de endvidere forøget hastighed og øget fragmentering af tiden i arbejdet; tematikker som peger frem mod Hartmut Rosas (2014) begreb om accelerationssamfund. Kritikken går på, at *den hurtige tid* afstedkommer, at *den langsomme tid* elimineres, dvs. den tid,

hvor man kan fordybe sig i en opgave eller en relation (Kamp, Lund & Hvid 2009: 616-617).

Tidsregimer er imidlertid ikke nødvendigvis hegemoniske, og med begrebet *tidsstrategier* sætter flere studier fokus på, hvad medarbejdere gør med tiden. Tufte og Dahl (2016) har undersøgt, hvordan hjemmehjælpere i den kommunale ældrepleje navigerer i et arbejdsfelt præget af standardisering og tids- og opgavestyring. Studiet viser, hvordan denne navigation er udspændt mellem to tidsregimer, hvor medarbejderne søger at overkomme dilemmaer gennem taktikker som at negligere tid, rutinisere arbejdet eller udsætte opgaver. I sin bestræbelse på at begribe individets tidslige erfaringer og aktive medskaben af tid trækker Flaherty (2020) på amerikansk pragmatisme og argumenterer for, at mennesker har evne og vilje til selv at definere og skabe oplevelser af tid. Med sine analyser viser han, hvordan agency har en temporal dimension, idet mennesker løbende former tid og tidsopfattelser, hvilket han beskriver som *time work*. Som sådan er Flaherty optaget af relationen mellem tid og menneskets ageren, der i hans optik dog altid er situeret og influeret af omstændighederne (Flaherty 2020: 14-24).

Interessen for, hvordan fænomenet tid forbinder sig med aktører, ses også fra en posthuman tilgang. Her er det særligt sammenkoblinger mellem materialitet og tid, der påkalder sig interesse, som i Jespersen & Jensens (2009) studie af praktiserende lægers håndtering af tid i deres praksis. Tid forstås ikke som en adskilt, uafhængig variabel, men som indskrevet i hverdagens gøren og brug af materialitet; fx er tiden indskrevet i tidsbestilling via telefonen og nummersystemet. Med inspiration fra Latour argumenterer forfatterne for, at man kan betragte tid som henholdsvis *færdig* og *ufærdig* tid. Den færdige tid er situationer, hvor tiden fremstår som noget givet – som i den knappe tid, der er afsat til hver patient. Når tiden er ufærdig, så forhandles der om, hvordan tiden skal konstrueres (Jespersen & Jensen 2009: 176-177). Begrebet ufærdig tid har en vis affinitet med begrebet procestid, men adskiller sig ved sin vægt på at undersøge det performative i samspillet med materialiteten. Det performative blik åbner for at få øje på, hvordan forskellige tider emergerer i situationer, som lægen ikke kunne forudse. Konsultationen folder tider og skaber kontakter mellem forskellige punkter. Tider og processer er koblet sammen, som undersøgelsestid og samtalestid. Lægen kan udskyde ting til senere – “se tiden an” – og her lægges der spor ud til noget, der skal foregå i fremtiden. Tidens egenskaber opstår altså i sammenfiltringer med andre praksisser (Jespersen & Jensen 2009: 191-197).

I analyserne er vi optagede af de tidslige dilemmaer, der opstår i processer, hvor pædagoger bestræber sig på at gøre deres arbejde godt, og ikke mindst, hvordan pædagogerne selv – i samspil med omgivelserne – er engagerede i at forme tiden. Vi bruger inspirationen fra studierne af tid og arbejde til at få øje på, hvordan pædagogers arbejde på tiden udgør et skæringspunkt, hvor væsentlige træk ved arbejdets pædagogiske kvaliteter kommer til syne. Ana-

lysestrategisk spørger vi for det første til, på hvilke måder tid viser sig at have betydning i pædagogernes arbejde med borgerne: hvordan tid *gøres*, og hvordan ufærdig tid er på spil. For det andet spørger vi til, hvilke tidsstrukturer – færdig tid – pædagogernes ageren med borgerne relaterer sig til. Ved således at koble den praksisteoretiske optik med et performativt blik fra tidsteori søger vi i artiklen at skabe et fintfølede apparat til at beskrive og analysere pædagogers mikropraktisser i ældreplejen.

Metode og empirisk materiale

Artiklens analyser trækker på empirisk materiale fra et deltagerinddragende forskningsprojekt *Pædagogfaglighed på ældreområdet*, hvis formål var at skabe viden om pædagogers praksis og faglighed, når de bliver ansat i ældreplejen (Andersen, Brodersen, Bille, Ørsøe & Nielsen 2023). I projektet har vi oparbejdet empiri om pædagogisk praksis i tæt samspil med 9 pædagoger, som er ansat i forskellige dele af ældreplejen⁵. Projektet var inspireret af aktionsforskningstraditioner og baseret på værksteder (netværksmøder), hvor forskere og deltagere sammen undersøger og udvikler på en samfundsmæssig udfordring (Nielsen & Nielsen 2006). Målet med projektets netværksmøder var at etablere et læringsrum med erfaringsudveksling og refleksion for pædagogerne og samtidig producere empirisk materiale til udforskning af pædagogfaglighed på ældreområdet. Netværksmøderne var centreret om tematikker, som blev genereret med afsæt i pædagogernes praksisfortællinger og forskernes empiri fra feltarbejde i ældreplejen (jf. Baagøe Nielsen 2018). En praksisfortælling er en fortælling om en udvalgt situation fra det pædagogiske arbejdes hverdagspraksis, oplevet og fortalt af mennesker, der arbejder i denne praksis, med henblik på at forstå og udvikle praksis (Mørch 2012). På netværksmøderne blev pædagogernes praksisfortællinger benyttet som materiale til fælles analyser af træk ved pædagogers faglighed (Andersen, Brodersen, Bille, Ørsøe & Nielsen 2023). Sideløbende med de deltagerorienterede processer gennemførte vi et etnografisk inspireret feltarbejde i ældreplejen (Spradley 1979; Emerson, Fretz & Shaw 2011), hvor vi fulgte pædagoger på arbejde i hjemmeplejen, på plejehjem samt i aktivitetscenter og daghjem. Efterfølgende foretog vi interviews med pædagogerne og spurgte til deres refleksioner over konkrete praksissituationer med det formål at inddrage sansede erindringer fra praksis (Sand 2019). Artiklens analyser trækker på det samlede empiriske materiale bestående af observationer, interviews og praksisfortællinger. De empiriske eksempler er udvalgt, fordi de belyser gennemgående temaer, som vi har fremanalyseret i arbejdet med hele materialet.

Tabel 1. Oversigt over empirisk materiale

Empirisk materiale fra netværksmøder med 9 pædagoger	• "Første møde med feltet"-interviews • Praksisfortællinger • Feltnoter fra netværksmøder • Foto af tavler og flipover med opsamlinger fra refleksionsøvelser og analyser • Video med forumspil om samarbejde
Empirisk materiale fra feltarbejde på: • Plejecenter • Demensafsnit på plejehjem • Udkørende team (hjemmepleje) • Aktivitetscenter for ældre med demens • Aktivitet for mænd med ensomhedsproblematikker	• Observationer af pædagogers praksis • Situerede interviews med pædagoger

Pædagogiske kvaliteter i omsorgspraksis

I første analyseafsnit foretager vi en analytisk indkredsning af nogle centrale træk – *kvaliteter* – i pædagogers praksis i ældreplejen. Ud fra feltarbejdet trækker vi på et eksempel med en pædagog i det udkørende team, og ud fra interview og praksisfortællinger inddrages denne og andre pædagogers refleksioner over deres bestræbelser på at udføre arbejdet i overensstemmelse med, hvad der i deres optik er god ældrepleje. Med dette eksempel illustrerer vi, hvad vi ud fra det empiriske materiale fremanalyserer som eksemplariske træk ved pædagogernes bestræbelser på at udøve god omsorg for ældre borgere.

"Der er ikke mere kattermad": Pædagogen i det udkørende team

Formålet med den kommunale hjemmehjælp er at yde hjælp og pleje til mennesker, "der på grund af midlertidigt eller varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller særlige sociale problemer ikke selv magter opgaverne" (lov om social service, § 83, stk. 2). Hjemmehjælpen yder personlig pleje og praktisk hjælp, herunder hjælp til tilrettelæggelse af hverdagen, psykisk støtte, indkøb, rengøring og tøjvask. Arbejdet er organiseret som hjemmebesøg i borgernes private hjem ud fra en køreplan, der udarbejdes af en teamleder, og i hjemmeplejen er primært ansat sundhedsfagligt personale, men også ufaglærte. Pædagogerne i hjemmeplejen fortæller, at de ofte får tildelt opgaver hos borgere, hvor der vurderes at være særlige udfordringer og behov. Det kan være hvor der er opstået mistillid, dårlig kommunikation og konflikter, eller hvor borgere har såkaldt komplekse problemstillinger. I det følgende er vi sammen med en pædagog på besøg hos en kvinde, der på grund af demens har svært ved at klare sig alene i hjemmet:

Så er vi i den lille elbil, på vej til næste besøg. Det har været en travl formiddag og pædagogen er lidt bagud i forhold til køreplanen. Vi skal ud til Anne, som ikke er så gammel, men lider af demens. Det har været diskuteret om Anne skal flytte i plejebolig, men pædagogen er blevet involveret for at prøve om Anne, med meget støtte, kan blive i egen bolig. Pædagogen banker på og Anne åbner, kun iført en skjorte. Anne er oprevet over, at der ikke er mere kattemad til hendes store hankat, der ligger i en stol i stuen. Anne har prøvet at give den kaffefløde, siger hun, men det vil den ikke have. Pædagogen går ind i køkkenet, åbner skabene og finder en pose kattemad. Hun tager en skål og hælder en stor portion op. Anne virker mere rolig og glad. Katten løber hen til havedøren og farer ud, da Anne åbner døren. Nu bliver hun urolig igen, hvor er katten blevet af, og hvor skulle den hen? Hun løber udenfor i kulden og kigger efter katten, kun iført skjorten. Pædagogen går ud og siger til hende, at den nok bare er gået på damebesøg.

Anne har tabt sig meget, fordi hun ikke længere kan købe ind. Nu har pædagogen lavet en aftale med en købmand, der leverer mad til Anne, og hun er begyndt at spise og tage på igen. Pædagogen siger til Anne, at hvis hun går ind og tager tøj på, så laver pædagogen morgenmad til hende imens. Anne forsvinder ind i soveværelset, og pædagogen laver to kopper kaffe og rister brød. Hun har taget en bolle med til sig selv, så hun kan spise sammen med Anne. Anne kommer ind, nu med lange bukser på. Så er der morgenmad. Anne sætter sig ved spisebordet, der står kaffe og brød til hende, pædagogen sætter sig overfor med sin kaffe og pakker sin egen bolle ud. Anne opdager en æske med en broche i, der ligger på spisebordet. Hun viser den til pædagogen, og de snakker om brochen og den halskæde, Anne har på. Pædagogen og Anne sidder og småsnakker ved bordet en tid, indtil Anne har spist sin mad. Pædagogen skal nu videre til den næste borger. Hun siger til Anne, at hun kommer tilbage ved frokosttid.

Ud fra eksemplet kan man udlæse nogle træk ved det omsorgsarbejde, som præger pædagogens tilgang til Anne. For det første kan man fremhæve, hvordan pædagogens måde at gribe besøget an på er tæt sammenvævet med det, der udspiller sig hos borgeren i hjemmet. Da pædagogen kommer ind, aflæser hun hurtigt, at det, der betyder noget for Anne, er, at hun ikke kan finde mad til katten. Pædagogen har øje for, hvad Anne er optaget af, og hvad der kan gøres for at skabe ro hos hende. Man kan sige, at pædagogens praksis i udpræget grad er *situeret*: Den forholder sig til hjemmets materialitet og Annes livsverden i et her og nu-perspektiv, og det er ud fra dette situerede blik på borgerens situation, at pædagogen handler. Denne måde at vælge og prioritere handlinger på står i kontrast til den ydelsesorientering, der præger fordelingen og organiseringen af hjemmehjælp i kommunerne. Borgere får ud

fra en vurdering bevilget hjemmehjælp til en eller flere 'ydelser'; en måde at tænke omsorg på, der er udpræget opgaveorienteret. I modsætning til det er pædagogens måde at gå til Anne på orienteret imod den helhed, som hjemmet er for og med borgeren. Hvor ydelsen kan hedde at sørge for anretning af måltid til borgeren, så ses det i eksemplet, hvordan denne opgave i pædagogens praksis kommer til at indbefatte en række handlinger, der ikke kunne uddifferentieres og beskrives på forhånd.

Samtidig synes det at skabe *ro* hos borgeren at stå centralt i pædagogens handlingsorientering. Pædagogen aflæser straks uroen i Annes bekymringer omkring katten, og hun sætter handlinger i værk for at kompensere for Annes manglende ressourcer til at passe katten. Pædagogen får problemet 'pakket ned', sådan at hun kan sørge for, at Anne får noget at spise. Pædagogen arbejder med *ro* på flere måder: Hun får skabt *ro* og tryghed hos Anne – katten har fået mad, og den er bare 'gået på damebesøg'. Efterfølgende etablerer hun en rolig og hyggelig stemning omkring en fælles aktivitet, morgenmåltidet. Som sådan er pædagogens handlinger tæt sammenvævet med hjemmets materialitet, hvor samværet omkring kaffen, spisebordet og snakken om Annes smykker fremstår som almene, hverdagslige hændelser. Pædagogen ses her at arbejde bevidst med at etablere en form for stabilitet i en hverdag, der samtidig ses at være i risiko for at kunne bryde, hvis ikke pædagogen var til stede.

Endelig kan det *at etablere samvær* siges at være et karakteristikum ved pædagogens praksis. Kendetegnende for det samvær som skabes er, at det baserer sig på (at genoprette) en rolig og harmonisk stemning i hjemmet, hvor Anne kan føle sig tryk og godt tilpas. Ved dette besøg bliver måltidet en måde at skabe en genkendelig ramme omkring samværet mellem pædagogen og Anne. Man kan sige, at pædagogen trækker på en lang tradition for *arbejde med aktiviteter* i pædagogisk arbejde, hvor aktiviteten er et element, der kan have forskellige pædagogiske formål, såsom at etablere relationer, lære færdigheder eller blot at være sammen med andre (Lihme 1988). Samværet omkring måltidet har her flere funktioner, nemlig at Anne får spist morgenmad, men også at hun oplever nærvær gennem samtalen under måltidet. Dette knytter an til et andet centralt begreb i diskussioner af pædagogisk faglighed, nemlig arbejdet med at tilrettelægge og indgå i *relationer* med borgere (Lihme 2010). Pædagogen fortæller senere, at muligheden for at skabe relationer til borgere kan være udfordret af, at hun ikke selv har indflydelse på, hvilke borgere hun bliver sat på til at besøge, da den såkaldte køreliste udarbejdes af en teamleder. Hun har været heldig at være fast tilknyttet Anne gennem en periode, men har oplevet at blive flyttet fra andre borgere, som hun var i gang med at opbygge en relation til. Pædagogens udsagn kan pege på, hvordan det at arbejde med relationer i forhold til ældre borgere kræver, at der skabes tid og rum for det. Der er brug for en vis form for kontinuitet, og som pædagogen siger, "*kendthed*", for at intentionen om at opbygge relationer kan realiseres.

De træk ved pædagogens praksis, vi her har fremhævet, har en vis resonans i forhold til forskning i pædagogers faglighed i en dansk sammenhæng, og kan på den måde siges at bidrage til en karakteristik af, hvordan pædagogers gruppehabitus sætter sig igennem som bestemte handlingsorienteringer. I et nyere studie har Gitz-Johansen og Rasmussen (2022) undersøgt dagtilbudspædagogers forståelser af omsorg i arbejdet med børn. Studiet peger på, at dette arbejde er knyttet op på forskellige børn og steder, og at omsorgsarbejde således er situeret. Omsorg er ikke nødvendigvis knyttet til planlagte aktiviteter, men er forbundet med steder og rum, hvor der er ro og god tid til at etablere nærvær mellem barn og pædagog (Gitz-Johansen & Rasmussen 2022: 129-131). Netop den ikke-planlagte, usynlige karakter af omsorg i forbindelse med opgaver, der betragtes som praktiske – såsom at hjælpe børn med at få overtøj på – har tidligere været begrebsliggjort som et 'upåagtet' træk ved pædagogisk arbejde (Ahrenkiel m.fl. 2012). Gitz-Johansen og Rasmussen (2022) peger desuden på, at pædagogers omsorg bygger på sociale relationer præget af, at man over tid opbygger en følelsesmæssig tilknytning til hinanden.

Samspillet mellem pædagogen og Anne er præget af det spontane og ikke-planlagte, som situationen med katten afstedkommer. Omsorgen viser sig i pædagogens responsivitet og tiltag over for det, der betyder noget for Anne her og nu, men også i pædagogens blik for, hvad der er brug for i et større perspektiv: at Anne får tøj på og noget at spise, og at hun føler sig rolig og tryk. Imidlertid ses opgaven med at få Anne til at spise ikke blot håndteret som et sundhedsfagligt spørgsmål om indtag af føde. Pædagogen skaber en hverdagslig situation – måltidet – hvor pædagogen og borgeren sidder sammen og hygger sig, mens de begge spiser. Denne praksis kan relateres til idealer i en socialpædagogisk tradition, der retter sig mod at etablere inkluderende fællesskaber (Madsen 2005). Den samtale, som pædagogen får skabt rum for, trækker på borgerens ressourcer og livshistorie; en tilgang der ligeledes kan relateres til socialpædagogisk tankegods (Andersen, Skjødte & Agerup 2021; Andersen & Meyer-Johansen 2019). Hansen (2006) peger i sin afhandling om ældreomsorg i et pædagogisk perspektiv parallelt hertil på, at det socialpædagogiske sprog har gode bud på at forstå mennesker og deres relationer i lyset af menneskers sociale indlejring, og at socialpædagogikken rummer bud på en praktisk og moralsk praksis.

Pædagogers arbejde på og med tid i omsorgsarbejdet

I det foregående analyseafsnit har vi oparbejdet en karakteristik af nogle centrale træk ved pædagogers omsorgsarbejde i ældreplejen. I deskriptiv forstand vil vi betegne disse karakteristika som 'pædagogiske kvaliteter', der trækker på faglige orienteringer og traditioner fra de almen- og socialpædagogiske

praksisfelter. I det følgende analyseafsnit sætter vi spot på, hvordan sådanne pædagogiske kvaliteter i et nyt arbejdsområde ikke bliver til på nogen enkel eller gnidningsfri facon. Som skitseret vil vi med greb om tid og tidslighed i praksis beskrive det, ofte ensomme, arbejde pædagogerne gør i bestræbelser på at yde god omsorg. I afsnittet søger vi således at besvare spørgsmålet om, hvordan pædagogerne via arbejde på og med tid kæmper med at få skabt rum for pædagogiske kvaliteter i ældreplejen.

I det empiriske eksempel fra det udkørende plejeteam er pædagogens køreplan fastlagt af en teamleder ud fra de ydelser, som de enkelte borgere har fået bevilget. Når pædagogen kører ud til Anne, agerer hun principielt inden for en fastlagt ramme, køreplanen – en færdig tid (Jespersen & Jensen 2009). Men idet hun træder ind i hjemmet, åbner tiden sig og bliver til en ufærdig tid. Den sultne kat, maden, der er væk, Anne, der er urolig og ikke er klædt på eller har spist morgenmad – alle disse elementer, der er indbyrdes forbundne, udgør en realitet, som pædagogen må forholde sig til. Pædagogen må få tiden til at række til de ikke beskrevne og ydelsesbelagte behov, der viser sig i hjemmet, og det på en måde, så Anne ikke lægger mærke til, at pædagogens tid hos hende er knap. Pædagogen er optaget af, at tingene skal gå i Annes tempo, og at hun skal få skabt ro hos Anne ved, stille og roligt, at etablere en hverdagssituation omkring morgenmåltidet. Det ser ud, som om pædagogen har inkorporeret den konstante spænding mellem den færdige og den ufærdige tid som et vilkår i arbejdet – som dog bliver tydeligt og smerteligt, når hun sætter ord på det. Pædagogen taler om, at hun forsøger “at have mig selv med og være til stede, uden at deadline ligger lige omme i nakken på mig”. Med Flaherty (2020) kan man pege på, at pædagogen forsøger at håndtere dilemmaet mellem den afmålte tid og den tid, hun oplever, der er brug for, gennem en attitude, der kommunikerer at ‘der er tid nok’.

Pædagogens arbejde på og med tiden kan også iagttages i andre dele af vores empiriske materiale, fx på plejehjemmet, hvor en pædagog hjælper beboeren Ingelise med at blive vasket og få tøj på. Ingelise lider af demens og har brug for hjælp til det meste. Pædagogen arbejder med rolige og langsomme bevægelser, mens hun lader Ingelise deltage på den måde, hun nu kan – fx ved at spørge hende om, hvilket tøj hun gerne vil have på i dag. Pædagogen bestræber sig på at udfylde den ufærdige tid med langsomhed og tålmodighed i plejen af Ingelise. I hendes refleksioner over dette arbejde siger hun, “det må tage den tid, det tager, for hvis jeg hundser det igennem, påvirker det beboeren”. Ligesom pædagogen i det udkørende team forsøger hun – for en stund – at skabe et rum, hvor knaphed på tid ikke eksisterer. Imidlertid rammes hun af den færdige tid, når hun efterfølgende ikke kan nå pausen med kollegaerne eller at gå en tur med Ingelise.

Pædagogerne fortæller om, hvordan den knappe tid bliver særligt påtrængende, når der sker uforudsete ting. Det kan være, når en badesituation udløser angst og udadreagerende adfærd hos en borger. Her bliver opgaven at

tage sig tid og opbygge tillid "med foregivelse af, at der findes al den tid i verden, som borgeren har brug for". Pædagogernes sondring mellem det almindelige og forventede på den ene side og det ekstraordinære og uforudsete på den anden side peger på skrøbeligheden i den færdige tid: Der skal ikke meget til at rykke ved tidsskemaet, og pædagogen er på vagt over for, at for meget tid åbnes op som ufærdig. Overskrides tiden hos en borger, så kan det gå ud over andre borgere senere på dagen. En anden pædagog fra plejehjemmet beskriver det som tidskrævende arbejde at træne en ældre beboer fra at få sondemad til selv at spise et dagligt måltid mad og gradvist blive en del af et måltidsfællesskab med andre beboere. Det stiller særlige krav til den professionelle om at sætte tempoet ned og give sig tid, som en genspejling af den ældres langsommelighed.

Pædagogers bestræbelser på at opbygge relationer ses på tværs af materialet at trække på inddragelse af borgernes livshistorier. I vores empiri fra aktivitetsområdet fulgte vi en 'mandegruppe' på udflugt ud i naturen i følge med en pædagog og en fysioterapeut. Med mandegruppen er der fokus på samvær og hygge i en åben tidslig ramme. Pædagogen er den styrende i samtalen, der kommer omkring hans eget og de ældre mænds tidligere arbejdsliv som håndværkere. Arbejdet med tid sker her ved, at flere tider foldes sammen: Pædagogen arbejder i her og nu-tid med at skabe et muntert samvær, der gives indhold og mening ved at etablere et rum, hvor erfaringer fra mændenes fortid deles. Denne proces, der foregår på distance af ældreplejens institutionsbygninger, åbner for at – gamle, ensomme, svagelige – borgere kan blive til som mennesker med styrke, identitet og værdighed. Tidsarbejdet med den ufærdige tid og dens trækken på borgernes livshistoriske erfaringer er i sig selv tidskrævende, men synes at have gode udfoldelsesmuligheder i det aktivitetsorienterede tilbuds åbne tid/rum-konstellation.

Pædagogernes arbejde på og med tid kommer også frem i fortællinger om, hvordan de aflæser borgerens *temporal desires* (Flaherty 2020). Det kan være situationer, hvor pædagogen har fået tildelt en borger, som af det øvrige personale vurderes vanskelig at samarbejde med. En af pædagogerne fortæller om en ældre mand med demens, som er meget urolig og går rundt og råber om hjælp. En kollega spørger pædagogen til råds, fordi hun har set, at manden er rolig, når pædagogen er sammen med ham. Pædagogen fortæller: "Når jeg skal derved har jeg rolig musik med og noget sødt til kaffen, for det har jeg lagt mærke til, at han kan lide. Jeg sætter mig ned med ham og er selv i ro. Jeg skal være i ro for at skabe ro for ham. Jeg siger ikke så meget. Men det er jo ikke bare 10 minutter, man skal være i ro, men hele timer."

I en anden situation i hjemmeplejen var opgaven for pædagogen at få 'knækket' en fastlåst situation omkring en borger, der var irriteret og vred på personalet. Pædagogen fortæller, hvordan hun fik skabt en tillidsfuld relation til den ældre mand. Hun fandt ud af, at han tidligere havde været redaktionschef på et stort dagblad, og at hans døgnrytme ikke passede ind i

hjemmeplejens besøgsskema. Sammen med manden besluttede pædagogen at ændre tidspunkterne, så morgenbesøget kom til at ligge kl. 14, frokost kl. 17 og aftensmad kl. 21, fordi det passede med hans egen tidsrytme, der gennem et langt arbejdsliv var formet af avisens deadlines. Denne måde at bøje tiden til fordel for den ældres egen kropsliggjorte rytme bidrog til at ændre den dominerende fortælling om borgeren blandt kollegaer, der nu oplevede ham som "mildere stemt og mindre alert, fordi han blev mødt i hans behov og den, han var". Situationen kan ses som eksempel på en pædagogisk praksis, hvor nysgerrigheden på at undersøge betydningen af borgerens livshistorie og perspektiv bidrager til at løse op for en fastlåst situation.

De pædagogiske kvaliteter – hensynet til det situerede, relationsdannelse, ro, et ikke forceret tempo, samvær – synes i særlig grad at være afhængige af en tidshorisont med åbenhed og rum til at finde frem til, hvad der giver mening for lige præcis den borger, man står over for. Denne relationelle tilgang synes imidlertid i modstrid med den opgaveorientering med enkeltstående ydelser, der kendetegner ældreplejen. Det kommer til udtryk i den færdige tids instrumentelle ordning af opgaver og kroppe, mens pædagogens åbenhed over for den ældre borgers ytringer omvendt konstant åbner tiden op igen. Pædagogerne kæmper med at håndtere spændingen mellem den færdige og den ufærdige tid, som er et vilkår i arbejdet, i relation til de handlingsorienteringer, de bærer med sig. Det sker, at pædagoger arbejder på at ændre på den færdige tid. Pædagogen i hjemmeplejen fortæller, hvordan hun har forsøgt at få bevilget ekstra ydelser til nogle borgere, sådan at hun kan få et større tidsspænd at arbejde i. Også pædagogerne på plejecenteret arbejder på at ændre den færdige tid. En fortæller, at hun fik tilkæmpet sig "pædagogisk tid" i form af 3-4 timer hver uge, som hun kunne disponere over til samvær og aktiviteter med de ældre. En anden pædagog, som arbejder med ældre med demens, fik afsat tid til observation for at kunne hjælpe med at løse de konflikter, der fyldte blandt beboerne på plejehjemmet. Pædagogers arbejde på og med tid kan således iagttages som dels i hverdagens mikrohandlinger at åbne den færdige tid og skabe rum for relation og samvær med de ældre, dels i form af at arbejde organisatorisk på at få tilkæmpet mere af den færdige tid via tovtrækkerier med de lokale ledere.

Konklusion og diskussion

Gennem artiklens analyser har vi undersøgt pædagogers bestræbelser på at omsætte deres faglige dispositioner i et nyt felt – ældreplejen. Med analyserne af pædagogiske kvaliteter og pædagogernes tidsarbejde har vi vist, hvordan pædagoger er engagerede i at omsætte deres handlingsorienteringer i praksis og på den måde kan siges at indgå i at realisere de forhåbninger om en mere værdig ældrepleje, der politisk er fremsat. Sådanne bestræbelser på at udføre

omsorgsarbejde, hvor der skabes plads til, at den ældres behov imødekommes, er dog ikke forbeholdt pædagoger. I sit studie af hjemmehjælpere har Andersson (2008) vist, hvordan de fremhævede empati, menneskelighed og god kemi med den ældre som vigtige idealer i arbejdet, samtidig med at denne dimension af plejen i praksis syntes at blive udgrænset, ikke mindst grundet den hegemoni, NPM's tidsregime har opnået i ældreplejen. Parallelt hertil har Tufte (2013) i sin afhandling fundet, at tidslige logikker præget af stærkt rammesat tid i ældreplejen betyder, at medarbejderne oplever dilemmaer og en trussel mod handlemuligheder og meningsfuldhed i arbejdet.

Med den analytiske konstruktion af *pædagogiske kvaliteter* i ældreomsorgen fremskriver vi i artiklen, i positiv forstand, nogle centrale træk ved pædagogers praksis i deres møde med ældreplejen. Hvor de forventninger, som medarbejderne i Anderssons og Tufte's studier havde til deres arbejde, kan fremstå som et håb eller ønske, så har vi med artiklen foretaget en udforskning af pædagogernes konkrete tilgange i deres praksisser i ældreplejen. Vi peger her særligt på, hvordan pædagogernes praksis er orienteret mod det relationelle og det responsive, hvor situerede aflæsninger og forståelser af borgerens livshistorie og behov udgør et centralt omdrejningspunkt. Med tidsanalyserne kommer vi et spadestik dybere i forhold til at forstå, hvordan arbejde på og med tid kan betragtes som et væsentligt aspekt af pædagogernes omsorgsarbejde, og samtidig, hvordan dilemmaer i arbejdet ofte kan iagttages som tidskonflikter. Her har det performative blik på tid som element i en kropsliggjort praksis bidraget til at vise, hvordan pædagoger aktivt – og i samspil med borgeren – udfordrer den færdige tid og former den ufærdige tid. Analytisk illustrerer vi her, hvordan tid fungerer som et vindue til at få øje på de orienteringer, pædagogerne agerer ud fra, og at tid samtidig kan iagttages som et middel og nedslagspunkt i pædagogernes bestræbelser på at indfri deres mål. Det er åbenbart, at ældreplejens begrænsede ressourcer og tidsoptimerende organiseringsformer udgør en slags mur, som pædagoger spiller bold op ad, eller støder imod.

Spørgsmålet er, om de kommunale arbejdsgiveres forventninger om, at ansættelsen af flere pædagoger vil resultere i en forbedret ældrepleje med borgerens livskvalitet i centrum, er et opnåeligt mål. Artiklens empiriske visioner af pædagogers omsorgsarbejde kan læses som pædagogers individuelle bestræbelser på at leve op til omgivelsernes og egne forventninger, og deres udsagn viser, hvordan de oplever at måtte kæmpe for at udføre en praksis, de kan stå inde for. I et bredere perspektiv kan forhåbningerne om, at pædagoger skal bidrage til at løse omsorgskrisen i ældreplejen, vise sig at bygge på problematiske forudsætninger og dynamikker. Arbejdslivsforskeren Susanne Ekman peger med sin karakteristik af et udpint velfærdssamfund på, hvordan der i mange dele af den danske offentlige sektor er et misforhold mellem systemets forventninger, og det som er muligt for medarbejderne at levere (Ekman 2022: 45). Et udpint velfærdssamfund er et samfund, hvor der

er opstået et både socialt, tidsligt og økonomisk underskud, og hvor dette underskud, eller gæld, sendes nedad til medarbejderne. Det bliver således op til den enkelte medarbejder at håndtere denne giftige gæld, det vil sige, at prioritere tid og ressourcer i deres daglige praksis med borgerne (Ekman 2022: 26). Denne dynamik diskuterer Ekman som en radikal individualisering, der indebærer en udpining af menneskelige ressourcer. Ekmans analyse kan siges at bidrage til diskussionen om velfærdsstatens omsorgskrise. Hvor Wrede, Henriksen, Høst, Johansson & Dybbroe (2008) samt Dahl & Hansen (2022) diskuterer, hvordan NPM-inspirerede tiltag på ældreområdet har udhulet kvaliteten i ældreomsorgen, anlægger Ekman (2022) et arbejdslivsperspektiv, der synliggør de indsatser og omkostninger, som arbejdet er forbundet med for de professionelle.

Ældreplejens efterspørgsel efter de pædagogiske kvaliteter, som vi i artiklen har fremanalyseret, kan betragtes som udtryk for en udpint sektors behov for at give et udskældt velfærdsområde et nyt og mere menneskeligt ansigt. Men idet organiseringen og ressourcerne i ældreområdet grundlæggende ikke er ændret, kan man sige, at pædagoger overtager en giftig gæld. Vi har med analyserne af pædagogers arbejde med og på tid vist, hvordan man på mikroplan kan iagttage deres daglige kampe for at strække tid inden for en begrænset ramme. Pædagogers oplevelse af meningsfuldhed i arbejdet er forbundet med deres muligheder for at udføre arbejdet i overensstemmelse med deres handlingsorienteringer. Pædagogers bidrag til menneskeliggørelse af ældreplejen baserer sig på et ensomt arbejde med at udvikle strategier til håndtering af tids- og ressourcedilemmaer. Spørgsmålet bliver derfor, hvorvidt og hvordan pædagoger i længden magter at forvalte denne gæld.

Noter

- 1 Ifølge en opgørelse fra Socialpædagogernes Landsforbund var der i november 2021 ansat 1.111 pædagoger i ældreplejen. Hertil kommer et ukendt antal pædagoger, der er organiseret i fagforbundet BUPL (Børne-og Ungdomspædagogernes Landsforbund). BUPL har ikke lavet en samlet opgørelse.
- 2 Forskningsprojektet blev gennemført med støtte fra BUPL.
- 3 Materialet er indsamlet i perioden november 2022-august 2023.
- 4 I sin afhandling beskriver Pernille Tufte (2013: 22) tilsvarende, at tid viste sig som et vigtigt element i omsorgspersonalets tanker om deres arbejde.
- 5 De deltagende pædagoger er ansat i ældreplejen Næstved Kommune, som er en af de kommuner, der har flest pædagoger ansat i ældreplejen. Af hensyn til projektets design med deltagerinddragende workshops valgte vi en enkelt kommune som samarbejdspartner. BUPL Sydøst bistod med kontakten til de 9 pædagoger, der er ansat i hhv. plejecenter, aktivitetscenter og hjemmepleje.

Referencer

- Ahrenkiehl, A. m.fl. (2012). *Daginstitutionsarbejde og pædagogisk faglighed*. Frydenlund.
- Andersen, R. N., Brodersen, M., Bille, T., Ørsøe, R. S., & Nielsen, A. (2023). *Pædagogfaglighed på ældreområdet. Afslutningsrapport*. Professionshøjskolen Absalon & BUPL, 2023.
- Andersen, R.N., Skjødt, U., & Aagerup, L.C. (2021). Socialpædagogik og digital kommunikation for ægtefæller til mennesker med demens: – Understøttelse af sociale og eksistentielle udfordringer i spændingsfeltet mellem standardiserede løsninger og socialpædagogisk praksis. *Forskning i Pædagogers Profession og Uddannelse*, 5(1), 12. <https://doi.org/10.7146/fppu.v5i1.125707>
- Andersen, T. V. & Meyer-Johansen, H. (2019). Social og specialpædagogik – begreber, profession og uddannelse. I T.V. Andersen (red.). *Social og specialpædagogik i pædagoguddannelsen*. Hans Reitzels Forlag.
- Andersson, K. (2008). The Neglect of Time as an Aspect of Organising Care Work. I Wrede, S., Henriksson, H., Høst, H., Johansson, S. & Dybbroe, B. *Care Work in Crisis*. Studentlitteratur.
- Baagøe Nielsen, S. (2018). Deltagelse, vidensbaseret praksisudvikling og vidensskabelse gennem udviklings- og forskningsværksteder. I Baagøe Nielsen, S., Thingstrup, S. H., Brodersen, M. & Hersom, H. (red). *Drenge og mænds inklusion på kønnede uddannelser*. Frydenlund Academic.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge Polity Press.
- Bourdieu, P. (2008). Habitus – en praktisk orienteringssans. *Praktiske grunde, Tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, nr. 2, 2008. [http://m.praktiskegrunde.dk/2008/praktiskegrunde\(2008-2h\)bourdieu.pdf](http://m.praktiskegrunde.dk/2008/praktiskegrunde(2008-2h)bourdieu.pdf)
- Bryson, V. (2007). *Gender and the Politics of Time*. Policy Press.
- Callewaert, S. (1997). *Bourdieu-studier*. Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, Københavns Universitet Amager. [http://www.hexis.dk/arkiv/bourdieuudier-I\(1\).pdf](http://www.hexis.dk/arkiv/bourdieuudier-I(1).pdf)
- Callewaert, S. (2001). På vej mod en generel teori om professionel viden og handlen. I K. Pedersen (red.). *Praktikker i erhverv og uddannelse*. København: Akademisk Forlag.
- Dahl, H.M. (2009). New Public Management, Care and Struggles about Recognition. *Critical Social Policy*, 29(4), 634-654. <https://doi.org/10.1177/0261018309341903>
- Dahl, H.M. & Hansen, L.L. (2022). Introduction: A care crisis in the Nordic welfare state. I Hansen, L.L., Dahl, H.M. & Horn, L. *A care crisis in the Nordic Welfare States*. Policy Press.
- Davies, K. (1994). The Tensions between Process Time and Clock Time in Care-Work: The Example of Day Nurseries. *Time & Society*, 3(3), 277-303. <https://doi.org/10.1177/0961463X94003003002>
- Dybbroe, B. (2008). A Crisis of Learning, Professional Knowledge and Welfare in Care. I Wrede, S., Henriksson, H., Høst, H., Johansson, S & Dybbroe, B. *Care Work in Crisis*, Studentlitteratur.
- Emmerson, R.M., Fretz, R.I & Shaw, L.L. (2011). *Writing Ethnographic Fieldnotes*. The University of Chicago Press.
- Ekman, S. (2022). *Giftig gæld og udpint velfærd. Om udpiningen af den offentlige sektor og gældens destruktive dynamik*. Hans Reitzels Forlag.

- Flaherty, M. (2020). The Lathe of Time. Some principles of Temporal Agency. I Flaherty, M., Meinert, L., & Dalsgård, A. L. *Time Work: Studies of Temporal Agency* (1st ed.). Berghahn Books.
- Frederiksen, J. (2017). Strategier for tværsamarbejde sætter professionsidentiteter under pres. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 19(2), 57-73. <https://doi.org/10.7146/tfa.v19i2.109072>
- Gitz-Johansen, T. & Rasmussen, K. (2022). Pædagogers forståelse af omsorg: – i daginstitutioners almindelige hverdag. *Forskning i pædagogers profession og uddannelse*, 6(2), 16. <https://doi.org/10.7146/fppu.v6i2.134279>
- Hansen, H. K. (2006). *Ældreomsorg i et pædagogisk perspektiv*. Ph.d.-afhandling, Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitetscenter.
- Jespersen, A. & Jensen, T.E. (2009). Tidens materialisering. Alment praktiserende lægers håndtering af tid. I T. Damsholt, D. G. Simonsen & C. Mordhorst (2009). *Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*. Aarhus Universitetsforlag.
- Kamp, A. & Hvid, H. (2012). *Elderly Care in Transition*. Copenhagen Business School Press.
- Kamp, A., Lambrecht Lund, H. & Hvid, H. (2009). Tid, belastning og fællesskaber i det grænseløse arbejde. *Psyke & Logos*, 30(2), 20. <https://doi.org/10.7146/pl.v30i2.8759>
- Lehn-Christiansen, S. (2018). Kampen om tværsamarbejdet. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 18(4), 8–23. <https://doi.org/10.7146/tfa.v18i4.110821>
- Lihme, B. (1988). Socialpædagogik for børn og unge: et debatoplæg med særlig henblik på døgninstitutionen. *SocPol*.
- Lihme, B. (2010). Relationer i socialpædagogisk arbejde med utilpassede unge. I Richie, T. (red). *Relationer i teori og praksis – perspektiver på pædagogisk tænkning* (3. udg.). Billesø og Balzer.
- Lov om social service, § 83, stk. 2. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/170> (30-01-23)
- Madsen, B. (2005). *Socialpædagogik – Integration og dannelse i det moderne samfund*. Hans Reitzels Forlag.
- Meyer-Johansen, H. & Steno, A. M. (2021). Livskvalitet som omdrejningspunkt for social- og specialpædagogik. I Dumstrei (red.). *Temaer og aktiviteter i social- og specialpædagogik*. Hans Reitzels Forlag.
- Mørch, S.I. (2012). Praksisfortællinger som dokumentation i pædagogisk arbejde. I Miller T. m.fl. *Innovativ evaluering i dagtilbud*. Dafolo.
- Nielsen, K.A. & Nielsen, B.S. (2006). Methodologies in Action Research. I Nielsen, K. & Svensson, L. (eds.). *Action Research and Interactive Research. Beyond Practice and Theory*. Shaker Publishing.
- Politiken (2022). *Sundhedskrisen*. <https://politiken.dk/tag/main/Sundhedskrisen> (30-01-23)
- Rosa, H. (2014). *Fremmedgørelse og acceleration*. Hans Reitzels Forlag.
- Sand, A. L. (2019). Stedssensitive interviews. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 15(29), 84-93. <https://tidsskrift.dk/tipro/article/view/116408>
- Spradley, J.P. (1979). *Interview: The ethnographic interview*. Holt, Rhinehart & Winston.
- Stillingsopslag (2022 a). Næstved Kommune: <https://www.naestved.dk/job/job-i-kommunen/job-i-aeldreomraadet> (05-12-22)
- Stillingsopslag (2022 b). Aarhus Kommune: <https://simplyjob.com/584860/aarhus-kommune/paedagog-paedagogisk-assistent-sges-til-solbjerg-plejehjem> (05-12-22)

- Stillingsopslag (2022 c). Lolland Kommune: <https://simplyjob.com/816841/lolland-kommune/paedagog-til-team-demens-rehabilitering-aeldre-sundhed-32-37-h> (05-12-22)
- Stillingsopslag (2023). Københavns Kommune: <https://simplyjob.com/76894/koncernservice-og-koncern-it/paedagoger-eller-sundhedsfaglige-medarbejdere-med-kompetencer-og-erfaring-indenfor-socialpaedagogik-til-hjemmeplejen-bispebjerg-nrrebro> (23.01.23)
- Tufte, P. (2013). *Time to care. Temporal conditions, work performance and meaning of work in the Danish home care sector*. Ph.D. Thesis, Department of Society and Globalisation, Roskilde University & The National Research Centre for the Working Environment.
- Tufte, P. & Dahl, H.M. (2016). Navigating the field of temporally framed care in the Danish home care sector. *Sociology of Health & Illness*, 38(1), 109-122. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12343>
- Weber, M. (2003). § 6. Magtfordeling inden for fælleskabet: Klasser, stænder, partier. I Andersen, H., Bruun, H.H. & Kaspersen, L.B. (red.). *Max Weber. Udvalgte tekster*. Bind 2. Hans Reitzels Forlag, 2003, p. 29-43.
- Wilken, L. (2020). Pierre Bourdieu: Den praktiske sans. *Tidsskrift for Professionsstudier*, 16(30), 122-126. <https://doi.org/10.7146/tfp.v16i30.119299>
- Wrede, S., Henriksson, H., Høst, H., Johansson, S. & Dybbroe, B. (2008). *Care Work in Crisis*. Studentlitteratur.

Pedagogical care qualities: in struggles with time

Elder care in Denmark has had recruitment problems for many years, while it has also been the target of criticism for lack of dignity in relation to older citizens. The political efforts to modernize care for older people have led to an increase in the number of pedagogues employed in elder care in the municipalities. The article examines the significance of having a new profession in care work with the elderly. Based on a research project on the professionalism of pedagogues in their meeting with elder care, the article zooms in on how practice is shaped and experienced in this meeting. The analyzes draw on fieldwork and illuminate how pedagogues' care practices in elderly care exhibit several "sought-after" qualities in care; but these professionals must struggle to realize this care due to work demands and time constraints. The article raises the question of whether pedagogues can work as transformers in elderly care, or whether their efforts can instead be regarded as individualized struggles in a public sector in need of redeeming the human face of the welfare state.

Keywords: Elderly care, care work, pedagogues, pedagogical qualities, time work

Camilla Caspersen, Christine Nabe-Nielsen,
Anne Villadsen og Lars Skov Henriksen

Frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde

– Spændingsfelter og grænsearbejde i
omsorgen for døende

I en tid med stigende aldrende befolkning og manglende hænder i sundhedssektoren italesættes frivillig organiseret omsorg oftere som en nødvendig ressource i velfærdsstatsligt regi. Allerede nu ses en stigende efterspørgsel efter frivillige indsatser som supplement til professionelles omsorgsarbejde. Med udgangspunkt i et begreb om frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde undersøges Røde Kors' Vågetjeneste som en case på en særligt udfordrende omsorgspraksis i spændingsfeltet mellem civilsamfundets og det offentliges ansvar. Vi fokuserer analytisk på spændingsfelter i forhold til vågearbejdets forskellige institutionelle krav, når grænsearbejde mellem den professionaliserede og den frivillige omsorg udfordres i praksis. Dette tydeliggør de ledelsesmæssige udfordringer, når frivillige organisationer får et større ansvar for at kunne håndtere og støtte den frivillige omsorgspraksis. Artiklen peger på, at offentlige og frivillige aktører må diskutere, hvordan grænsearbejde håndteres situationelt i praksis, da grænser forhandles i konkrete interaktioner mellem professionelle og frivillige og med en større åbenhed, end det ofte antages.

Søgeord: frivilligt arbejde, grænsearbejde, emotionelt krævende omsorgsarbejde, Vågetjenesten, spændingsfelter, frivillig ledelse

Introduktion

I de nordiske lande er omsorgen for sårbare grupper i befolkningen i stort omfang blevet varetaget af professionelle i regi af offentlige institutioner. Størstedelen af omsorgen leveres i dag gennem offentlige institutioner, hvad enten det gælder omsorg på hospitaler og plejehjem eller omsorgsydelser leveret til private hjem (Overgaard et al., 2018). I løbet af de senere årtier er denne omsorgsmodel dog blevet udsat for et krydspres, der består af to til dels indbyrdes forbundne problemer. For det første demografiske ændringer, der især øger andelen af ældre i befolkningen og sænker andelen i den erhvervsaktive alder. For det andet rekrutteringsudfordringer til de offentlige institutioner, der varetager omsorgs- og behandlingsfunktioner i forhold til svage ældre, syge og udsatte grupper med sociale problemer (Danmarks Statistik, 2020; Finansministeriet, 2020). Fra både forskerside og politisk hold har man derfor talt om en omsorgskrise. Både i den relativt enkle forstand, at der er en stigende efterspørgsel efter omsorg samtidig med, at puljen af tilgængelige humane ressourcer til at levere omsorgen er faldende men også i den betydning, at kvaliteten af omsorgen er under pres (Dahl & Hansen, 2022).

I de nordiske velfærdsstater, hvor omsorgen i stort omfang har været institutionaliseret og leveret af lønnede omsorgsprofessionelle, oplever man således problemer med at opretholde omsorgen inden for rammerne af dette system (Finansministeriet, 2020). Dette er især blevet tydeligt i de senere år under og i forlængelse af covid-19-pandemien, der har sat personalet på de offentlige institutioner under et stort pres, samtidig med at der er større konkurrence om anvendelsen af de offentlige skatte kroner. Der opleves således en større intern konkurrence om finansiering af behandling og omsorg inden for sundhedsvæsenet, psykiatrien og ældreplejen.

Problemerne med finansiering og levering af hjælp og støtte til sårbare grupper udfordrer den formaliserede og professionaliserede regulering af omsorgen og introducerer mere uformelle omsorgselementer som led i aflastningen af de pressede velfærdsprofessioner.

Et af de steder, hvor denne udvikling har været mest tydelig, er på ældreområdet, hvor civilsamfundsorganisationer og grupper af frivillige i stort omfang supplerer den offentlige og professionelle pleje og omsorg med alt fra tandemcykling over sociale aktiviteter til besøgsvenner og vågetjenester (Ibsen, 2020; Frederiksen og Grubb 2021). Den øgede involvering og inddragelse af frivillige i den offentlige omsorg fungerer i mange tilfælde som en aflastning af et presset sundhedsvæsen (Stølen et al., 2021), men åbner samtidig op for nye spændingsfelter og grænseproblemer, når frivillige træder ind på de sundhedsprofessionelles domæne. Der konstrueres, vedligeholdes og forhandles konstant grænser mellem de offentlige organisationer og de frivillige organisationer samt mellem de frivillige og de professionelle, når frivillige inddrages i at levere omsorg på et felt, hvor udgangspunktet og forventnin-

Camilla Caspersen

Videnskabelig assistent
ved Center for
Rusmiddelforskning,
Institut for Sociologi og
Socialt Arbejde, AAU

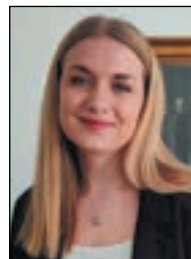
E-mail:
camilla@casp.dk

Anne Villadsen

Fuldmægtig ved
Forsvarsministeriets
Ejendomsstyrelse,
Institut for Sociologi og
Socialt Arbejde, AAU

E-mail:
annevilladsen50@
gmail.com

Christine
Nabe-Nielsen

Fuldmægtig ved Rigs-
politiets Enhed for Tilsyn
og Revision, Institut
for Sociologi og Socialt
Arbejde, AAU

E-mail:
christinenabe@outlook.dk

Lars Skov Henriksen

Professor i Sociologi,
Institut for Sociologi og
Socialt Arbejde, AAU

E-mail:
larsskov@socsci.aau.dk

gen stadig er, at det offentlige system leverer den tilstrækkelige professionelle pleje og omsorg.

I denne artikel undersøger vi spændingsfelter og grænseproblemer for en bestemt type frivillig organiseret omsorg til døende, nemlig Røde Kors' Vågetjeneste på plejehjem og sygehuse. Denne case belyser de udfordringer, ambivalenser og spændingsfelter, der er knyttet til udvidelsen af frivilliges rolle i omsorgsarbejde i sundhedssektoren. Først og fremmest belyses vågearbejdets forskelligartede og ambivalente krav og de grænseproblematikker, der følger den øgede involvering af frivillige i denne del af den offentlige omsorg. Vågetjenesten er en særligt velegnet case, fordi den frivillige omsorg foregår i institutionelle kontekster, hvor frivillige konstant mødes af krav fra offentlige og frivillige organisationer, som rammesætter og udfordrer den frivillige vågepraksis. Dette stiller også krav til den frivillige ledelse og støtte, der tilbydes de frivillige, som skal være i stand til at navigere i grænseproblematikker og forskelligartede institutionelle krav.

Med udgangspunkt i et begreb om frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde undersøger vi frivillige vågetjenester på plejehjem og sygehuse som en case på en særligt udfordrende omsorgspraksis i spændingsfeltet mellem civilsamfundets og det offentliges ansvar.

Artiklen er struktureret således, at vi først diskuterer den teoretiske rammesætning af den empiriske analyse. Dernæst introducerer vi undersøgelsens case samt data og metode, ligesom vi introducerer vores centrale begreb om frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde. Herefter følger den empiriske

analyse, der er struktureret efter to overordnede temaer. I første del analyserer vi vågearbejdets forskellige institutionelle krav og tilhørende ambivalenser og spændingsfelter i det frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde. I anden del udfolder vi betydningen af den frivillige organisations rammesætning og ledelse af det frivillige omsorgsarbejde, når det udspiller sig i et modsætningsfyldt terræn. Vi afslutter med en konklusion, der diskuterer artiklens væsentligste bidrag til den sociologiske forskning i frivillig omsorg.

Teoretisk rammesætning

I artiklen undersøger vi, hvordan den frivillige omsorg for døende udspiller sig i forskellige kontekster og hvilke typer af spændingsfelter og grænsearbejde, der opstår inden for disse. Vågearbejdet foregår ofte i offentlige institutionelle kontekster som sygehuse og plejehjem, men kan også foregå i private hjem (Stølen et al., 2019; Røde Kors, 2021). De frivillige vågere sidder typisk alene på vågevagten, og har ikke andre frivillige eller ledere at læne sig op ad, men indgår momentvis i interaktioner og relationer med etablerede velfærdsprofessioner som sygeplejersker og social- og sundhedsassistenter (Casper sen et al. 2022). Reguleringen af samarbejdet mellem professionelle og frivillige vågere vil således have en væsentlig betydning for, hvordan det frivillige vågearbejde udspiller sig i praksis.

Samtidig stiller dette krav til ledelse af de frivillige – både af de samarbejdende professioner og af de frivillige værtsorganisationer.

I denne artikel benytter vi termen frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde til at beskrive den type af arbejde, frivillige udfører inden for Vågetjenesten. Vi trækker på definitioner af frivilligt socialt arbejde, og herunder omsorgsarbejde (Espersen et al., 2018; Overgaard et al., 2018), men udvider denne definition til også at indbefatte det frivillige arbejde, som har en særlig emotionelt krævende karakter (Stølen et al., 2019). Frivilligt omsorgsarbejde defineres som ubetalt formaliseret arbejde og aktiviteter inden for velfærdsområdet, der forsøger at håndtere sociale problemer og udfordringer, som komplementerer det offentlige sundhedssystem (Espersen et al., 2018; Overgaard et al., 2018). Netop vågearbejdet er et frivilligt stykke arbejde, der foregår i forskellige institutionelle kontekster i sundhedssektoren, hvor sigtet er at sikre, at ingen borgere dør alene uden at have et ønske herom. De emotionelt krævende elementer ved det frivillige omsorgsarbejde dækker over tre typer af krav, som de frivillige vågere stilles over for. For det første er det frivillige arbejde emotionelt krævende i den forstand, at den frivillige skal være til stede og udøve trøst, omsorg og lindring i de døendes sidste timer. Selve mødet med døende og deres pårørende kræver således en vis personlig robusthed. For det andet er vågearbejdet krævende, idet det foregår på afstand af den frivillige organisation og stiller krav til den frivilliges selvstændige dømme-

kraft. Den frivillige skal således håndtere vågearbejdet og samarbejdet med sundhedsprofessionelle alene. For det tredje er vågearbejdet tidsmæssigt og praktisk krævende, idet de fleste vågevagter ligger om natten på ubekvemme tidspunkter, hvor der samtidig er mindre bemanding af personale. Der er andre dele af det frivillige sociale arbejde, der også er krævende for den frivillige, men kombinationen af følelsesmæssige, tidsafgrænsede og intense rum stiller alt andet lige betydelige krav til de frivillige i vågearbejdet. Derfor er Vågetjenesten velegnet som genstandsfelt til at udforske de spændingsfelter og typer af grænsearbejde, der opstår i frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde. I artiklen har vi særligt fokus på, hvordan dilemmaer og spændingsfelter håndteres af aktører i relationer, interaktioner og situationer, hvor eksisterende grænser og forestillinger om frivilligt omsorgsarbejde udfordres. Vi afgrænser os således fra den del af emotionssociologien, der har fokus på, hvordan det kropslige følelsesarbejde udøves.

Til at belyse de spændingsfelter, der karakteriserer frivillige vågers arbejde, tager vi teoretisk udgangspunkt i litteraturen om 'grænsearbejde' ('boundary work' som oprindeligt formuleret af Gieryn, 1983) (van Bochove et al., 2018). Begrebet om grænsearbejde bygger på ideen om, at grænser mellem sektorer, organisationer eller professioner ikke er fast etablerede, men oprettholdes og ændres gennem interaktioner mellem de aktører, der er aktive på forskellige felter (McAllum, 2018). Grænsearbejde er en dynamisk og grundlæggende relationel proces, hvor aktører kan forsvare og udfordre eksisterende grænser og forestillinger om grænser. Ligeledes kan aktører overskride grænser eller bygge bro mellem grænser (Bochove et al., 2016; Bochove & Oldenhof, 2020). På et felt som omsorgsarbejde for døende, hvor både offentlige og frivillige aktører er aktive, og hvor frivillige indgår i tætte relationer med professionelle, er grænsearbejde et begreb, der kritisk kan analysere vilkårene for det frivillige arbejde. Mens udgangspunktet for meget af den politiske diskussion om det frivillige arbejde er forestillingen om relativt faste arbejdsdelinger og grænser mellem det 'professionelle system' på den ene side og det 'frivillige system' på den anden side (McAllum, 2018), så er udgangspunktet inden for litteraturen om grænsearbejde det modsatte. Grænser 'findes' ikke, de må konstant rekonstrueres, forhandles og forsvares, især i sammenhænge, hvor der er tale om hybride velfærdsarrangementer (Battilana & Lee, 2014).

Inden for frivilligforskningen viser nyere studier, at frivillige omsorgsindsatser i institutionaliserede og professionaliserede kontekster er spændt ud mellem to typer af grænsearbejde (van Bochove et al., 2018). På den ene side det, der begrebsliggøres som "demarcation work", det vil sige de professionelle markering af, hvilke opgaver der er defineret som et professionelt domæne, og som ikke må overskrides af de frivillige. Og på den anden side det, der begrebsliggøres som "welcoming work", det vil sige aktiviteter og opgaver, hvor de frivillige inviteres ind som en støtte og et supplement for den professionelle hjælp. Der ses tre væsentlige forskelle på "demarcation

work” og “welcoming work” (van Bochove et al., 2018). For det første handler *demarcation work* om at konstruere og vedligeholde grænser mellem det professionelle og frivillige omsorgsarbejde, mens *welcoming work* i højere grad handler om en delvis dekonstruktion af grænserne. For det andet opretholdes og praktiseres *demarcation work* både af professionelle og frivillige, mens *welcoming work* udelukkende praktiseres af professionelt personale, som inviterer frivillige ind på deres domæne. For det tredje har den eksisterende litteratur peget på, at *welcoming work* oftest praktiseres, når de frivillige har bestemte kvaliteter og kompetencer, som anerkendes af de professionelle (van Bochove et al., 2018). Eksempelvis kan der opstå situationer, hvor frivillige i omsorgsarbejde med en sundhedsfaglig baggrund inviteres ind på det professionelle domæne grundet deres faglige kompetencer.

Desuden viser den eksisterende forskning, at grænsearbejde kan anskues ud fra to forskellige niveauer. Først og fremmest kan grænsearbejdet anskues ud fra et organisatorisk niveau, hvor rammer og retningslinjer for det frivillige arbejde opstilles. Derudover kan grænsearbejdet anskues ud fra et individuelt niveau, hvor der fokuseres på selve praksis og interaktioner mellem professionelle og frivillige vågere (Velarde, 2020). I vores analyse viser vi eksempelvis, hvordan de frivillige vågere kan blive stillet over for situationer, hvor grænsen for den frivillige omsorg må forhandles og vurderes ud fra konkrete etiske og moralske dilemmaer, og hvor de frivillige skal navigere i et modsætningsfyldt og konfliktfyldt terræn (Binder, 2007).

Selv om den frivillige omsorg typisk finder sted på offentlige plejehjem eller sygehuse, så planlægges og koordineres indsatsen i regi af en frivillig organisation, som i tilfældet med denne case er Røde Kors’ landsdækkende vågetjeneste. De frivillige vågere rekrutteres således gennem den frivillige organisation, og de konkrete vågevagter koordineres af organisationen selv. Det vil sige, at det ikke kun er professionelle faggrupper, der sætter grænser og rammer for de frivillige vågers arbejde, det gør værtsorganisationen også. Typisk i form af et værdi- og regelsæt, der insisterer på, at vågearbejdet alene skal “give ro og tryghed til en ensom døende ved at lytte og være nærværende”, som det hedder hos Røde Kors (Røde Kors 2). Den frivillige omsorgs forankring i det civile samfund udgør således en væsentlig kontekst.

Udover den værdibaserede regulering af de frivillige vågers omsorgspraksis, der udspringer af den normative selvregulering i det civile samfund (Edwards, 2020), udgør de frivillige organisationer en væsentlig kontekst, fordi vågernes indsats foregår på afstand af værtsorganisationen. Nyere international forskning er her i stigende omfang blevet opmærksom på betydningen af den støtte og support, som frivillige organisationer yder til de frivillige (Englert et al., 2019; Studer & von Schnurbein, 2012; Brudney & Meijs, 2014; la Cour et al., 2023), ikke mindst i tilfælde som casen her, hvor den frivillige omsorg kan være krævende og samtidig er afkoblet det frivillige organisationsmiljø (Henriksen et al., 2022).

Den eksisterende forskning peger endelig på, at dilemmaer og spændingsfelter i det frivillige omsorgsarbejde i stigende omfang udspringer af forventninger blandt de frivillige til en fleksibel tilrettelæggelse af den frivillige indsats uden rigide krav og bureaukratiske strukturer (Hustinx, 2010; Studer & Schnurbein, 2013; Nesbit et al., 2017). Omvendt viser forskningen også, at for meget frihed kan lede til frustration og usikkerhed blandt de frivillige. De frivillige organisationer skal derfor kunne balancere fleksibilitet med en tydelig rammesætning, der kan guide og støtte frivillige, uden at de oplever for stram styring (Englert et al., 2019). Det kræver både kapacitet til koordination og planlægning i organisationen (Brudney & Meijs, 2014) og en vis grad af professionalisme (Bochove & Oldenhof, 2020) i ledelse og koordination af de frivillige indsatser. Yderligere kræver dette, at der er kapacitet og kompetence i de frivillige organisationer til at kunne indgå i tæt samarbejde med eksempelvis offentlige aktører og sundhedsprofessionelle der hvor det frivillige arbejde foregår (Studer & von Schnurbein, 2012; Brudney & Meijs, 2014; la Cour et al., 2023).

Emotionelt krævende omsorgsarbejde udfolder sig således i institutionelle omgivelser, der både på organisationsniveau og niveauet for den enkelte frivillige rummer relationer, interaktioner og situationer, der kan udfordre eksisterende grænser og forestillinger om grænser for det frivillige omsorgsarbejde.

Metode

Casen er et kvalitativt single casestudie, hvis formål er at undersøge spændingsfelter og grænsearbejde for en bestemt type af frivillig indsats; emotionelt krævende omsorgsarbejde. Baggrunden for casen er en bevilling til Røde Kors og Ældre Sagen på 3,6 millioner kr. fra satspuljeaftalen 2020 for ældreområdet med det formål at etablere en landsdækkende frivillig Vågetjeneste. Ambitionen med Vågetjenesten er at skabe et mere systematisk tværsektorielt samarbejde med regioner og kommuner samt skabe mere synlighed og politisk opbakning for Vågetjenesten, så der er mulighed for tilknytning af vågere på alle plejehjem, hospitaler og i private hjem (Røde Kors; Regeringen, 2018). Casen repræsenterer et eksempel på en politisk ambition om opskalere et frivilligt omsorgstilbud og integrere dette i den offentlige institutionaliserede omsorg med henblik på en mere værdig død for alle i en situation med begrænsede omsorgsressourcer. I 2021 var 1.599 frivillige i Vågetjenesten, hvoraf 90% var kvinder. Samlet set blev der våget ved 1.282 døende i Danmark, og Vågetjenesten måtte afvise 150 vågeforløb – over halvdelen af tilfældene skyldtes manglende frivillige til at dække vagterne (Røde Kors, 2021).

I denne case består datamaterialet af et sample af 10 frivillige vågere og 5 frivillige ledere i alderen 24 til 82 år fra samtlige regioner i Danmark, både

studerende, erhvervsaktive, førtidspensionister og pensionister, som alle har mere eller mindre erfaring med det frivillige vågearbejde. De frivillige vågere varierer i alder, uddannelsesniveau, socioøkonomisk baggrund og geografisk placering, men har det til fælles, at de alle har haft personlige oplevelser med døden i deres private eller professionelle liv (Caspersen et al., 2022). Samplet består udelukkende af kvinder og afspejler således den tendens, der ses på landsplan og i andet dansk forskning omhandlende Vågetjenesten, hvor langt størstedelen af vågere er kvinder (Røde Kors, 2021; Stølen et al., 2019). Den skæve fordeling af mænd og kvinder er ikke overraskende, da man historisk set ofte har forbundet kvinder med at have en mere omsorgsfuld natur, og at omsorgsarbejde er blevet forbundet med feminine egenskaber. På trods af at Danmark har et ry for at være kommet langt i forhold til kønsligestilling, så er der en klar tendens til, at kvinder fortsat leverer mere omsorgsarbejde end mænd – både i offentligt og privat regi (Overgaard et al., 2018). I undersøgelsen har vi benyttet semistrukturerede interviews for at opnå forståelse for de frivilliges oplevelser og erfaringer med udøvelsen af omsorgsarbejde i praksis (Tanggaard & Brinkmann, 2015).

I følgende ser vi nærmere på, hvordan de frivillige vågere indgår i forskellige kontekster, som danner grobund for grænsearbejde, og hvor de frivillige sættes i etiske dilemmaer, der udfordrer deres frivillige engagement.

Vågearbejdets forskellige institutionelle krav

Frivilligt vågearbejde foregår i regi af både formaliserede omsorgsinstitutioner som sygehuse og plejehjem og i regi af private hjem. De frivillige vågere skal i disse forskellige sammenhænge både navigere inden for de rammer og retningslinjer, som sættes af de frivillige værtsorganisationer, samtidig med at vågearbejdet skal tilpasses de institutionelle krav, der gælder i de professionaliserede omsorgsinstitutioner. Organisatorisk bliver de frivillige tildelt forholdsvist simple, rutineprægede og faste opgaver, men i praksis får opgaverne en situationel og mere uforudsigelig karakter (la Cour, 2014; Stølen et al., 2019; Velarde, 2020). Det bliver derfor den enkelte frivilliges ansvar at kunne navigere og forhandle mellem forskelligartede organisatoriske krav og de krav og forventninger, der udspringer af de konkrete situationer og interaktioner i det frivillige arbejdes praksis.

I udgangspunktet er vågearbejdet et afgrænset frivilligt arbejde, der ikke kræver særlige faglige eller professionelle kompetencer, da man som våger blot skal "sidde på sine hænder", som det kaldes af de frivillige, og udvise omsorg. En våger forklarer om vågepraksissen:

Vi må jo overhovedet ikke udføre nogen former for pleje. Vi må kun tilbyde medmenneskelig omsorg og tilstedeværelse. Det vil sige, at vi ikke må lave

mundhygiejne eller tilbyde dem noget at drikke. Hvis de selv kan tage en kop eller et glas, så må man gerne støtte en hånd, men jeg må ikke tage en kop og give dem noget at drikke. Vi deltager selvfølgelig heller ikke i personlig pleje af nogen som helst art. Når personalet kommer for at give personlig pleje, så går vi ud, så de har deres arbejdsrum. Hvis vi vurderer, at der sker væsentlige forandringer, hvor det virker som om, de har pludselige smerter, så tilkalder vi personalet.

Selv om vågearbejdet således i udgangspunktet er velafgrænset og ens i sit indhold, uanset hvor det foregår, så er omstændigheder og vilkår omkring vågepraksissen alligevel forskellige.

I første omgang viser data en forskel mellem, om der våges i regi af det formaliserede omsorgssystem, typisk et sygehus eller et plejehjem med professionelt personale, eller om der våges i et privat hjem, hvor vågeren er overladt til sig selv. På den ene side oplever de frivillige vågere, at det er utrygt at våge i private hjem, fordi der ikke som på sygehus og plejehjem er samme adgang til og mulighed for at få støtte og sparring fra professionelt personale. En erfaren våger fortæller:

Vågerne tør ikke (red: våge i private hjem), fordi de ved, at hvis man ringer efter hjælp, så kan der gå en halv til en hel time, inden der kommer hjælp, fordi her i området er der lange stræk, hvor hjemmehjælperne kører. Det tør vågerne ikke tage ansvaret for. Det forstår jeg godt. Jeg har også været ude for noget, der ikke var særligt behageligt.

På den anden side fortæller de frivillige vågere, at de i private hjem i højere grad har mulighed for at personliggøre vågevagterne, da de her kan få en bedre fornemmelse af, hvilken person, det er, de våger ved:

På plejehjem, men mest i private hjem, går man rundt og får en fornemmelse af, hvad det er for en person, man våger ved. Det kan man ikke på sygehuset, der er jo ikke nogle private ting, og nogle gange er der heller ikke på plejehjemet, hvis folk lige er kommet ind. Hvis der ikke er private ting, kan man heller ikke finde ud af, hvad det er for en person. Det kan være rart nok at have lidt fornemmelse af, hvad man kan synge for dem, eller om der er noget man kan sige eller snakke med dem om.

Disse fund peger i retning af en ambivalens, hvor de frivillige gerne vil have muligheden for at kunne tilkalde professionel hjælp hurtigt, som det er muligt på sygehuse og plejehjem, men samtidig også værdsætter friheden og personliggørelsen af det frivillige arbejde, som i højere grad er muligt i det private hjem. På den ene side er der en større ro omkring den døende i det private hjem og bedre forudsætninger for at personliggøre vågearbejdet, for-

di de private omgivelser giver en bedre indikation af, hvem den døende er. Bagsiden af den private setting er, at vågeren i højere grad er overladt til sig selv og ikke på samme måde kan søge støtte fra professionelt personale. Det omvendte gælder på sygehuse og plejehjem, hvor vågerne har mulighed for hurtig og professionel hjælp og støtte i svære situationer. Bagsiden af de professionelle omgivelser og institutionelle kontekster er, at det frivillige arbejde opleves mere hektisk og foregår i mere anonyme settings, hvor det kan være sværere at aflæse, hvem den døende er. I dette spændingsfelt mellem sikkerhed og autonomi i det frivillige omsorgsarbejde (la Cour, 2014) læner de fleste frivillige i vores materiale sig i retning af en præference for sikkerhed og adgang til professionel støtte.

Ifølge Røde Kors egen opgørelse foregår ca. 64 % af vågeforløbene på plejecentre og 17 % på sygehuse, mens kun 14 % foregår i private hjem (Røde Kors, 2021). I langt de fleste tilfælde er de frivillige således tæt på de professionelles domæne og har et tæt samarbejde med pleje- og omsorgspersonale. Det frivillige vågearbejde er, som nævnt i forhold til de formelle retningslinjer, afgrænset til at sidde ved den døende, holde i hånd, tale med den døende, mens egentlige omsorgs- og plejeopgaver skal varetages af personalet. Det er dog netop i dette grænsfelt, at der ofte opstår usikkerheder og konflikter, fordi de frivillige vågere i visse tilfælde overskrider grænser og bevæger sig ind på det professionelle domæne. Vores empiri peger her på, at der i praksis er væsentlige grænseproblemer og grænsearbejde forbundet med den frivillige vågepraksis.

I den eksisterende forskning forklares denne type konflikter mellem formelle retningslinjer og konkret praksis ofte med henvisning til manglende kommunikation og viden om henholdsvis frivilliges og professionelles differentierede omsorgsopgaver (von Schnurbein et al., 2022). I nogle tilfælde er de sundhedsprofessionelle ikke indforstået med den frivilliges rolle og arbejdsopgaver og oplever, at de frivillige invaderer det professionelle arbejdsmiljø. I andre tilfælde kan de frivillige mangle en forståelse for og viden om kompleksiteten i at udføre professionel omsorg (von Schnurbein et al., 2022).

I vores empiriske materiale sker overskridelse af fastlagte retningslinjer dog sjældent, fordi der mangler viden og kommunikation. På såvel organisationsniveau som individniveau har vi mødt en høj grad af bevidsthed om, hvor grænserne i princippet går. I stedet er det vågernes oplevelse af svigt af moralsk eller etisk ansvar, der udfordrer grænsesætningen. En våger siger således:

Det er slet ikke vores opgave, men hvordan siger du fra? Jeg kan jo ikke bare gå. Jeg skulle måske have ringet til vores supervisor, men hvis hun så havde sagt "så går du bare". Jamen, det kan jeg jo ikke. Nogen kan, men jeg kan ikke - der kommer min empati også ind. Så kynisk er jeg ikke, for jeg synes også, det var

synd for hende nattevagten, og jeg havde en frygt om, at han (red. den døende) kommer til skade, ikke?

De eksempler omkring grænsearbejde, som vågerne trækker frem, handler som oftest om, at vågerne forsøger at hjælpe eller aflaste det professionelle personale grundet travlhed på gangene og manglende hænder. De vågere, der har udøvet professionelt omsorgsarbejde, italesætter oplevelsen af ikke at have tilstrækkelige ressourcer i et presset offentligt omsorgssystem til at udøve den emotionelle omsorg, de gerne ville eller synes, der burde være mulighed for, hvorfor de har valgt at engagere sig som vågere.

En våger fortæller om en oplevelse på et sygehus, hvor hun blev inviteret ind på det professionelle domæne og havde en grænseoverskridende oplevelse med en borger:

Han ville ikke i seng... Så ville han op at stå, men kunne ikke. Så fik jeg at vide, at jeg gerne må køre op og ned ad gangen med ham. Til sidst begyndte han at strippe og fik alt tøjet af. Det var ikke særlig sjovt. Jeg blev ved med at hive i den der snor for, at nattevagten skulle komme og hjælpe. Da hun kom, sagde hun: "Så holder du ham bare fast, ikke?". Der blev jeg sgu rystet.

På trods af at vågeren har en opmærksomhed på, at hun overskrider grænser for sin frivillige arbejdsfunktion, føler hun sig nødsaget til at overskride disse grænser for at hjælpe den døende og nattevagten. I sundhedssektoren ses det, at arbejdsmæssige grænser bliver mere flydende og er op til forhandling for, at man kollektivt kan få omsorgsarbejdet til at fungere i praksis (Apeso-Va-rano, 2013). Vågerne bliver ofte under deres vagter opmærksomme på, hvor travlt personalet har, mens de selv er bundet af "kun" at måtte sidde ved den døende. Vores studie peger således i retning af, at der er en strukturel baggrund eller forklaring på det grænsearbejde, der trækker de frivillige længere ind på de professionelles domæne (Bochove & Oldenhof, 2020). Flere studier viser, at frivillige inden for omsorgsarbejde ofte er tilbøjelige til at afvige fra værtsorganisationens regelsæt, når de i praksis vurderer, at der er behov for det (la Cour, 2022). Der kan altså opstå spændingsfelter i omsorgsarbejdet, når vågerne i visse situationer oplever, at de i princippet godt kunne hjælpe den døende med lindring og omsorg på trods af, at det ligger udover, hvad de må varetage af funktioner, fordi det professionelle personale har for travlt med at varetage andre opgaver (von Schnurbein et al., 2022). De frivillige vågere kan her opleve at være begrænset af den frivillige organisations retningslinjer samtidig med, at de oplever at svigte både det personale, der har for travlt, og den døendes konkrete omsorgsbehov.

De frivilliges oplevelse af at måtte overskride fastlagte grænser for at kunne træde til der, hvor det er nødvendigt, understøttes samtidig paradoksalt nok i praksis af det professionelle personale. Ofte værdsættes vågerne af det

professionelle personale, og i empirien giver flere vågere udtryk for at opleve “welcoming work” (van Bochove et al., 2018; van Bochove & Oldenhof, 2020; Studer & von Schnurbein, 2012), hvor det professionelle personale imødekommer de frivillige og inviterer dem ind på det professionelle domæne. Flere vågere fortæller, hvordan de kan mærke, at de er med til at aflaste det professionelle personale, og at personalet er taknemmelige for, at der er nogen, der kan hjælpe med deres omsorgsopgaver:

De er simpelthen altid så taknemmelige, fordi det er jo dét, plejepersonalet ville ønske, de kunne gøre (red. sidde ved den døende). Jeg tror virkelig, de er glade for, at der er nogen, der sidder der, som varetager noget andet end plejedelen af det.

Ved at invitere vågerne ind på de professionelles domæne, kan personalet fokusere på plejeopgaverne og prioritere deres ressourcer på andre borgere, der også kræver deres opmærksomhed:

Jeg ser, at det også er en aflastning på sygehuset, fordi de (red. personalet) også er enormt påvirkede af, at der ligger en døende. Det kan være svært at balancere mellem, at de har nogle arbejdsopgaver og ikke ressourcerne til at sidde. Der er en taknemmelighed over, at de ved, at der er nogen.

Vågernes funktion anses altså af vågerne selv som en støtte for det professionelle personale, fordi vågerne udfylder en vigtig rolle for personalet, der ofte kan opleve et stort arbejdspress og stramme tidsplaner (Nesbit et al., 2018). Selvom “welcoming work” umiddelbart fremstår som et vigtigt og betydningsfuldt element i vågepraksissen, så indebærer det samtidig en åbning for moralske og etiske dilemmaer for vågerne og deres arbejdsfunktion. En våger fortæller:

Når vi har møder, er hun (red. den frivillige leder) meget bestemt med at sige, “Husk det dér, det må I ikke, og det dér må I ikke”. Det er, fordi der er mange, der spørger, om vi må væde deres læber med de her swaps. Der får vi at vide, at det må vi ikke, men når sygeplejersken så kommer og siger “I må godt”, så står vi altså i et dilemma, ikke?

Den frivillige leder gør det meget klart, hvilke opgaver de må og ikke må varetage, mens vågeren i praksis oplever, at personalet lader hende varetage opgaver, der ligger ud over hendes vågefunktion alligevel. Dette sætter vågerne i dilemmaer i forhold til, hvor de skal placere deres loyalitet (Heimer, 1999); skal de være loyale over for de døendes behov? Skal de være loyale over for de professionelles manglende tid og give dem en hånd? Eller skal de være loyale over for deres frivillige bagland; altså de retningslinjer, Røde Kors har udformet? På

den ene side inviteres vågerne ind på de professionelle domæne, mens de på den anden side har en forpligtelse til at følge de klare og faste rammer og retningslinjer, som organisationen har opstillet for det frivillige vågearbejde. Der ses altså en diskrepans mellem den frivillige organisations formelle retningslinjer, som er med til at definere og vedligeholde grænser i vågearbejdet, og det situationsspecifikke uformelle omsorgsarbejde, der udføres i praksis, hvor loyalitetsproblemer kan udfordre vågeren. Som frivillig betyder det, at man skal være i stand til at navigere i et meget modsætningsfyldt terræn og selv skal kunne vurdere, hvornår det er okay at træde til og overskride den frivillige organisations retningslinjer, og hvornår man skal sige fra.

Dette stiller alt andet lige høje krav til de frivillige, som vælger at engagere sig i frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde, som netop fordrer en robusthed, der gør dem i stand til at navigere i dette terræn. Selvom der i udgangspunktet er kongruens mellem de værdier og principper, som både den offentlige institution og den frivillige organisation har og de værdier, de frivillige har, så kan selve vågepraksissen udfordre denne kongruens. De frivilliges værdier kompromitteres, når der ikke er overensstemmelse mellem, hvad der er fagligt og professionelt legitimt for den frivillige at varetage af opgaver, og hvad der kræves i den konkrete omsorgssituation. Dermed udfordres de værdier, som den frivillige gennem vågearbejdet forsøger at efterleve.

I det følgende ser vi nærmere på, hvilke konsekvenser dette modsætningsfyldte terræn har på organisationsniveauet, når den frivillige organisation skal rammesætte, koordinere og støtte det frivillige vågearbejde.

Frivillig ledelse og støtte

Det krævende omsorgsarbejde faciliteres af den frivillige værtsorganisation, men selve praksissen foregår oftest på afstand af organisationen. Vores data viser her, at de frivillige organisationer i det civile samfund er afgørende omdrejningspunkter for ledelse, koordination og støtte for de frivillige vågere, der skal navigere i et vanskeligt og dilemmafyldt terræn, som beskrevet ovenfor. De vanskelige omstændigheder ved vågearbejdet stiller krav til, at ledelsesstilen tilpasses de givne omstændigheder for det frivillige arbejde, frem for en "one size fits all" frivillig ledelsesstil, hvor eksempelvis fleksibilitet og autonomi ofte nedprioriteres (Brudney & Meijs, 2014).

Frivilliges personlige oplevelser, motivation og ressourcer trækkes ofte frem som nødvendige forudsætninger for rekruttering til frivilligt omsorgsarbejde (Henriksen et al., 2022), men kan ikke i sig selv ses som en tilstrækkelig betingelse for hverken rekruttering eller fastholdelse. Pointen illustreres særligt godt inden for vågearbejdet, hvor grænseproblematikker kalder på en tydelig rammesætning og afgrænsning fra den frivillige organisations side. Dette tydeliggør, at elementer som støtte og sparring i udfordrende situatio-

ner ikke kan kompenseres af høj motivation. Fælles for de frivillige vågere og ledere, der indgår i casen er, at de alle italesætter vigtigheden af støtte og sparring, når man beskæftiger sig med emotionelt krævende frivillig omsorg. Løbende støtte og sparring kan eksempelvis være den frivilliges mulighed for at kontakte en frivillig leder, og at der kontinuerligt foregår en vis form for individuel supervision, hvor den frivillige leder er proaktiv i forhold til selv at kontakte og støtte de frivillige (Studer & von Schnurbein, 2012). En frivillig leder fortæller:

De (red. vågerne) kan ringe til mig, eller de kan ringe til hinanden. De kan bruge vores fælles Facebookside, så der er mange muligheder. De gør det også, fordi de ved jo godt, at de får mega meget skældud af os alle sammen, hvis de har gået med noget længe, som de kunne have vendt hurtigt med nogle andre, så det ikke havde eskaleret.

På samme måde som de frivillige ledere italesætter vigtigheden af støtte og sparring, giver en våger også udtryk for, hvordan støtten er essentiel i situationer, hvor man som våger har oplevet noget traumatiserende med en døende på en vågevagt:

Det var noget blod, der blev kastet op, og det var virkelig traumatisk. Så der tænkte jeg "Puha, her skal jeg lige snakke med en og have det ud af kroppen". Det kunne jeg godt mærke, at jeg ikke lige selv kunne håndtere. Så var det fint, at man lige kunne ringe og snakke med en leder, der kunne sige, at det er okay, at du har det sådan og få snakket forløbet igennem.

Citatet tydeliggør, hvordan vågearbejdet ikke blot er karakteriseret ved en-til-en kontakten mellem vågeren og den døende, men også ved den tætte kontakt, der finder sted mellem vågeren og den frivillige leder. En til-en-kontakten med en frivillig leder kan især være nødvendigt inden for emotionelt krævende omsorgsarbejde, hvor den frivillige ofte kan stå i udfordrende og drænende situationer i praksis. En anden frivillig leder fortæller om vågernes mulighed for sparring;

Man har tavshedspligt, så man kan ikke gå hjem og fortælle det til kæresten. Så er det meget rart at kunne få lov til at aflevere, hvad end det er. Eller hvis man er frustreret. Det kan være alt muligt jo.

Det er forskelligt, i hvilken grad vågerne gør brug af muligheden for støtte og sparring hos den lokale leder, men generelt set værdsættes det af vågerne, at de har muligheden for det. Det bliver derfor essentielt for rammesætningen af vågepraksissen, at frivillige ledere står klar og selv er proaktive med løbende støtte, eksempelvis i form af debriefing efter udfordrende vågevagter.

Så ringer vi altid og snakker med dem om, hvordan det har været, hvad de har oplevet. Nogle har bare lyst til at tale 5 minutter og nogle ville godt snakke i lang tid om, hvordan det havde været.

Supervisionen kan således fungere som et beskyttende element for, at de frivillige kan holde til at praktisere omsorgsarbejde på længere sigt. Selvom vågere i udgangspunktet kan være meget motiverede for det frivillige arbejde, så viser vores empiri, at det i højere grad er løbende støtte og sparring, som bliver en afgørende faktor i fastholdelsen af frivillige i denne type omsorgsarbejde (Nesbit et. al., 2018). Dette stiller på sin side krav til organisationernes strukturering og rammesætning at tilbyde supervision til de frivillige – specielt når supervisionen er styret og faciliteret af frivillige selv. Ydermere bliver supervision essentielt, når den frivillige omsorgspraksis foregår på afstand af værtsorganisationen, hvor institutionelle krav og logikker yderligere rammesætter og påvirker den frivillige praksis.

Casen giver således et indblik i, hvor vigtig en funktion de frivillige ledere spiller i forhold til planlægning, strukturering og løbende støtte og sparring til de frivillige vågere. De frivillige ledere koordinerer vågevagter og skal være tilgængelige hele døgnet for at kunne imødekomme efterspørgslen efter vågearbejde, når den opstår. Derudover skal lederne stå til rådighed på alle tider af døgnet for vågerne, når der opstår behov for løbende støtte og sparring. En våger fortæller:

Det er en virkelig hardcore post som frivillig leder. Når de har vagt, så har de telefontjeneste 24/7, ikke? Det er et meget stort ansvar og et logistisk stort puslespil. Så det er vigtigt at kunne tiltrække nogle virkelig gode, solide frivillige ledere.

Foruden støtte og sparring, så fortæller alle de frivillige vågere, at det betyder meget for de frivilliges engagement, at vågearbejdet er fleksibelt tilrettelagt. De frivillige kan frit vælge vågevagter til og fra og få det til at passe ind i deres hverdag, så deres engagement i det frivillige arbejde ikke kommer til at ske på bekostning af andre forpligtelser og aktiviteter i hverdagslivet (Englert et al., 2019). En frivillig våger fortæller:

Jeg tager de tider, der passer mig. Så det er ikke nogen belastning. Man kan frit vælge, hvornår man kan, og ikke kan". En anden våger fortæller: "Jeg synes det passer vildt godt, fordi jeg ville ikke kunne fylde min uge op med frivilligt arbejde, f.eks. en fast onsdag. Det tror jeg, at jeg ville synes var uoverskueligt og meget at presse ind.

Fleksibiliteten kommer i emotionelt krævende omsorgsarbejde altså til både at være en forudsætning for de frivilliges engagement og en motivationsfaktor, der også er med til at fastholde dem i arbejdet (Nesbit et. al., 2018; Brudney & Meijs, 2014; von Schnurbein et. al., 2022).

Casen illustrerer dog også, hvordan fleksibilitet kan være et tveægget sværd. Fleksibiliteten fungerer som en motivations- og fastholdelsesfaktor for de frivillige vågere, men sker samtidig på bekostning af de frivillige ledere, som er bundet til at være kontinuerligt tilgængelige på deres vagter. Vågearbejdet er dermed et felt, som ikke blot kræver meget af de frivillige i selve udførelsen af det emotionelt krævende omsorgsarbejde, men det kræver også mange ressourcer og stor dedikation af de frivillige ledere. Emotionelt krævende omsorgsarbejde fordrer på den ene side fleksibilitet for de frivillige for at kunne tiltrække dem, men kræver samtidig på den anden side frivillige ledere, som kan trives i at skulle muliggøre fleksibilitet, men i mindre grad selv nyde godt af den. Denne case illustrerer derfor, hvor skrøbelig en konstruktion det emotionelt krævende omsorgsarbejde er for de civilsamfundsorganisationer, der skal lede, koordinere og støtte de frivillige. Det fleksibelt organiserede frivillige arbejde kræver således på paradoksvis en større grad af professionel ledelse, koordination og støtte af den uformelle frivillige omsorgsindsats (Hustinx, 2010; van Bochove & Oldenhof, 2020). At udvikle og skalere frivillige omsorgsindsatser handler således ikke kun om at tiltrække og fastholde motiverede og engagerede frivillige, men nok så meget om at kunne rekruttere og fastholde frivillige ledere til at koordinere indsatser og støtte frivillige i den konkrete praksis.

Diskussion og konklusion

I denne artikel har vi undersøgt frivillige vågetjenester som en case på en særligt udfordrende omsorgspraksis i spændingsfeltet mellem det offentliges formaliserede og professionaliserede ansvar og det civile samfunds ansvar. I lyset af den proklamerede omsorgskrise introduceres denne type af hybride velfærdsarrangementer i stigende grad som supplement til de pressede velfærdsprofessioner. Artiklen bidrager med en kritisk belysning af spændingsfelter og grænsearbejde, som har betydning for frivilliges praksis i formaliserede omsorgsinstitutioner. Vi afslutter artiklen med en diskussion af tre væsentlige konklusioner, som vores undersøgelse giver anledning til.

Først og fremmest viser vores undersøgelse, at det emotionelt krævende frivillige omsorgsarbejde for døende foregår i tæt interaktion med omsorgs- og sundhedsprofessionelle i formaliserede omsorgsinstitutioner. I praksis foregår de frivillige vågers arbejde ikke i et separat frivilligt system. Den mærkbare travlhed og ressourceknaphed på sygehuse og plejehjem udgør derfor en helt afgørende strukturel baggrund (Bochove & Oldenhof, 2020)

for de frivilliges oplevelser af, at de officielle grænser og arbejdsdelinger ofte overskrides i praksis. Dette medfører, at der opstår spændingsfelter og dilemmaer, hvor grænsearbejdet ofte må håndteres situationelt af de aktører, der arbejder i sådanne hybride og blandede institutioner (Eliasoph, N. et al., 2019; McAllum, 2018). I denne case er forhandlingen om grænsen mellem professionel og frivillig omsorg således oftere styret af både professionelle og frivilliges oplevelser af, hvad der er nødvendigt for, at omsorgsarbejdet i praksis kan fungere, snarere end klassiske professionskampe baseret på professionel autonomi og beskyttelse af interesser. Studiet viser her, at der konstrueres fælles, snarere end modsatrettede interesser mellem frivillige og professionelle aktører. Dette fund peger i retning af, at teorier om grænsearbejde i større omfang må have fokus på, hvordan welcoming work også har en strukturel baggrund, der skal forstås med udgangspunkt i det ressourcepres, der opleves i formaliserede omsorgsinstitutioner.

For det andet viser vores undersøgelse, at den type af grænsearbejde, der karakteriserer det emotionelt krævende omsorgsarbejde, i betydeligt omfang presser ansvaret væk fra organisationsniveauet og ned på niveauet for de individuelle frivillige og professionelle aktørers håndteringer af de konkrete situationer, der opstår i praksis. Vores undersøgelse viser her, at det i meget stort omfang er de enkelte aktørers vurderinger af eget personlige og moralske ansvar, der er afgørende for, hvordan konkrete grænseproblematikker håndteres. Grænsearbejdet er således i denne case mere baseret på aktørernes pragmatiske og moralske vurderingskriterier end på kollektive professionelle vurderinger af de frivilliges faglige kompetencer og erfaringer (Bochove et al., 2016). Dette fund peger i retning af, at teorier om grænsearbejde også må indbefatte mere pragmatiske kriterier for professionelles vurderinger af frivilliges bidrag.

Den situationelle og individuelle håndtering af spændingsfelter og grænseproblematikker i det emotionelt krævende omsorgsarbejde peger endelig for det tredje i retning af et større ansvar for de frivillige organisationer i forhold til at kunne håndtere og støtte den frivillige omsorgspraksis. Vores undersøgelse peger her i retning af en afgørende rolle for de frivillige organisationer, der leder, koordinerer og støtter de frivillige i omsorgsarbejdet. Den fleksible organisering af den frivillige indsats har vist sig at kræve en relativt fast koordination og stram ledelse. Samtidig kræver de emotionelt udfordrende situationer, der opstår for de frivillige vågere, at den frivillige organisation har kapacitet og kompetence til at organisere støtte og supervision for de frivillige, således at vågevagterne ikke dræner de frivillige for energi og motivation til at fortsætte. Det er ofte de frivillige ledere, der ude i praksis får enderne til at mødes, når støtte, sparring og fleksibilitet skal tilbydes for den enkelte frivillige våger, hvilket tydeliggør vigtigheden af frivillig ledelse inden for emotionelt krævende omsorgsarbejde. Når der lægges et pres på den situationelle og individuelle frivilligpraksis, kræver det på paradoksvis

mere af de frivillige organisationer i forhold til at kunne håndtere dette pres og eventuelle spændingsfelter, som opstår i praksis.

For den praktiske udøvelse af omsorg for døende betyder disse fund, at både offentlige og frivillige aktører må diskutere, hvordan ubekvemme og vanskelige situationer håndteres, når de officielle grænser mellem den professionaliserede og den uformelle frivillige omsorg overskrides af udfordrende situationer i praksis. I denne sammenhæng peger dele af frivilligforskningen på ledelsens rolle i forhold til at udvikle samarbejde mellem sundhedsprofessionelle og frivillige uden at tage udgangspunkt i forestillinger om faste og på forhånd definerede grænser mellem sundhedsprofessionelle og frivillige (la Cour, 2022). Vores undersøgelse peger på, at grænser mellem professionelle og frivillige udvikles i konkrete interaktioner og med en større åbenhed end det ofte teoretisk antages. I praksis udgør dette dog en betydelig udfordring for ledelse af frivillige organisationer.

Litteraturliste

- Apesoa-Varano, E.C. 2013: "Interprofessional Conflict and Repair: A Study of Boundary Work in the Hospital". *Sociological Perspectives*, No. 3, 2013:327-349.
- Battilana, J. & Lee, M. 2014: "Advancing Research on Hybrid Organizing - Insights from the Study of Social Enterprises". *The Academy of Management Annals*, No. 1, 2014:397-441.
- Binder, A. 2007: "For love and money: Organizations' creative responses to multiple environmental logics". *Theoretical Sociology*, No. 36, 2007:547-571.
- Brudney, J. L. & Meijs, L.C.P.M. 2014: "Models of Volunteer Management: Professional Volunteer Program Management in Social Work" in *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 2014:297-309.
- Caspersen, C., Nabe-Nielsen, C. & Villadsen, A. 2022: *Frivilligt emotionelt krævende omsorgsarbejde i den sidste tid*. Speciale, kandidatuddannelsen i Sociologi. Aalborg: Aalborg Universitet.
- Dahl, H.M. & Hansen, L.L., 2022: "Introduction: A care crisis in the Nordic welfare states?" in Hansen, L.L., Dahl, H.M. & Horn, L. (Eds.): *A Care Crisis in the Nordic Welfare States? Care Work, Gender Equality and Welfare State Sustainability*. Bristol: Policy Press.
- Danmarks Statistik 2020: "59 pct. flere over 80 år i 2030". København: Danmarks Statistik. Dst.dk. Tilgæet sidst 27/06/2023.
- Edwards, Michael 2020: *Civil Society*. Cambridge: Polity Press.
- Eliasoph, N., Lo, J. & Glaser, V.L. 2019: "Navigation Techniques: How Ordinary Participants Orient Themselves in Scrambled Institutions" in Haack, P., Sieweke, J. and Wessel, L. (Ed.): *Microfoundations of Institutions*, Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Englert, B., Thaler, J. & Helmig, B. 2020: "Fit Themes in Volunteering: How Do Volunteers Perceive Person-Environment Fit?". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 2020:336-356.
- Espersen, H.H., Andersen, L.L., Olsen, L. & Tortzen, A. 2018: *Understøttelse og udvikling af det frivillige sociale arbejde*. Roskilde: Roskilde Universitet & Vive.
- Finansministeriet 2020: *Veje til flere hænder - task force om sundhedsmedarbejdere*. København: Finansministeriet. Fm.dk. Tilgæet sidst 27/06/2023.

- Frederiksen, M. & Grubb, A. 2021: *Den svære samskabelse - forventninger og praksis i samarbejdet mellem kommuner og civilsamfund*. 1. udgave. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Heimer, C. 1999: "Competing institutions: Law, medicine, and family in neonatal intensive care". *Law & Society Review*, No. 33(1), 1999:17–66.
- Henriksen, L.S., Grubb, A., Qvist, H.Y. & Holstein, E.L. 2022: *Match. Rekruttering og fastholdelse af frivillige i civilsamfundsorganisationer. En undersøgelse på området for socialt udsatte*. 1. udgave. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Hustinx, L. & Lammertyn, F. 2003: "Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective". *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 2003:167–187.
- Hustinx, L. 2010: "Institutionally Individualized Volunteering: Towards a Late Modern Reconstruction". *Journal of Civil Society*, 2010:165–179.
- Ibsen, B. 2020: *Den frivillige kommune*. Odense: Syddansk Universitetsforlag
- la Cour, A. 2014: *Frivillighedens logik og dens politik*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- la Cour, A. 2022: "Toward a New Typology of Professional and Voluntary Care". *Voluntas: International Society for Third-Sector Research*, 2022:463–472
- la Cour, A., Hustinx, L. & Eliasoph, N. 2023: "Paradoxes Within the Management of Volunteers". *Voluntas: International Society for Third-Sector Research*, 2023:442–451.
- McAllum, K. 2018: "Volunteers as Boundary Workers: Negotiating Tensions Between Volunteerism and Professionalism in Nonprofit Organizations". *Management Communication Quarterly*, 2018:534–564.
- Nesbit, R., Christensen, R.K. & Brudney, J.L. 2018: "The Limits and Possibilities of Volunteering: A Framework for Explaining the Scope of Volunteer Involvement in Public and Nonprofit Organizations". *Public Administration Review*, No. 4, 2018:502–513.
- Overgaard, C., Petrovski, E. & Hermansen, J. 2018: "Volunteer care workers: A case for challenging resource theories on volunteering". *Journal of Civil Society*, 2018:153–172.
- Regeringen 2018: *Aftale om satspuljen på ældreområdet for 2019–2022*. København: Regeringen.
- Røde Kors 2021: Status 2021 Vågetjenesten. Internt notat.
- Røde Kors: Ingen skal dø alene! Røde Kors. Rodekors.dk. Tilgået sidst 27/06/2023.
- Røde Kors 2: Bliv frivillig i vågetjenesten. Røde Kors. Rodekors.dk. Tilgået sidst 27/06/2023.
- Studer, S. & von Schnurbein, G. 2012: "Organizational Factors Affecting Volunteers: A Literature Review on Volunteer Coordination". *Voluntas: International Society for Third-Sector Research*, 2012:403–440.
- Stølen, K.M.S., Jacobsen, M.H. & Raunkjær M. 2019: "Frivillige vågeres ulønnede arbejde hos døende – stedfortrædende omsorgsarbejde på nærværets betingelser". *Tidsskrift for Arbejdsliv*, Nr. 4.
- Stølen, K.M.S., Raunkjær, M., Winther, K., Grubert, M.V. & Bøgeskov, B.O. 2021: "Palliative care volunteer roles in Nordic countries: qualitative studies - systematic review and thematic synthesis". *BMJ Supportive and Palliative Care*.
- Tanggaard, L. & Brinkmann, S. 2015: "Interviewet: samtalen som forskningsmetode" i Brinkmann, S. & Tanggaard, L.: *Kvalitative metoder - en grundbog*. 2. udgave, København: Hans Reitzels Forlag.

- van Bochove, M. & Oldenhof L. 2020: "Institutional Work in Changing Public Service Organizations: The Interplay Between Professionalization Strategies of Non-Elite Actors". *Administration & Society*, 2020:111-137.
- van Bochove, M., Tonkens, E., Verplanke, L. & Roggeveen, S. 2018: "Reconstructing the professional domain: Boundary work of professionals and volunteers in the context of social service reform". *Current Sociology*, 2018:1-20.
- Velarde, K.S. 2020: "Informal learning in formal organizations: The case of volunteer learning in the hospital". *Current Sociology Monograph*, 2020:572-591.
- von Schnurbein, G., Hollenstein, E., Arnold, N. & Liberatore, F. 2022: "Together Yet Apart: Remedies for Tensions Between Volunteers and Health Care Professionals in Interprofessional Collaboration". *Voluntas: International Society for Third-Sector Research*.

Voluntary, emotionally demanding care work: tensions and border work in terminal care

Based on the concept of voluntarily emotionally demanding care work, this article examines the Danish Red Cross' Vågetjeneste (sitting with people who are dying) as a case of a particularly challenging caregiving practice in a tension between civil society and public responsibility. We focus our analysis on areas of tension regarding the different institutional demands of voluntary care work at a time when the boundaries between professional and volunteer care is challenged in practice. This highlights managerial challenges, when volunteer organizations take on greater responsibility in managing and supporting voluntary caregiving practices. The article suggests that public and volunteer actors must discuss how boundary work is situationally handled in practice, as boundaries are negotiated in concrete interactions between professionals and volunteers with a greater openness than is often assumed.

Keywords: volunteer work, boundary work, emotionally demanding care work, Vaagetjenesten, tension fields, nonprofit management

Anne-Kirstine Mølholt

En betinget omsorg

– oplevelser af nære omsorgsrelationer hos tidligere anbragte unge

Omdrejningspunktet i denne artikel er en skelnen mellem en ubetinget, varig og familiær omsorgsrelation i forhold til en betinget og tidsmæssigt begrænset omsorgsrelation. Det empirisk udgangspunkt er en kvalitativ forløbsundersøgelse foretaget fra 2014 til 2016 blandt tidligere anbragte unge i Danmark, der ved start af dataindsamlingen var 20 til 33 år. Artiklen trækker på forståelsen omkring et omsorgsterræn, hvor oplevelser af omsorg skabes som en vej gennem livet og definerer den fremtidige vej, der kan følges. Analyserne peger på, hvordan erfaringer fra fortiden flettes sammen med oplevelser i voksenlivet og definerer de unges oplevelser af omsorgsrelationer også efter at have forladt anbringelse. Det præsenteres, hvordan de fortæller om fortidens manglende primære omsorg, og hvordan disse oplevelser har betydning for de ofte økonomiske ræssonementer, de bruger i forhold til at vurdere omsorgens investeringer og værdi. I artiklen fremgår det samlet set gennem de fænomenologiske analyser af de unges oplevelser af omsorg, at omsorg forstås i rammerne af at være tidsmæssigt begrænsede og betingede af en form for genydelse.

Keywords: tidligere anbragte, omsorg, relationer, ubetinget støtte, sekundære relationer

Indledning

Altså, jeg kan nok bedst beskrive det sådan, at man har en person i livet, som kan lide en uanset hvad, og det har jeg ikke. Og det har de fleste mennesker i form af en mor eller far eller en søster eller en bror, men jeg har bare ikke engang nogle søskende. Jeg har ikke et eneste menneske i mit liv, hvor 'uanset hvad du gør, så kan jeg lide dig', så derfor har jeg også større krav til mig selv, for jeg ved, at jeg kan ikke lave en fejltagelse, for så mister jeg alt. Det er bare sådan, det er. (Anette, interview 3)

Anette er i midten af 20'erne. Hun blev anbragt, da hun var spæd, og har boet hele sin opvækst hos en plejefamilie, som hun ikke længere har kontakt til. I ovenstående citat fremhæver hun, hvordan hun oplever sine betingelser for omsorgsrelationer til sammenligning med andre menneskers betingelser. Hun har ikke adgang til, hvad der sociokulturelt fremstår som primær og ubetinget omsorg – en omsorg, der altid vil være der, og som forbindes med familiære relationer. Selvom vedligeholdelsen af familiære relationer for mange indebærer konflikter og ambivalens, bærer familien som institution på idealet om ubetinget omsorg, støtte, hjælp og solidaritet (Mogensen & Olwig 2013a). Når det familiære bånd brydes, udfordrer det 'os på den grundlæggende, eksistentielle oplevelse af at tilhøre et fællesskab, der er afgørende for vores identitet som personer' (Mogensen & Olwig 2013b:33).

I denne artikel vender jeg blikket imod dem, der modtager omsorg, og hvordan oplevelser af omsorg i fortiden former omsorgsrelationer i nutiden. Artiklen fremhæver en tidsmæssig sammenhæng i oplevelser af omsorg, eller hvad der med udgangspunkt i Bowlby (2012) kan karakteriseres som et omsorgsterræn. Et omsorgsterræn illustrerer, hvordan oplevelser af omsorg er knyttet an til et livsforløbsperspektiv. Oplevelser af omsorg i det nuværende og forestillinger om fremtidig omsorg er veje, der følges, hvor nogle veje træffes som valg, andre følges uplanlagt, og i andre tilfælde er vejene planlagt af andre. Forestillingerne om et terræn sætter fokus på:

Present and future time but can also be used to illustrate the significance of past time to current decisions through the influence of memories and habits of travel and the cumulative impact of choices of route on current possibilities. (Bowlby 2012:2110)

I dette temporale perspektiv er et centralt omdrejningspunkt i artiklen en skelnen mellem, hvad jeg betegner som en ubetinget og varig omsorg over for en betinget og tidsmæssigt begrænset omsorg.

Anne-Kirstine
Mølholt

Lektor, Sociologi og
Socialt Arbejde, AAU,
Aalborg Universitet,
Institut for Sociologi og
Socialt Arbejde

E-mail:
akm@socsci.aau.dk

Artiklen tager empirisk udgangspunkt i oplevelser hos unge, der gennem opvæksten har modtaget, hvad der kan betragtes som lønnet omsorgsarbejde, idet de har været anbragt uden for hjemmet. Det er en form for omsorg, der befinder sig på et sensibelt punkt imellem formel og uformel omsorg. Nogle har nemlig modtaget løn for at yde den daglige omsorg over for de unge, hvad enten dette har været personale på en institution eller plejeforældre. Samtidig er det ofte den væsentligste omsorg, de unge har stiftet bekendtskab med under opvæksten, og derved får omsorgen en særlig karakter i deres liv.

Der er omtrent 1 pct. af børn og unge i Danmark imellem 0 og 17 år, som på et givent tidspunkt er anbragt uden for hjemmet (Mølholt 2017; Lausten 2022). Undersøgelser af relationer blandt anbragte børn og unge i Danmark peger på, at deres relationer til den biologiske familie er yderst komplekse og skrøbelige. Et studie blandt 18-årige tidligere anbragte unge finder, at 14 pct. har mindst én forælder, der er død. Blandt jævnaldrende unge er dette 3 pct. Samtidig svarer 11 pct. af de unge, at de ikke har kontakt til deres biologiske forældre, hvilket gør sig gældende for 1 pct. af deres jævnaldrende (Lausten et al. 2020). Tilsvarende viser en dansk undersøgelse blandt plejefamilier til børn og unge i alderen 11 til 17 år, at 12 pct. af de anbragte børn og unge ikke har haft kontakt til deres mor inden for det sidste år, mens 31 pct. ikke har haft kontakt til deres far, og 13 pct. har ikke haft kontakt til søskende (Mehlbye et al. 2018).

Når unge i og efter anbringelse har kontakt til biologiske forældre, er det desuden ikke sådan, at denne kontakt nødvendigvis udgør en omsorgs-resouce for de unge. Forskning peger på, at når der er en relation mellem anbragte eller tidligere anbragte børn og unge og deres biologiske forældre, er denne relation ofte karakteriseret ved at være skrøbelig og udfordret. Det er en omsorgsrelation, der ofte vender om, således det er børnene og de unge, der varetager omsorgen for deres forældre (Höjer & Sjöblom 2014, Mølholt 2017).

I det følgende introducerer jeg denne skelnen mellem en primær, familiær omsorg og den omsorg, der varetages igennem lønnet omsorgsarbejde. Herefter præsenteres det metodiske udgangspunkt for artiklen. Den analytiske

præsentation er opdelt i tre dele, der for det første omhandler, hvordan de unge oplever omsorgsrelationerne under anbringelsen. For det andet sættes der analytisk fokus på, hvordan de unge forbinder fortidens oplevelser af omsorg med deres nuværende forudsætninger for at indgå i relationer. For det tredje peges der på, hvordan de unge søger at skabe støttende omsorgsrelationer for dem selv gennem deres givne muligheder. Jeg runder artiklen af med en opsamlende konklusion.

En ubetinget og betinget omsorg

Analysen af de unges fortællinger peger på metafortællinger omkring relationers indre omsorgslogikker. Der fremgår to former for omsorg, hvoraf den ene er funderet i ubetinget støtte og kærlighed, mens den anden er betinget og tidsmæssigt begrænset. Det er omsorgsfortællinger, der trækker på og tegner et billede af sociokulturelle forståelser, og som herved handler om noget generelt frem for om den enkelte ung. Metafortællingerne tager dog udgangspunkt i den enkelte fortællers situationelle kontekst for fortællingen.

Idealet om familien er, at denne består af ubetinget støtte og omsorg. På trods af modernitetens forandringer af familiemønstre bærer familien som kulturel institution en særlig rolle i forhold til at udgøre de kærlighedsbårne omsorgsrelationer og signifikante andre (Mogensen & Olwig 2013a). Inden for familien kan den enkelte ideelt modtage affektiv og kærlig anerkendelse (Honneth 2006), og Sara Ahmed (2010:45) fremhæver, at familien er 'a happy object, one that binds and is binding', da den giver oplevelsen af at være på samme side eller have 'en plads ved bordet' i et nært fællesskab med andre.

Det er en omsorgsform, der forbinder tid og sted, samtidig med at den enkeltes livsforløb kobles gennem generationer, hvorigennem der skabes en oplevelse af at høre til (Boddy 2019). Igennem livsforløbet består familien af livsvidner og betydningsfulde, anerkendende andre (Warming 2005), og familien trækker tråde bagud og peger fremad, hvilket bidrager den enkelte med et tilhørsforhold i livet, som danner en biografisk rød tråd (Bengtsson & Møhlholt 2018; Ward 2011). Familien udgør således ideelt de stabile og pålidelige relationer, der er livslange, og som bekræfter alle aspekter af individets identitet (Berger & Berger 1983).

Den betingede omsorg formes i de unges fortællinger i modsætning til den ideelle forestilling om ubetingede omsorg i familien. Den betingede omsorg tager udgangspunkt i lønnet omsorgsarbejde forstået som:

We use the term "care work" (or caring labor) to refer to occupations in which workers are supposed to provide a face-to-face service that develops the human capabilities of the recipient. (England 2002:455)

Omsorgsarbejdet som betinget referer i denne artikel til, at omsorgen er afhængig af, at nogen modtager løn for at udføre den. Dette betyder samtidig, at den vil ende i det øjeblik, der ikke længere betales for den. For børn og unge i anbringelse kan adgangen til omsorg dog være betinget af en lang række faktorer ud over løn til omsorgspersoner. Eksempelvis peger undersøgelser på, at børn og unge i anbringelse kan opleve skift i omsorgsmiljø, hvis der sker skift i sagsbehandler eller som følge af kommuners økonomiske prioriteringer og formåen (Egelund & Vitus 2007).

At sikre omsorg for anbragte børn og unge ligger under det specialiserede socialområde i den offentlige sektor. Den offentlige sektor har i stigende grad udviklet sig i retning af markedslignende vilkår og italesættes ofte som en social investeringsstat, der yder service med henblik på en veluddannet og velfungerende arbejdsstyrke (Greve & Elm Larsen 2022:27). I relation til denne artikel kommer dette til udtryk ved, at unge, der forlader anbringelse, skal demonstrere udvikling for at modtage yderligere støtte i form af efterværn efter deres 18 år. Denne støtte skal have en 'væsentlig betydning' med hensyn til at 'understøtte den unges uddannelse og beskæftigelse samt øvrige relevante forhold, f.eks. anskaffelse af selvstændig bolig' (lov om social service, § 76). Kritiske ryster i forhold til det sociale investeringsparadigme fremhæver, at fokuset på at sikre en veluddannet og velfungerende arbejdsstyrke nedvurderer omsorgens centrale værdi for mennesker (Andersen & Kessing 2019).

I praksis er det naturligvis ikke så simpelt, at den ubetingede omsorg består af varige, uformelle, støttende og kærlige relationer, mens den betingede omsorg består af formelt og lønnet omsorgsarbejde. Der findes megen støtte og kærlig omsorg i relationer mellem omsorgsgiver og omsorgsmodtager inden for det lønnede omsorgsarbejde (Andersen & Kessing 2019, Dahl & Hansen 2021). Dette gør sig også gældende hos unge, der er eller har været i anbringelse, da de kan knytte nære bånd til de omsorgspersoner, de har haft under deres opvækst (Ridley et al. 2016; Møhlholt 2017). At de unge trækker på sociokulturelle forståelser af to former for omsorgslogikker, er dog ikke unikt. Anne Kovalainen (2021:46) fremhæver, at '[s]ee[ing] care as an 'informal' or 'formal', or 'market' or 'non-market' activity aligns with other societal contracts and arrangements that are part of societally accepted patterns, cultures, policies and gendered social contracts'. Imidlertid ligger der også i distinktionerne faren for 'discriminatory and/or unequal practices and processes' (Kovalainen 2021:46). Dette perspektiv er centralt, da det er tydeligt, at når de unge præsenterer fortællinger med distinktioner imellem den ubetingede og den betingende omsorg, trækker disse fortællinger også på oplevelser af ulighed.

Metode

Det empiriske udgangspunkt for artiklen er en kvalitativ forløbsundersøgelse foretaget i forbindelse med et ph.d.-studie med fokus på tidligere anbragte unges hverdagsliv og meningskonstruktioner i forhold til fortiden, nutiden og forestillinger om fremtiden (Mølholt 2017). Undersøgelsen løb gennem to år (2014-2016), hvor der blev foretaget interviews hvert halve år. Dette kvalitative forløbsblik gav et nuanceret og dybdegående indblik i de unges ikke-lineære liv (Mølholt & Kristensen 2020; Neale & Flowerdew 2003).

Informanterne i studiet var otte unge mennesker med forskellige former for anbringelsesbaggrunde i alderen 20 til 33 år ved empiriindsamlingens begyndelse. Samtlige af informanterne var etnisk danske, og ingen af dem var gift eller havde børn. De forlod anbringelsen, da de var i alderen 17 til 20 år, og i de tilfælde, hvor de blev efter deres 18. år, skyldtes det, at de modtog efterværn, der ydes under lov om social service som en støtte til overgangen til voksenlivet for unge i anbringelse.

Fem runder af interviews blev gennemført med syv af de unge, fem kvinder og to mænd, og tre runder med én af de unge, da denne informant (Trine) kom med i studiet et år senere end de andre. Det første interview tog primært udgangspunkt i en biografisk interview-tilgang og omhandlede de unges anbringelseshistorik. De opfølgende interviews omhandlede hovedsageligt små narrativer om hverdagslivet ud fra det indledende spørgsmål: 'Hvad er der sket siden sidst?' (Bamberg 2006). Desuden var interviewtilgangen inspireret af livsformsinterviews, der handler om hverdagshændelser, betydningen af dem og opbygningen af hverdagslivet (Højgaard 2010; Haavind 1987). Under interviewene blev de unge således bedt om at redegøre for den foregående dag, hvad de lavede hvornår og hvorfor, de små og store oplevelser, som knyttede sig til dagen, samt hvorvidt dagen kunne karakteriseres som en typisk hverdag for dem på interviewtidspunktet. Herved var det muligt at få et indblik i episoder og erfaringer, som ofte ikke italesættes, da hverdagslivets praksisser ses som almindeligheder (Bech-Jørgensen 1994). Omsorg var ikke et specifikt tema under interviewene, men indgik som en naturlig og væsentlig del af de unges fortællinger om de praksisser, som de oplevede, var en del af eller ikke en del af deres hverdagsliv. Under empiriindsamlingen så de unges anbringelseshistorik og kontakt til omsorgsrelationer således ud:

Tabel 1: Oversigt over de unges anbringelseshistorik og kontakt til omsorgsrelationer

Informant	Alder ved anbringelse	Antal anbringelsessteder	Anbringelsesform	Forhold til biologiske forældre	Forhold til anbringelsesstedets omsorgspersoner
Anette	Spæd	2	Akut pleje, plejefamilie	Ingen kontakt	Ingen kontakt
Camilla	14 år	4	Akut pleje, plejefamilie, akut pleje, eget værelse	Begrænset kontakt til mor, ingen til far	Ingen kontakt
Christian	15 år	4	Efterskole, akutinstitution, plejefamilie, plejefamilie	Jævnligt kontakt til mor, far er død	Relation til plejeforældre
Line	Spæd og igen ved 12 år	5	Institution, plejefamilie, akutinstitution, plejefamilie, plejefamilie	Mor død, far dør under empiriindsamling	Ingen kontakt
Mette	6 år og igen ved 14 år	3	Institution, behandlingshjem, familiepleje og efterskole	Jævnligt kontakt til mor, far er død	Relation til plejeforældre
Sanne	Kortvarigt som spæd og igen ved 17 år	2	Akutpleje som spæd, institution som ung	Begrænset kontakt til begge forældre	Ingen relation
Thomas	Kortvarigt som spæd og igen ved 7 år	5	Akutpleje, institution, plejefamilie, institution, institution	Ingen kontakt til mor, far er død	Ingen relation
Trine	14 år	2	Netværkspleje, plejefamilie	Begrænset kontakt til mor, ingen kontakt til far	Mister relationen under empiriindsamlingen

Interviewene med de unge varede fra en til to timer og blev gennemført hos informanterne eller i et lokale i den organisation, de var rekrutteret igennem. Denne organisation fungerer som mødested for tidligere anbragte unge og tilbyder mad et par gange om ugen, rådgivning, socialt samvær og anden form for støtte. De unge blev rekrutteret ved, at jeg gennem en måned kom i organisationen i åbningstiden og deltog i fællesmiddage, hvor de unge kunne spørge ind til undersøgelsen, og jeg kunne præsentere mit ønske om informanter. Nogle af informanterne kom jævnligt i organisationen i åbningstiderne, mens andre var mere sporadisk tilknyttet. Alle navne på informanter i artiklen er fiktive (for nærmere indsigt i etiske overvejelser i forbindelse med det kvalitative forløbsstudie se Bengtsson & Møhlholt 2016).

Analyse

Analytisk er artiklen centreret omkring en fænomenologisk præsentation af de unges omsorgsterræn, og således hvordan oplevelser med omsorg i fortiden forbindes til de unges oplevelser og betingelser for omsorgsrelationer i nutiden. I det følgende præsenteres tre analytiske afsnit med henblik på at tydeliggøre de unges terræn, hvor den præsenterede empiri er udvalgt med henblik på at tydeliggøre veje i dette terræn. Det første afsnit handler om, hvordan de unge fortæller om den betingede karakter af den omsorg, som de modtog under deres opvækst. Det andet afsnit sætter fokus på de unges refleksioner i forhold til at indgå i omsorgsrelationer i deres nuværende liv, og hvordan disse refleksioner trækker tråde tilbage til deres oplevelser af fortidens omsorg. Det tredje og sidste afsnit præsenterer de unges overvejelser i forhold til, hvordan de søger at sikre sig selv omsorgsrelationer, som giver dem oplevelsen af at være uundværlige (Warming 2005).

For en given tid: Oplevelser af fortidens omsorgsrelationer

I de unges fortællinger om omsorg under deres opvækst fremhæver de, at de har oplevet en omsorg, der var betinget og tidsmæssigt begrænset som en modsætning til den sociokulturelle forståelse af familiens ubetingede støtte og omsorg. Fortællingerne om den betingede omsorg tager ofte udgangspunkt i, at de oplever, at de har indgået i en form for bytteforhold, hvor anbringelsesstedet har modtaget betaling for at drage omsorg for dem. Disse fortællinger om fortidens omsorg træder især tydeligt frem hos de unge, der i deres nuværende liv er skuffede over en manglende relation til omsorgspersoner fra anbringelsesstedet. Især fremhæver Anette oplevelsen af at have været et arbejde for sine plejeforældre. Hun omtaler sine plejeforældre som mor og far, da hun har været anbragt hos dem under hele sin opvækst, men hun fremhæver samtidig at, 'de var jo ikke mine forældre, de havde mig på grund af, at de fik penge' (Anette, interview 1). Ifølge Anette fremhævede plejemoren lønnen som et væsentligt vilkår for deres omsorg for hende:

Som min plejemor også selv har sagt helt ærligt og åbent, at grunden til de fik mig, det var for, at så havde hun råd til at blive hjemme og tage sig af sine egne børn. Så jeg var jobbet, og jeg kunne godt mærke hele min opvækst, at jeg ikke var elsket på samme måde, som hvis jeg havde været deres barn. Jeg kunne godt mærke en forskel, så jeg var hende, man havde, fordi man fik penge for det. (Anette, interview 1)

Plejeforældrenes løn for deres omsorg fremhæves i fortællingen som medvirkende til, at Anette oplever sig anderledes end plejefamiliens egne børn, idet hun fremhæver sig selv som 'jobbet' – med andre ord midlet – til at sikre de andre en familierelation kendetegnet ved ubetinget støtte og omsorg. Andre danske interviewstudier med børn og unge i og efter anbringelse peger ligeledes på denne opmærksomhed på pengenes indvirkning og på oplevelserne af at være et arbejde (Børnerådet 2012; Egelund Nielsen et al. 2005).

I tilknytning til, at omsorgen under opvæksten er betinget af løn, er den også tidsbegrænset. De unge fremhæver, at de kun modtager omsorg, så længe nogen modtager løn for at yde omsorg for dem. Dette gør sig gældende i hverdagen på døgninstitutionen, hvor den unge fik omsorg fra den enkelte personale, så længe vedkommende var på vagt:

Hvis der kom en fra personale ind til en, og man var ked af det og skulle snakke med en person, så kan man måske mere føle den der 'du gør det bare for pengenes skyld' eller føle sig lidt... Man skal udlevere sig selv. Nu og her i den her halve time eller et eller andet, i stedet for man måske bare kan sidde og hyggesnakke og så lige pludselig komme ind på et emne, og så kan man snakke. (Sanne, interview 1)

Der fremgår at være en fastlagt tidsramme, hvor Sanne kan modtage omsorg. Det er imens, at den enkelte er på arbejde og har tid i sit skema. Denne form for skemalagt omsorg betyder, at omsorgen har sin tid. Både i forhold til den daglige praksis, men også i forhold til anbringelsesforløbet overordnet set. Når den enkelte ung ikke længere er i anbringelse, medfører det samtidig, at omsorgen stopper. Dette aspekt belyser Mette. Hun fremhæver, at hun som yngre under sin anbringelse på institution begyndte at spekulere på anbringelsens afslutning:

Det har skabt meget frustration i mig i lang tid, for jeg vidste jo godt, at når jeg ikke var det sted mere, så var de [personale] der jo heller ikke. Fordi de gad ikke at bruge energi og tid på mig, hvis jeg ikke var der som arbejde. (Mette, interview 1)

Hun fortæller videre, at '[d]er tror jeg, at jeg oplevede en ret stor sorg. Fordi, hvem skulle så være der? Selvfølgelig var mor og far der, men de var der jo ikke, som de skulle være', og hun pointerer i den forbindelse, at '[d]et er nok der, det bliver svært at vokse op sådan et sted, for du kan ikke kræve mere, end at de er der indtil, at de ikke er der, tror jeg' (Mette, interview 1). Fortællingerne om den betingede og tidsmæssigt begrænsede omsorg inkluderer således også frykten for at miste, hvad der for mange har været de væsentligste omsorgsrelationer under deres opvækst, og den ensomhed, der følger med tabet af disse relationer.

Det er kendetegnende for de unges fortællinger, at de placerer sig i spektret mellem på den ene side forventninger om omsorgsfulde, nære relationer og på den anden side relationer til professionelle, hvor der ikke kan forventes en fortsat relation efter anbringelsens afslutning. Dette gør sig gældende for såvel de unge, der primært har været anbragt i plejefamilie, og dem, der har været på institution. Udfordringen for de unge er i den forbindelse at balancere deres forventninger til dem, der har givet dem omsorg under en større eller mindre del af deres opvækst. Fortællingerne bærer således i sig mange refleksioner, der handler om uafklarede forventninger i forhold til relationer, som de unge ofte er afhængige af, idet de udgør væsentlige omsorgsrelationer for dem. Samtidig er de bevidste om omsorgens betingede karakter, idet anbringelsesstedet har modtaget løn for at yde omsorg.

Det er tydeligt i de unges fortællinger, at de konstruerer deres forventninger til omsorgen under opvæksten i relation til sociokulturelle forståelser af den ideelle omsorg i familien som værende ubetinget og varig. Som påpeget tidligere er familierelationer dog i praksis ofte langt mere komplekse end som så, men ikke desto mindre er det denne fortælling og forståelse, som de unge bærer på som konsekvens af deres anbringelse: at de under deres opvækst er gået glip af noget essentielt i form af ubetinget støtte og omsorg, der forbinder dem til tid og sted og sikre dem en bekræftelse i at være unikke personer. De unge fremhæver oplevelsen af en tidsmæssigt begrænset og betinget omsorg, der er særligt rammesættende for deres liv som følge af anbringelsen. Det er en omsorg, de ikke kan forvente at modtage ud over den tid, de er i anbringelse. I den forbindelse er det centralt at fremhæve Thomas og Thomas' teorem (1928:572): 'If men define situations as real, they are real in their consequences'. Oplevelserne af omsorgsrelationer fra opvæksten i anbringelse bærer de unge med sig ind i det unge voksenliv.

En særlig værdi: Oplevelser af omsorgsrelationer efter endt anbringelse

I de unges fortællinger om hverdagslivet efter anbringelsen fremgår det, at deres søgen efter omsorg betyder, at de har en høj grad af skrøbelighed i relationen til jævnaldrende. Det er ofte i venskabsrelationer, de skal finde væsentlig omsorg og støtte, idet de mangler et familiebaseret netværk. Deres forældre kan typisk ikke yde tilstrækkelig med støtte, og relationer til eventuelle plejeforældre er tit begrænsede og usikre.

Et eksempel på de forhandlinger, som de unge foretager med sig selv i forhold til at søge støtte og omsorg hos jævnaldrende, fremgår i fortællinger fra Camilla gennem interviewforløbet. Ved første interview fremhæver hun:

Selvom jeg har brug for at få alt det, som andre mennesker giver, så har jeg lyst til bare at løbe, fordi tanken om, at de vender sig om og siger, at de ikke kan lide mig, det ville jo være forfærdeligt, eller det ville ikke være forfærdeligt, at de ikke kan lide mig, men det ville være forfærdeligt, hvis de udnytter mig, og det har folk en tendens til at gøre imod mig, fordi jeg har en tendens til ikke at sige fra, og det vil være lidt som at være hjemme igen og bare finde sig i det hele. (Camilla, interview 1)

Der fremgår et dilemma, hvor Camilla ønsker omsorg fra andre, men samtidig frygter, hvad relationen kan betyde for hende. Disse overvejelser gør hun sig stadig ved andet interview et halvt år senere. Hun gør sig mange overvejelser omkring relationers værdi og om, hvorvidt hun får lige så meget tilbage, som hun investerer i sine venskabsrelationer:

Det gik lige pludselig op for mig, at alle dem, jeg egentlig så som mine venner, det var ikke nogen, der sådan lige ringede til mig og spurgte 'hvordan går det?'. Og det kom egentlig voldsomt bag på mig, at der ikke lige var nogen, der var der lige så meget for mig, som jeg var der for dem, og det er nok det, jeg er mest opmærksom på lige for tiden. Det er egentlig, hvad er det, folk giver mig? Får jeg lige så meget tilbage, som jeg giver? (Camilla, interview 2)

Camilla sætter spørgsmålstegn ved, hvorvidt hendes venskabsrelationer indeholder gensidig omsorg. Konsekvensen af hendes overvejelser synes at være, at hun kan vælge mellem ensomhed eller at indgå i relationer, hvor hun oplever at investere mere, end hun får igen. Ved det tredje interview er det tydeligt, at overvejelserne om relationers værdi stadig fylder meget hos Camilla. Da hun bliver spurgt, hvad hun har oplevet siden sidst, fremhæver hun, at der ikke er sket meget. Hun har fokuseret på at klare sig gennem en hverdag, hvor hun ikke bryder sig om den måde, hendes venner behandler hende på: 'Jeg synes, de udnytter mig, og de sætter ikke pris på den, jeg faktisk er. Og det gør, at jeg trækker mig fra dem og så bare er derhjemme' (Camilla, interview 3). Camilla står i et omsorgsdilemma, hvor de venner, som skulle være hendes adgang til omsorg, opleves at tære frem for at nære hende. Samtidig fremhæver hun senere i interviewet udfordringen ved at få nye venner, der kan tilbyde omsorg og støtte: 'Men jeg ved ikke lige, hvor jeg skal få det fra. Det er jo ikke sådan, at man kan stoppe en eller anden på gaden og sige 'vil du være min ven?', det kan man jo ikke ligefrem' (Camilla, interview 3).

I artiklens indledende citat pegede Anette ligeledes på de skrøbelige relationer, og hvordan hun oplever at have ekstra høje investeringer i venskabsrelationer. Hun fremhæver, at hun stiller høje krav til sig selv i relationen til andre, for hvis hun fejler, så mister hun alt, da hun til forskel fra andre ikke har nogen, der kan lide hende ligegyldigt hvad. Venskabsrelationer er således

hendes måde at skabe sig en plads i de sociale omgivelser. Pladsen er hende ikke naturligt givet gennem familiære relationer – relationer, der forbinder hende til tid og sted – men derimod må hun skabe en plads for sig selv. Samtidig har hun dog vanskeligt ved at tage imod den omsorg, andre kan tilbyde hende. Under andet interview fortæller hun, at en familie har meldt sig til at være mentorfamilie for hende. Dette tilbud har hun svært ved at tage imod:

Det er mærkeligt, at der er nogen, der vil have mig bare for at have mig. Altså, de får ikke penge for det... Så føler jeg, at jeg står i evig gæld til dem. Så det er måske også lidt en forkert tankegang, men det er en følelse, jeg tror, kommer af, at jeg har været anbragt, og fordi jeg har været vant til hele mit liv, at der er nogen, der har fået penge for at have mig, altså så føles det bare unormalt, hvorfor skulle nogen gide at have mig, hvis de ikke får penge for det? Så det kæmper jeg stadig lidt med... (Anette, interview 2)

Hun ender med at frasige sig kontakten til mentorfamilien, da hun har svært ved at være i den relation, de kan tilbyde hende.

Fra de unges fortællinger fremgår det, at omsorg og relationer italesættes inden for en økonomisk diskurs af investeringer, gæld og værdi. At relationer har en værdi, der kan opgøres, er at finde hos mange mennesker, hvilket blandt andet fremhæves af Giddens (1994:63) med udgangspunkt i hans pointe omkring 'en restrukturering af intimiteten' og begrebet 'det rene forhold'. Den refleksivitet og den forpligtelse, som de unge omtaler relationer i forhold til, peger imidlertid tydeligt på en omsorgsøkonomi, der henleder tankerne til Mauss' klassiske gaveteori, hvor gaven fungerer som en økonomi. Giveren af en gave forventer en gave retur, og således er modtageren forpligtet til at gengælde gaven, hvorved gaveøkonomien bliver cirkulær (Mauss 2002). Omsorg og relationer fremstår således som en gave, de unge kan modtage fra andre, men samtidig har svært ved at tage imod, da det forpligter dem til at gengælde omsorgen. Samtidig fremhæver Camilla, at den omsorg, venner returnerer, ofte opleves til ikke at have en tilsvarende værdi som den, hun leverer.

Veje til ubetinget omsorg

Der er forskellige veje, de unge går i forsøget på at skabe omsorgsrelationer, der er ubetingede, og som kan bekræfte dem i at være uundværlige. F.eks. ved at udføre frivilligt arbejde, ved at have dyr eller ved at stifte egen familie.

Som det fremgår af forrige afsnit, er Anette fuldt ud bevidst om det omsorgsdilemma, hun står i: at hun på den ene side har behov for relationer, men at hun på den anden side ikke kan håndtere, når mennesker kommer hende for nær. Hun peger på frivilligt arbejde som en vej til omsorgsrelationer, der

bidrager hende med et tilhørsforhold ved at være noget for nogen, uden at hun indgår i nære relationer med dem:

Der er ikke så mange mennesker, som jeg betyder noget for, men så vil man gerne betyde noget for andre mennesker på andre måder nu, hvor man ikke rigtig har noget familie, så man vil gerne betyde noget for dem ved at kunne gøre en forskel for dem eller et eller andet, så man føler, at man er noget værd i det her univers, ikke? Jeg tror i det hele taget også, at det har noget med det der flokdyrsinstinkt at gøre, at jeg ikke vil føle, at jeg er helt alene uden for flokken. Jeg skal på en eller anden måde hænge fast i en flok, ellers har jeg det ikke godt, og når jeg ikke har en flok på anden vis, så må jeg finde en flok på en anden måde. (Anette, interview 3)

For at opleve en form for sikkerhedsfundament i livet, og at hun indgår i omsorgsrelationer, udfører Anette frivilligt arbejde, hvorved hun får en betydning for andre mennesker. Det giver hende en oplevelse af værdi og et tilhørsforhold til de sociale omgivelser, idet hun herved kan 'hænge fast i en flok'. Samtidig peger flere af de unge på, at de især kan lide at udføre frivilligt arbejde blandt marginaliserede grupper i samfundet, da de oplever, at de her finder mennesker med tilsvarende erfaringer som deres egne og med lignende tilgang til livet. I det frivillige arbejde synes det at være de unge, der er omsorgsgiverne, men arbejdet giver dem en essentiel følelse af at være uundværlige og værdsatte.

Desuden fremgår det i de unges fortællinger, at dyr er en vej til at opleve ubetinget omsorg uden de samme investeringer, som de oplever i relationer til andre mennesker. De fortæller om relationer til dyr, der er omgærdet af omsorg og uden fordomme, og fortællingerne trækker ofte på en reference til de manglende menneskelige omsorgsrelationer, hvilket også fremgår af andre studier (Maharaj 2016; Warming 2005). Trine har f.eks. en hund, som hun ofte fortæller varmt og kærligt om. Hun fremhæver, at '[n]ogle gange tænker jeg, at hvis [hunden] døde, så har jeg ikke noget at leve for mere. Det vil jeg forhåbentlig finde, men hun betyder virkelig så meget for mig' (Trine, interview 1). Anette pointerer ligeledes dyrs betydning for oplevelsen af livskvalitet med udgangspunkt i en fortælling om de dyr, hun havde under opvæksten i plejefamilien:

Når der ikke har været dyr i mit liv, så har jeg været virkelig deprimeret. Virkelig været langt nede, og det lyder åndsvagt, men jeg har været afhængig af, at der var en eller anden, som kunne lide mig lige meget hvad. (Anette, interview 3)

Anette oplever sig anderledes fra andre, fordi hun finder sin væsentligste omsorg hos dyr, idet dyr bidrager Anette med oplevelsen af en fundamental sikkerhed og et tilhørsforhold. Thomas fremhæver som Anette betydningen af den hest, han havde, mens han var i plejefamilie. Den fandt han stor støtte i, og når tingene blev for meget i plejefamiliens hjem, søgte han ud til hesten.

Endelig fortæller de unge om at stifte egen familie som en vej til ubetingede omsorgsrelationer og som en vej til at skabe et tilhørsforhold i verden. Det handler især om det at få børn og i mindre grad om at indgå i parforhold, da disse forhold erfaringsmæssigt kan være komplicerede for de unge. Flere af de unge er i parforhold i perioder af empiriindsamlingen, mens andre i højere grad lever alene eller er i kortvarige forhold. Samtlige af de unge peger på, at parforhold ofte er uhensigtsmæssige for unge, der har været anbragt, da det er deres oplevelse, at det ikke handler om, hvem den enkelte er i forhold med. Det vigtige er snarere at være i et forhold for at sikre en form for omsorgsrelation. Anette fremhæver, at hun førhen ofte har skiftet kæreste:

Så havde jeg jo en familie på en eller anden måde. Jeg havde hele tiden en ny kæreste. Det var virkelig dumt, fordi på grund af at jeg var så ivrig efter at få en kæreste, var det jo nogle virkelige idioter. (Anette, interview 1)

Hun peger på, at når hun var alene, stillede hun ofte sig selv spørgsmålet 'hvor hører jeg til henne?' (Anette, interview 1). Parforholdet skulle således bidrage Anette med et tilhørsforhold i livet ved at bekræfte hende i, at hun var en unik person for et andet menneske. Line peger på en lignende tendens:

Jeg vil faktisk bare gerne have en kæreste. Det er egentlig en ret dårlig ting, men jeg er ikke særlig god til at være alene på den måde. Jeg har selvfølgelig nogle veninder og sådan noget, men jeg er sådan en, der godt kan lide at have en tryghed, og det er 'mand'. (Line, interview 2)

Parforholdet kan bidrage Line med en anden form for tryghed end venindeforhold. Det kan til dels skyldes, at der i parforholdet ligger mulighederne for familiedannelse og således relationer, der skaber en generationel tilknytning. Dette fremgår også ved, at fortællingerne om at få børn har en særegen status hos de unge. Forskning peger på, at tidligere anbragte generelt får børn i en tidligere alder sammenlignet med jævnaldrende (Chase et al. 2006; Vinnerljung et al. 2006). Der er imidlertid ikke nogen af de interviewede unge, der har børn.

I forhold til at få børn og skabe familie fremhæver Line, at hun i fremtiden gerne vil 'have børn, og jeg vil gerne have en kernefamilie og sådan noget' (Line, interview 3). Da jeg spørger Thomas om, hvad han er mindre tilfreds med i sit hverdagsliv, svarer han:

Jamen, jeg bliver træt af, at jeg ikke rigtig har noget familie eller noget, det er jeg da, og jeg har også oplevet at tænke 'for helvede mand, jeg skulle alligevel bare have fået mig en kone og nogle børn'. (Thomas, interview 1)

Forestillingerne om kernefamilien og de ubetingede relationer bærer i sig en fantasmatiske kærlighed. Hermed menes en forståelse af 'kærlighed, som det, der skaber mening og sammenhæng der, hvor mening og sammenhæng mangler' (Rask Jepsen 2018:59). I forhold til at danne egen familie peger de unges fortællinger imidlertid på en række udfordringer. De ønsker i høj grad at være en del af ubetingede omsorgsrelationer, der sikrer dem en plads ved bordet og bekræfter dem i at være unikke og uundværlige mennesker. Samtidig er deres valg af partner imidlertid ofte uhensigtsmæssige på grund af deres higen efter tilhørsforhold. Drømmen er således en kernefamilie, men handlingerne synes kontraproduktive i forhold til at opnå dette mål.

Konklusion

Denne artikel præsenterer, hvordan de interviewede tidligere anbragte unge danner veje i et omsorgsterræn ved at pege på, hvordan oplevelser af omsorg i fortiden flettes ind i deres nuværende omsorgsrelationer med jævnaldrende. I fortællingerne rammesætter de ofte deres oplevelser i en modsætning til sociokulturelle forståelser af den ideelle, familiebaserede omsorg karakteriseret ved ubetinget og varig støtte. Det bliver således modsætningsfyldte fortællinger, hvor de fremstår som søgende efter et ideal, der i højere grad eksisterer i teorien end i praksis. Dette har konsekvenser for de unge, da de fremhæver dem selv som higende efter den ubetingede omsorg, hvilket gør dem skrøbelige i kærligheds- og venskabsrelationer. Da disse former for skrøbelige relationer ofte er deres væsentligste omsorgsmulighed, investerer de betydelige ressourcer i at få dem til at vare, således at relationerne kan sikre dem en form for tilhørsforhold. Den betydelige investering af ressourcer betyder dog, at de ofte oplever at investere mere, end de får igen, og således kan relationerne i højere grad være drænende frem for givende for den enkelte unge.

I deres mangel på ubetingede og varige relationer kan det antages, at de unge gennem deres tætte kontakt under deres opvækst til det specialiserede socialområde overfører det sociale investeringsparadigme, hvor omsorg indgår i et økonomisk system baseret på evaluering, dokumentation, værdi og selvansvar (Dahl & Hansen 2021). Det fremgår på baggrund af deres fortællinger, at de i denne omsorgsøkonomi søger at handle sig til støttende omsorg fra andre, der bekræfter dem i at have en plads i verden. Det er dog tydeligt, at der er en form for omsorg, som de ikke kan handle sig til. Det er den ubetingede omsorg, da denne i metafortællingerne ligger uden for det lønnede

arbejde, men derimod findes i de familiære relationer (Fraser 2016). Relationer, som de unge ofte mangler.

På den ene side er de præsenterede fortællinger unikke, men på den anden side præsenterer de et omsorgsterræn, der gør sig gældende for mange unge, der har anbringelseserfaring. Ikke kun i Danmark, men internationalt set, da forskningen på området ofte fremhæver manglende primære omsorgsrelationer under opvæksten såvel som oplevelsen af ensomhed og vanskeligheder ved relationsdannelse i det unge voksenliv.

Den sociokulturelle distinktion mellem den ubetingede og varige omsorg over for den betingede og tidsmæssige begrænsede omsorg træder i stigende grad frem i socialpolitikken på børne- og ungeområdet. De politiske vinde blæser i en retning, hvor der er øget fokus på at sikre varig omsorg og relationer for børn og unge i anbringelse. Således står det anført i aftaleteksten til reformen Børnene Først, der inkluderer barnets lov:

Med Barnets Lov skal vi sikre, at udsatte børn får adgang til kærlighed og omsorg fra relationer, også uden for anbringelsesstedet. Derfor skal vi sikre, at civilsamfundet bl.a. i form af venskabsfamilier, spiller en mere markant og varig rolle i udsatte børns liv. (Social- og Ældreministeriet 2021:9)

Lovteksten peger i retning af, at der findes en form for omsorg, som de anbragte børn og unge har begrænset adgang til, og således fremgår der også her indirekte en skelnen mellem den lønnede og den ulønnede omsorg. Retorikken kan således være med til at forstærke de sociokulturelle forståelser, og herved også de unges oplevelser af at gå glip af den ubetingede omsorg. Formålet her er dog ikke at pege på mulige løsningsforslag for at ændre de rammer, vi som samfund tilbyder de unge at konstruere deres oplevelser indenfor, men at pege på mulige konsekvenser af den nuværende tilstand.

Som jeg peger på i artiklen, er det ikke tilstrækkeligt for de unge at have adgangen til omsorg, da der kan være omstændigheder på spil, som betyder, at de har vanskeligt ved at tage imod omsorgen. Dette peger Anette på, da hun ender med at frasige sig kontakten til mentorfamilien, idet hun ikke ønsker at stå i omsorgsgæld, og idet hun har svært ved at stole på, at andre reelt vil give hende en ubetinget omsorg.

I artiklen peges der på baggrund af de unges omsorgsterræn på kompleksiteten i omsorgsmodtagelse og -givning, og der præsenteres et billede af omsorgens mange facetter, hvor der sociokulturelt er en distinktion mellem ubetinget og betinget omsorg. Det vil være interessant videre at undersøge omsorgens facetter og de konsekvenser, som forskellige vilkår for omsorg kan have. I denne artikel peges der på, at på trods af at de unge under deres opvækst har modtaget omsorg, er dette ikke en omsorg, som har givet dem oplevelsen af at høre til.

Referencer

- Ahmed, S. (2010). *The promise of happiness*. Durham: Duke University Press
- Andersen, D. & Kessing, M.L. (2019). Stigma, problem drug use, and welfare state encounters: changing contours of stigmatization in the era of social investment. *Addiction Research & Theory*, 27(4), 277-284
- Bamberg, M. (2006). Biographic-narrative research, quo vadis? A critical review of 'big stories' from the perspective of 'small stories'. I Milnes, K., Horrocks, C., Roberts, B. & Robinson, D. (red.), *Narrative, memory and knowledge: Representations, aesthetics and contexts*. Huddersfield: University of Huddersfield
- Bech-Jørgensen, B. (1994). *Når hver dag bliver hverdag*. København: Akademisk Forlag
- Bengtsson, T.T. & Mølholt, A.K. (2016). Keeping you close at a distance: Ethical challenges when following young people in vulnerable life situations. *Young*, 24(4), 359-375
- Bengtsson, T.T. & Mølholt, A.K. (2018). Creation of belonging and non-belonging in the temporal narratives of young people transitioning out of care in Denmark. *Nordic Social Work Research*, 8(sup1), 54-64
- Berger, P.L. & Berger, B. (1983). *The war over the family. Capturing the middle ground*. Harmondsworth: Penguin Books
- Boddy, J. (2019). Troubling meanings of "family" for young people who have been in care: From policy to lived experience. *Journal of Family Issues*, 40(16), 2239-2263
- Bowlby, S. (2012). Recognising the time – space dimensions of care: Caringscapes and carescapes. *Environment and Planning A*, 44(9), 2101-2118
- Børnerådet (2012). *"De prøver at gøre det så normalt som muligt": Et indblik i 113 anbragte børn og unges liv*. København: Børnerådet
- Chase, E., Maxwell, C., Knight, A. & Aggleton, P. (2006). Pregnancy and parenthood among young people in and leaving care: What are the influencing factors, and what makes a difference in providing support? *Journal of Adolescence*, 29(3), 437-451
- Dahl, H.M. & Hansen, L.L. (2021). Introduction: A care crisis in the Nordic welfare states? I Hansen, L.L., Dahl, H.M. & Horn, L. (red.) *A Care Crisis in the Nordic Welfare States?* Bristol: Policy Press
- Egelund, T. & Vitus, K. (2007). *Sammenbrud i anbringelser af unge. Risikofaktorer hos unge, forældre, anbringelsessteder og i sagsbehandlingen*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
- Egelund Nielsen, H., Andersen, D., Ankerbo, A., Ericson, N., Jul Gunnensen, S., Jensen, C., Madsen, L.F., Nielsen, B. & Rosberg, P.R. (2005). *TABUKA: Tidligere anbragtes bud på kvalitet i anbringelsen af børn og unge*. København: Børn & Unge
- England, P., Budig, M. & Folbre, N. (2002). Wages of virtue: The relative pay of care work. *Social Problems*, 49(4), 455-473
- Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100(99), 99-117
- Giddens, A. (1994). *Intimitetens forandring: seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag
- Greve, B. & Elm Larsen, J. (2022). Udviklingen af det danske velfærdssamfund. I Greve, B., Jørgensen, A. & Elm Larsen, J. (red.), *Det danske samfund. Centrale idéer og principper*. 2. udgave. København: Hans Reitzels Forlag
- Haavind, H. (1987). *Liten og stor: Mødres omsorg og barns udviklingsmuligheder*. Oslo: Universitetsforlaget

- Honneth, A. (2006). *Kamp om anerkendelse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Højgaard, L. (2010). Kan man interviewe sig til viden – om køn? *Dansk Sociologi*, 21(1), 9-25
- Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2014). Voices of 65 young people leaving care in sweden: "There is so much I need to know!". *Australian Social Work*, 67(1), 71-87
- Kovalainen, A. (2021). Crisis of care: a problem of economisation, of technologisation or of politics of care? I Hansen, L.L., Dahl, H.M. & Horn, L. (red.), *A Care Crisis in the Nordic Welfare States?* Bristol: Policy Press
- Lausten, M. (2022). Anbringelser i tal. I Henriksen, A.E., Schjellerup Nielsen, H. & Antczak, H.B. (red.), *Socialfagligt arbejde med anbringelser. En grundbog*. København: Akademisk Forlag
- Lausten, M., Frederiksen, S. & Olsen, R. F. (2020). *Tidligere anbragte unge – 18 år og på vej mod voksenlivet: Forløbsundersøgelse af tidligere anbragte unge født i 1995*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd
- Maharaj, N. (2016). Companion animals and vulnerable youth: Promoting engagement between youth and professional service providers. *Journal of Loss and Trauma*, 21(4), 335-343
- Mauss, M. (2002) [fransk original udgivelse 1924]. *The Gift: The form and reason for exchange in archaic societies*. Abingdon: Routledge
- Mehlbye, J., Bolvig, I. & Kloppenborg, H.S. (2018). *Børn og unge anbragt i familiepleje – anbringelsesgrundlag, støtte under anbringelsen og børnenes trivsel*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd
- Mogensen, H.O. & Olwig, K.F. (2013a). Introduktion. Familie og slægtskab: Antropologiske perspektiver på nære relationer. I Mogensen, H.O. & Olwig, K.F. (red.), *Familie og slægtskab - antropologiske perspektiver*. Frederiksberg: Samfundslitteratur
- Mogensen, H.O. & Olwig, K.F. (2013b). Kontinuitet og forandring. I Mogensen, H.O. & Olwig, K.F. (red.), *Familie og slægtskab – antropologiske perspektiver*. Frederiksberg: Samfundslitteratur
- Møhlolt, A. (2017). *Når man har været anbragt. En sociologisk undersøgelse af fortællinger om fortid, nutid og fremtid hos unge, der har været anbragt uden for hjemmet*. Ph.d.-afhandling. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Møhlolt, A. & Kristiansen, S.G. (2020). Kvalitative forløbsstudier. I Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (red.), *Kvalitative Metoder: En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag
- Neale, B. & Flowerdew, J. (2003). Time, texture and childhood: The contours of longitudinal qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 6(3), 189-199
- Rask Jepsen, R. (2018). Fanget i fantasien om kærlighed. *Dansk Sociologi* 4(29), 55-75
- Ridley, J., Larkins, C., Farrelly, N., Hussein, S., Austerberry, H., Manthorpe, J. & Stanley, N. (2016). Investing in the relationship: practitioners' relationships with looked-after children and care leavers in Social Work Practices. *Child & Family Social Work*, 21(1), 55-64
- Social- og Ældreministeriet (2021). *Aftale mellem regeringen og Venstre, Dansk Folkeparti, Socialistisk Folkeparti, Radikale Venstre, Enhedslisten, Det Konservative Folkeparti, Liberal Alliance, Alternativet og Kristendemokraterne om reformen Børnene Først*. København: Regeringen
- Thomas, W.I. & Thomas, D.S. (1928). *The Child in America: Behavior problems and programs*. New York: AA Knopf

- Vinnerljung, B., Sundell, K., Lofholm, C.A. & Humlesjo, E. (2006). Former stockholm child protection cases as young adults: Do outcomes differ between those that received services and those that did not? *Children and Youth Services Review*, 28(1), 59-77
- Ward, H. (2011). Continuities and discontinuities: Issues concerning the establishment of a persistent sense of self amongst care leavers. *Children and Youth Services Review*, 33(12), 2512-2518
- Warming, H. (2005). *Har andre plejebørn det som mig?* København: Frydenlund

Conditional care. Experiences of close care relations among young people who were placed in care at an early age.

This article addresses a distinction between an unconditional and enduring caregiving relationship as opposed to a conditional and temporally limited caregiving relationship. The empirical basis is a qualitative longitudinal study conducted from 2014 to 2016 among care-experienced young people in Denmark, who were between 20 and 33 years old at the beginning of the data collection. The article draws upon the concept of a care terrain where experiences of care are constructed as a path through life and define the future path that can be followed. The analyses highlight how experiences from the past are intertwined with experiences in adulthood and continue to shape the young people's perceptions of caregiving relationships even after leaving out-of-home care. It is presented how they recount the lack of primary care in the past and how these experiences influence the often-economic reasoning they employ when assessing investments and value of care. Overall, the article illustrates through phenomenological analyses of the young people's caregiving experiences that care is understood within the framework of being temporally limited and conditioned by a form of reciprocation.

Keywords: Care leavers, caregiving, relationships, unconditional care

Mikkel Giver Kjer, Mie Mølgaard Andersen og
Maya Flensborg Jensen

Engle og proletarer?

– en diskursanalyse af mediernes portrættering af social- og sundheds- fagene i en rekrutterings- og omsorgskrise

I Danmark er der store udfordringer med rekruttering og fastholdelse af medarbejdere i social- og sundhedsfagene. Nyere litteratur peger på, at årsagerne hertil beror på ringe lønforhold og arbejdsvilkår, men også fordomme og manglende anerkendelse af fagene. Få har undersøgt, hvordan medierne – som en central del af magtens sprog – udgør en central kilde til at formgive forestillinger og forståelser af social- og sundhedsfagene og omsorgsområdet. Denne artikel undersøger mediernes portrættering af social- og sundhedsfagene i ældreplejen med udgangspunkt i en diskursivinspireret analyse af 92 nyhedsartikler fra landsdækkende aviser, fagblade og tabloidaviser publiceret 2016-2021.

Analysen viser, at mediernes portrættering af fagene abonnerer på en diskurs, der reproducerer det negative narrativ og stigma, der historisk knytter sig til omsorgsfagene. En fortælling om, at arbejdet i omsorgssektoren forbindes med dårlige arbejdsvilkår samt beskidt arbejde og begrænsede professionelle kompetencer. Analysen viser dog også, at kilderne i artiklerne bruger disse narrativer strategisk til at anspore til forandring i form af legitimering af professionen og højnelse af den offentlige anerkendelse af erhvervet. Slutteligt diskuterer vi, hvordan dette diskursive felt rummer potentialer og udfordringer i forbindelse med rekruttering og fastholdelse.

Keywords: diskurs, rekrutteringsudfordringer, omsorgskrise, medieanalyse

Indledning

"Der er desværre mange i den yngre generation, der ser mit arbejde anderledes. Nogle af min søns venner sagde engang, at jeg så 'bare tørrer røv på gamle mennesker', og det er et problem." (Andersen, 2018)

Sådan fortæller en social- og sundhedsmedarbejder om sit arbejde i ældreplejen i en avisartikel i Jyllands-Posten (2018). Selvom avisartiklen indledningsvis opridser mangfoldigheden af arbejdsopgaver, som en almindelig dag på arbejdet rummer (som er alt fra toiletbesøg til dosering af medicin), har artiklen en velkendt vinkling: at social- og sundhedsmedarbejdere kæmper med et fordomsfuldt, ikkeanerkendende blik fra omverdenen på deres arbejde og den sektor, de arbejder i. Det skaber "et problem", der i avisartiklen forklares som et akut rekrutterings- og fastholdelsesproblem i hjemmeplejen: Kommunen, som den interviewede medarbejder er ansat i, har ikke fået en eneste ansøgning til sin opslåede stilling som social- og sundhedsmedarbejder.

Den negative vinkling i avisartiklen taler ligeledes ind i den efterhånden omfattende forskningslitteratur, der viser, hvordan omsorgsarbejde historisk set har kæmpet for at opnå anerkendelse, status og prestige (Dahl, 2004; 2010; Jensen, 2017a; Vinge og Topholm, 2021). Den manglende anerkendelse og lave placering i samfundets arbejdshierarki forbindes i litteraturen med negative fordomme om social- og sundhedsmedarbejdernes kernefaglighed, opgaveportefølje og arbejdsvilkår. Trods forsøg på professionalisering bl.a. gennem udvikling af social- og sundhedsuddannelserne, som indbefatter øgede adgangskrav, øget fagligt niveau og længere uddannelser (Vinge og Topholm, 2021), er omsorgsarbejde stadig forbundet med stigmatiserede og kønnede forestillinger om fagene som værende fx 'beskidte' eller 'kvindefag' (Hughes, 1958; Dahl, 2000a; Trydegård, 2012; Jensen, 2017a; 2017b; Hansen og Kamp, 2018; Hansen, Dahl og Horn, 2021).

Den manglende anerkendelse er særlig central i forbindelse med begrebet *omsorgskrise*. Ifølge Dowling (2022) beskriver omsorgskrise en samfundstendens, hvor behovet for omsorgspersonale stiger, mens valoriseringen af omsorgsarbejde fortsat er lav. Denne devaluering af omsorgsarbejde påvirker øjensynligt rekrutteringen til området, der netop oplever massive udfordringer med at rekruttere (og fastholde) medarbejdere til ældreplejen og elever til social- og sundhedsuddannelserne (Hansen, Dahl og Horn, 2021). Forskningen viser nemlig, at et lavstatusfag fx vil udfordre den enkeltes legitimering af et uddannelsesvalg over for omverdenen (Frederiksen, 2021).

Avisartiklen i Jyllands-Posten eksemplificerer desuden, hvordan medierne bliver medskabere af bestemte narrativer og forestillinger om social- og sundhedsmedarbejdere. Som Best (1999) noterer, bruger vi mennesker mediernes historier til både at opbygge og forstå hverdagslivet, men også til at cementere bestemte forståelsesrammer og udelade alternative versioner af virkelighe-

Mikkel Giver Kjer

Senioranalytiker på
VIVE – Det Nationale
Forsknings- og Analyse-
center for Velfærd

E-mail:
mgk@vive.dk

Mie Mølgaard
Andersen

Kandidatstuderende i
Folkesundhedsviden-
skab ved Københavns
Universitet

E-mail:
dsw995@alumni.ku.dk

Maya Flensburg
Jensen

Forsker på VIVE
– Det Nationale
Forsknings- og Analyse-
center for Velfærd

E-mail:
maje@vive.dk

den (Billig, 1987; 1996). Fairclough (1995) fremhæver desuden, at medierne påvirker folks forståelse af samfundsforhold og -problemer. På den måde udgør medierne en central kilde til at udbrede forestillinger om og forståelser af befolkningens syn på fx fag og professioner (se fx Price, S. et al., 2018; Edling og Linjestand, 2020).

Vi argumenterer derfor for, at medierne kan betragtes som en del af magtens sprog (se fx Dahl, 2010; 2000a). Magtens sprog definerer vi ligesom Dahl (ibid.) med inspiration fra Foucault (2005) som en diskurs (eller et felt af diskurser), der rammesætter "forståelses- og mulighedshorisonter" for de forskellige subjekter – aktører, organisationer, enkeltpersoner – i og omkring et bestemt handlingsfelt. Det vil sige, at diskurser er med til at definere "en horisont, der afgrænser og skitserer, hvad der er muligt, hvad der kan siges og gøres, og hvilke positioner der legitimt kan indtages" (Dahl 2010:59). I slipstrømmen på den omfattende forskning, der cementerer eksistensen af diskurser om omsorgsfagene på baggrund af interviews, observationer og policy-analyser inden for social- og sundhedsområdet (Dahl, 2010; 2000a; 2000b), argumenterer vi således for, at medieanalyser udgør en kilde til at forstå, hvordan diskurser om omsorgsarbejde opretholdes, rekonstrueres, udfordres og ikke mindst spredes til både den bredere befolkning *uden for* sektoren, men også fungerer som fikspunkt for dialoger og kommunikation inden for sektoren. Som en særegen magtinstitution er medierne både uafhængige, men også en integreret del af andre magtinstitutioner (og deres magtsprog), som

aktører bruger til at fremme deres egne *interesser*. Det sker dog også inden for mediernes egne logikker og dagsordener (Hjarvard, 2008), der i modsætning til fx de offentlige institutioner baserer sig på nyhedsværdi, sensationisme og økonomiske interesser (ibid.).

Det er derfor nærliggende at undersøge de meningsdannelser og forståelser (samt sprog og sprogbrug) af social- og sundhedsfagene samt ældreplejen, som er en del af omsorgsområdet. For at få en større forståelse af mediernes rolle som "budbringer" og "skaber" af diskurser om social- og sundhedsfagene stiller vi følgende forskningsspørgsmål:

1. Hvilke narrativer dominerer mediernes dækning af social- og sundhedsfagene?
2. Hvordan kan mediernes narrativer bruges til at karakterisere og forstå det diskursive felt, der præger forståelser og meningsdannelser om fagene på social- og sundhedsområdet?

Vi besvarer artiklens forskningsspørgsmål med udgangspunkt i en diskurspsykologisk analysestrategi (DpA) (se fx Potter, Edwards og Wetherell, 1993; 1994; 1995). Vi undersøger mere konkret, hvordan danske aviser i perioden 2016-2021 portrætter social- og sundhedsfagene i ældreplejen. Materialet består af 92 nyhedsartikler fra landsdækkende aviser såvel som lokalaviser, fagblade og tabloidaviser. Mere konkret identificerer og kategoriserer vi medienarrativer ved at analysere, hvordan kilderne (de, der udtaler sig) *positionerer* sig i forhold til de fortællinger, der dominerer i medierne. Vi undersøger også, hvilke *interesser eller budskaber* kilderne forsøger at italesætte, hvilke *ressourcer* de bruger (fakta og metaforer), og hvilke *handlinger* de ønsker med deres udtalelser (Potter, Edwards og Wetherell, 1993; 1994; 1995). Vi bruger dernæst narrativerne til at beskrive, forstå og diskutere de diskurser, *det diskursive felt*, der præger forståelser og meningsdannelser om fagene på social- og sundhedsområdet.

Vi finder, at tre narrativer dominerer mediernes dækning af social- og sundhedsfagene i ældreplejen. De tre grundhistorier handler om dårlige arbejdsvilkår (narrativ 1) og fordomme om praktiske, 'beskidte' plejeopgaver (narrativ 2), der ikke kræver professionelle kompetencer (narrativ 3). Indholdet af disse giver på mange måder opbakning til tidligere forskning på området (Dahl, 2004; Hansen og Kamp, 2018; Hansen, Dahl og Horn, 2021; Jensen, 2017). Analysen bidrager dog også med at vise, hvordan medierne er en platform, hvor kampe om social- og sundhedsfagenes karakter og omsorgssektoren generelt udspilles gennem et diskursivt felt, der består af flere konkurrerende diskurser. Vi argumenterer derfor for eksistensen af en hegemonisk (negativ) diskurs om fagene, som virker subjektiverende og taler ind i den (historisk) negative fremstilling af fagene (fx Dahl, 2010; 2000a; 2000b). Men vi argumenterer også for eksistensen af en konkurrerende diskurs, hvor kilder-

ne sideløbende forsøger at genforhandle dette felt (jf. Kreiner, 2006). Det sker fx ved, at kilderne italesætter fordommene om fagenes arbejdsopgaver som værende beskidt, men samtidig udtaler sig med det formål at skabe et rum for debat og handling, hvor der er plads til at udfordre de dominerende narrativer og legitimere fagenes status. Vi fortolker det i den retning, at kilderne aktivt forsøger at levere en form for kollektivt forsvar ved at legitimere deres professionelle identitet og status. I artiklens afslutning peger vi på, at medierne dermed også bidrager til at reproducere såvel upræcise og overdrevne som fordomsfulde og stigmatiserende billeder og fremstillinger om social- og sundhedsfagene og ældreområdet. Det virker igen problematisk midt i en omsorgskrise, hvor der er behov for at udbrede mere saglig viden om social- og sundhedsfagene og ældreplejen for at gøre op med det negative image, der fortsat synes at knytte sig til fagene (Kjer, Mikuta og Topholm, 2023).

Vi udfolder indledningsvis artiklens diskursteoretiske ståsted og analysetilgang, der betoner sproget som konstituerende for vores forestillinger om fagene. Dernæst præsenterer vi artiklens metodologi og empiriske grundlag. I tre afsnit udfolder analysen, hvordan mediernes narrativer og kildernes positionering taler direkte ind i en diskurs om social- og sundhedsfagene. I artiklens sidste kapitel diskuterer vi implikationerne af artiklens fund for rekruttering til fagene/uddannelserne på området og til ældreplejen mere generelt.

Teori: Diskursanalytisk udgangspunkt

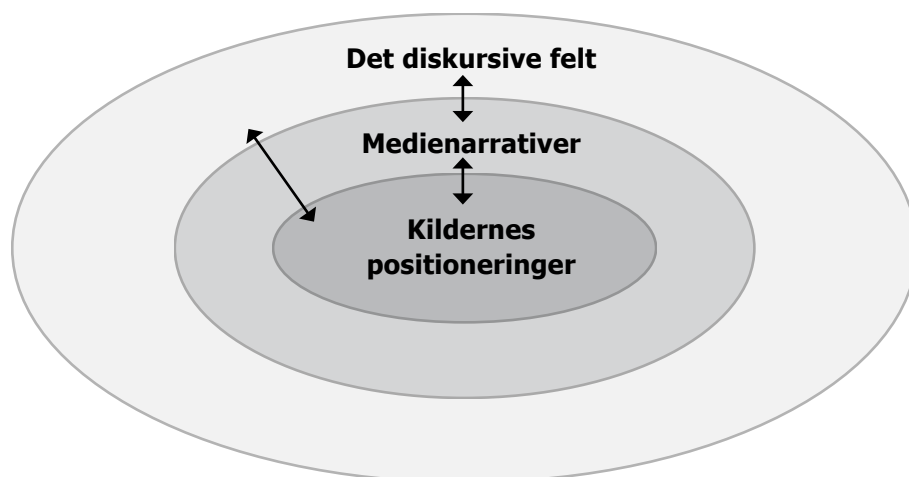
Vi anvender en diskurspsykologisk tilgang til at analysere de inkluderede avisartikler. Udgangspunktet er derfor, at diskurser er konstituerende for det sociale liv, herunder fx arbejdsidentiteter (Phillips, 1999). Diskurser og diskursive fremstillinger skal ikke blot forstås som enkelte ord eller særlige sætninger; diskurser er derimod helheden eller mønstre af artikulerede praksisser, som vi mennesker har om bestemte sociale fænomener, et bestemt emne eller en problemstilling (Kjer, Bengtsson og Nielsen, 2021). Forstået på den måde er diskurser med til at rammesætte den fortolkningshorisont, der virker styrende (og subjektiverende) i forhold til den måde, vi forstår, begrebssætter og italesætter den sociale verden, vi lever i (Dahl, 2010; Foucault, 2005). I forlængelse heraf er medierne relevante. For medierne påvirkes af diskurser, men er også med til at skabe og forme diskurserne gennem de måder, de vælger at bringe og vinkle historierne på. Det gælder ikke mindst de kilder (personer), de citerer, herunder den vinkling, som rammesætter deres udtalelser. Vi anvender dermed diskursanalysen til at undersøge, hvordan medierne påvirker den måde, fagene formes på, og hvordan de gennem deres vinkling og udvælgelse af citater er med til at reproducere magtstrukturer og sociale relationer (Foucault, 2005).

DpA er i sin grundlæggende form en metode til at undersøge, hvordan sproget skaber, reproducerer og påvirker vores verdenssyn og handlinger. Derfor analyserer vi først og fremmest, hvordan kilderne positionerer sig i

avisartiklerne. I analysen anvendes en række begreber fra Potter, Edwards og Wetherell (1993) til at identificere og kategorisere de *interesser* eller *budskaber*, kilderne udtaler sig om. Der er altid ting på spil i tekst og tale for de individer, der siger noget. Som Brinkmann skriver: "Vi bruger sproget til at afgive løfter, kommandere, forhandle ... ikke blot for at kommunikere" (Brinkmann, 2011:418). Når individet eller en gruppe tilkendegiver en interesse eller et budskab, er det ifølge Potter og Wetherell centralt (1994; 1995), at disse kilder taler med troværdighed og autenticitet: Troværdigheden skabes fx ved, at kilderne fremfører et *budskab* inden for et bestemt (medie)narrativ, der gør det nemt for læseren at relatere til, fordi det er i overensstemmelse med, hvad der i en given situation forventes socialt og kulturelt (Billig, 1987). Autenticiteten skabes fx ved, at kilderne anvender bestemte *ressourcer* i form af detaljerede beskrivelser af virkeligheden og anvender metaforer eller andet billedsprog. Endelig vil kilderne forsøge gennem artiklerne at fremme bestemte sociale, strukturelle og samfundsmæssige systemiske *handlinger*, der flugter med de indre psykologiske erfaringer, kilderne har (Blomberg og Stier, 2016).

Når vi identificerer mere eller mindre enslydende positioneringer på tværs af tid og medie, vurderer vi, det siger noget generelt om de medienarrativer, der er fremherskende på et område (Blomberg og Stier, 2016). Endelig placerer vi os teoretisk således, at vi betragter de identificerede medienarrativer som en del af et større diskursivt felt, der definerer magtens sprog (Dahl, 2000a; 2000b). Det gør vi, fordi vi betragter både medienarrativerne og kilderne positionering, herunder deres ønsker og handlinger i den konkrete sociale interaktion, som centrale produkter af det diskursive felt – og omvendt: Kilderne reproducerer det diskursive felt gennem deres skildringer og historier (Potter, Edwards og Wetherell, 1993; Potter og Wetherell, 1994; 1995).

Figur 1 – Forholdet mellem det diskursive felt, medienarrativer og kildernes positionering

Med denne antagelse placerer vi os tillige tæt på en foucaultiansk forståelse af magt som værende af en mere produktiv, strategisk karakter. Det vil sige, at magten og magtens sprog på en måde er med til at subjektivere kildernes selvfrestillinger, erfaringer og vurderinger (Dahl, 2000a; Phillips, 2015), men også strategisk, fordi vi betragter kildernes positionering – deres udtalelser i avisartiklerne – som en mulighed for handling inden for det diskursive felt.

Det empiriske materiale og de metodiske processer

Analysen inkluderer 92 artikler publiceret online i danske nyhedsaviser og udvalgte fagblade i perioden 2016-2021. Artiklerne repræsenterer forskellige politiske orienteringer, redaktionelle fokus og geografiske områder. Artikler bragt i tabloidaviser (Ekstra Bladet og B.T.) inkluderes tillige, fordi vi formoder, at en del af medieomtalen af den kommunale ældrepleje vil tage form af sensationshistorier¹. De medier, der er udvalgt til medieanalysen, er først og fremmest udvalgt på baggrund af et ønske om at sikre forskellige synsvinkler og repræsentationer, men også et ønske om, at artiklerne skulle indeholde forskellige omtaler af social- og sundhedsmedarbejdere i den kommunale ældrepleje. Det empiriske materiale er konkret identificeret på baggrund af en systematisk litteratursøgning på DanBib/Netpunkt og Infomedia baseret på nøgleord som "social- og sundhedshjælper", "plejepersonale", "SOSU" og "sundhedsprofessionelle", inkl. synonymmer. Ud af i alt 140 identificerede artikler opfyldte 92 inklusionskriterierne: 1) Artiklen omhandler social- og sundhedsmedarbejdere, 2) artiklen har fokus på den kommunale ældrepleje i en dansk kontekst, og 3) artiklen er dansksproget. Bilag 1 præsenterer en opgørelse over inkluderede nyhedsmedier og tilhørende kategorisering.

Den efterfølgende analytiske proces tog sit afsæt i den diskurspsykologiske tilgang (Potter, Edwards og Wetherell, 1993; Potter og Wetherell, 1994; 1995). Med afsæt i grundbegreberne i DpA arbejdede vi med fem typer kodninger: 1) hvilket nyhedsmedie, 2) hvilken type kilde, 3) kildens budskab, 4) kildens brug af ressourcer, og 5) hvorvidt artiklen i sin helhed abonnerede på en primær positiv eller primær negativ vinkling. Dernæst grupperede vi medierne i hhv. landsdækkende aviser, tabloidaviser eller mindre aviser (herunder nicheprægede) og specifikke fagblade og inddelte kilderne i grupper, fx social- og sundhedsmedarbejdere, pårørende, ledere mv. På baggrund af en systematisk kodning af artiklernes indhold klassificerede vi dernæst budskaberne i ni tematikker (se tabel 2). Informeret af litteraturen på området grupperede vi efterfølgende tematikkerne i tre tematiske overkategorier: arbejdsvilkår, arbejdsopgaver og kompetencer. På baggrund af artiklernes vinkling, fx om kilderne primært udtalte sig positivt eller negativt², herunder brugen af ressourcer, identificerede og kategoriserede vi tre dominerende narrativer

(inden for de tre overkategorier): Disse tre kalder vi: 'Arbejdsvilkår' ("Det er systemets skyld"), 'Arbejdsopgaver' ("Fordomme og uvidenhed") og 'Kompetencer' ("Alle kan blive social- og sundhedsmedarbejder (som i tabel 2)).

Tabel 2 præsenterer en opgørelse af artikler efter nyhedsmedie, vinkling, tematik/budskab og narrativ. Således visualiserer tabel 2 på sin vis analysens forskellige trin. Vi ser helt overordnet, at knap 75 % af artiklerne er vinklet negativt. Denne fordeling finder vi også tilnærmelsesvis, når vi kigger på andelen fordelt på hhv. landsdækkende aviser, tabloidaviser og lokale nyhedsmedier. Andelen er dog lidt større for tabloid end for de landsdækkende og de lokale nyhedsmedier.

Tabel 2: Artikler efter nyhedsmedie, vinkling, narrativ og kodninger

Nyhedsmedie	Vinkling	n (%)	Narrativ 1 – Arbejds- vilkår: Det er syste- mets skyld	Narrativ 2 – Arbejdsop- gaver: Fordomme og uvidenhed	Narrativ 3 – Kompetencer: Alle kan blive social- og sundhedsmedarbejder	Kodninger i alt ¹					
Budskab											
			Arbejdsvilkår	Ledelse	Arbejds- opgaver	Identitet	Profession	Forhold til bor- ger	Kompetencer	Uddannelse	
Landsdækkende aviser	Positiv	12 (13 %)	1		3	7	3	3	5	4	26
	Negativ	37 (40 %)	13	6	8	11	16	5	4	2	70
Tabloidaviser	Positiv	4 (4 %)			1	2	2	1		2	8
	Negativ	18 (20 %)	8	3	7	2	7	4	3	2	40
Nicheprægede aviser, mindre aviser og specifikke fagblade	Positiv	7 (8 %)	1	1	1	3	2	2	1	3	14
	Negativ	14 (15 %)	1	1	1	1	3	2	1	3	14
I alt		92	Narrativ repræsen- teres i 40 (43%) af artiklerne		Narrativ repræsenteres i 22 (24%) af artiklerne		Narrativ repræsenteres i 67 (73%) af artiklerne				

En tom celle indikerer, at ingen artikler inden for den pågældende kategorisering af nyhedsmedie berørte budskabet/tematikken

1: Samme artikel kan berøre flere budskaber/tematikker, hvorfor antallet af gange en tematik berøres ikke summerer til antal artikler

Tabel 3 præsenterer fordelingen af kilder i artiklerne. Tabellen viser, at det særligt er social- og sundhedsmedarbejderne selv, interesseorganisationer, eksperter og pårørende, som er de hyppigst brugte kilder. Tabel 4 præsenterer en kort opsummering af de tre identificerede narrativer, som kilderne på forskellig vis positionerer sig i forhold til for at fremme deres budskab og ønskede handling.

Tabel 3: Oversigt over kilder i artiklerne

Kilde	Antal artikler
Social- og sundhedsmedarbejder ¹	25
Interesseorganisationer	16
Pårørende	15
Eksperter	13
Ledere	4
Politikere	4
Embedsmænd ²	4
Aktører på uddannelsesområdet	3
Borgere (i plejebolig eller modtagere af hjemmepleje)	2
Andre	6

1: I medieanalysen skelner vi ikke mellem social- og sundhedsassistenternes faglige baggrund. Vores søgestrategi inkluderede hhv. social- og sundhedshjælper og social- og sundhedsassistent som separate søgeord, men det fremgår ikke altid tydeligt af artiklerne, hvem der udtaler sig, idet faggrupperne ofte benævnes samlet som SOSU-medarbejdere.

2: Kommunale ledere og medarbejdere.

Analyse

I de følgende tre afsnit analyserer vi med udgangspunkt i den diskurspsykologiske værktøjskasse de tre dominerende narrativer vedrørende fagenes arbejdsvilkår, arbejdsopgaver og kompetencer. I analysen fokuserer vi på kilderne budskaber (hvad de ønsker), deres ressourcer (hvordan de italesætter deres ønsker og med hvilke sproglige virkemidler), og hvilke handlinger de ønsker opnået. Tilsammen giver det indsigt i den mediediskurs, der præger meningsdannelsen om social- og sundhedsmedarbejdere midt i en omsorgskrise.

Narrativ 1: Arbejdsvilkår – "Det er systemets skyld"

Analysen viser en stor andel af artikler om arbejdsvilkårene i ældreplejen, som vi kategoriserer som negative. I alt identificerer vi 40 negativt vinklede artikler og kun 4 positivt vinklede artikler. Heraf er 2 ud af de 4 positivt vinklede artikler bragt i nicheprægede aviser og fagblade (tabel 2).

Vi betegner narrativet "Det er systemets skyld". For at tydeliggøre et budskab om manglende tid til at levere "værdig" kvalitet i de ydelser, social- og sundhedsmedarbejderne leverer, fremhæver kilderne typisk en række uhenigtsmæssige arbejdsvilkår på ældreområdet, der omhandler effektiviseringer, dokumentationskrav, besparelser mv.:

"De fortæller, at de bare styrter fortravlede rundt med dårlig samvittighed, fordi de ikke kan afsætte den fornødne tid til at komme hele vejen rundt om den enkelte borger. Der er altid nogen, der skal have hjælp, noget at dokumentere eller andre ting, der skal gøres. Dette arbejdspress går ud over værdigheden hos både beboere og personale (social- og sundhedsassistent)." (Pedersen, 2020)

I artiklerne beskrives et ældreområde, der præges af nedskæringer, manglende ressourcer, fejlprioriteringer i arbejdsopgaverne og tidsmangel; det leder til oplevelser af urimelige arbejdsvilkår, udhuling af fagligheden og nedslidning af social- og sundhedsmedarbejderne. I artiklerne fremføres denne systemkritiske vinkel tillige som én forklaring på de tilfælde af omsorgssvigt, der over den undersøgte periode også dominerer mediebilledet generelt. Således tager en del af artiklerne udgangspunkt i de samme få, sensationsprægede historier om uhenigtsmæssige episoder i hjemmeplejen.

Det er ofte, men ikke kun, social- og sundhedsmedarbejdere og pårørende, der advokerer inden for dette narrativ. For at understøtte deres budskaber anvender denne gruppe ofte krise-, katastrofe- og krigsmetaforer, udsagn med billedsprog a la "styrter fortravlede rundt" eller sproglige referencepunkter som ressourcer til at understøtte budskabet om tidsmangel og etablere troværdighed:

"En slags tilkaldevikarer (social- og sundhedsmedarbejder), som blev sendt ud til de fronter, hvor det kneb med varme hænder." (Vestergård, 2017)

I dette eksempel bruger kilden en krigsmetafor (fronter) for at tydeliggøre og problematisere social- og sundhedsmedarbejdernes arbejdsvilkår. Social- og sundhedsmedarbejderne udlægges derudover som ofre for systemets dårlige beslutninger. I samme boldgade anvender kilderne typisk også ekstreme anekdoter fra dagligdagen som ressourcer til at skabe troværdighed om deres arbejdsvilkår. Disse anekdoter understøttes igen af eksempler og tal, hvilket det følgende citat er et eksempel på:

"Her beskriver hun, hvordan hun den dag kom ind til en seddel med 38 besøg, der skulle klares på 7,5 timer, hvis man trak pausen fra. 'Så det er ca. 11 min. pr. borger inkl. kørsel. Og jeg tror, jeg kørte omkring 80 km den vagt. Ja, så kan I jo selv regne ud, hvor meget tid der så også gik med det ud af borgerens 11 minutter'." (Ryde, 2017)

Anekdoter af denne karakter tydeliggør også, hvordan tidspresset og styringen, der rammesætter omsorgsarbejdet i ældreplejen, og som tidligere er koblet til New Public Management (NPM)-reformer (Dahl, 2009), aktualiserer et akut behov for handling eller forandring; ikke blot fordi arbejdsvilkårene beskrives som hårde og nedslidende, men fordi de skaber en omsorgssektor uden "menneskelighed", "relationer" og "faglighed", som også disse citater illustrerer:

"... udsat for arbejdsforhold, der er uforenelige med at tage hånd om borgernes behov" (Jensen, 2021) og "ikke kan afsætte den fornødne tid til at komme hele vejen rundt om den enkelte borger." (Pedersen, 2020)

I artiklerne identificerer vi derudover en bred gruppe af kilder, herunder interesseorganisationer og eksperter, som udtaler sig og dermed legitimerer problemets realitet, herunder bruger sproglige virkemidler som ressourcer til at understrege situationens alvor: *"Spareskruen er strammet så meget, at vores medlemmer ikke kan få lov til at bruge deres faglighed"* (Jessen, 2019). Årsagen relateres hermed til de ringe arbejdsvilkår og problematikken også til de styringsregimer, der rammesætter omsorgsområdet.

Afsnittet viser derfor, at forskellige aktører på området, i særlig grad social- og sundhedsmedarbejdere, interesseorganisationer og eksperter, taler ind i et narrativ, der formidler et kritisk blik på de uhensigtsmæssige arbejdsvilkår på ældreområdet (med brug af krisemetaforer og anekdoter i særligt sensationshistorierne). Vilkår, som kobles tæt til de styrings- og udgiftsstrukturer, der rammesætter arbejdsvilkårene, og dermed formidles en slet skjult kritik af særligt ideerne i NPM (se også Dahl, 2004). Samtidig kobles kritikken af arbejdsvilkårene tæt til et budskab om, at social- og sundhedsmedarbejderne næppe kan udfolde deres faglighed og levere den kvalitet i arbejdet, de ønsker.

Narrativ 2: Arbejdsopgaver – "Fordomme og uvidenhed"

Narrativet om social- og sundhedsmedarbejdernes arbejdsopgaver i ældreplejen bærer ligeledes præg af en overvægt af negativt vinklede artikler, hvoraf kun 6 ud af 22 artikler er vinklet positivt (tabel 2). Vi betegner narrativet "Fordomme og uvidenhed", hvilket er repræsenteret i knap en fjerdedel af de inkluderede artikler.

Her fremhæver kilderne, som ligeledes i høj grad også udgøres af social- og sundhedsmedarbejderne selv, de mange fordomme, de oplever, der hersker om social- og sundhedsfagernes arbejdsopgaver. For at tydeliggøre deres budskab om fordommene etablerer kilderne deres troværdighed ved at tage afsæt i og artikulere de konkrete fordomme og negative forestillinger, de oplever, at omverdenen forbinder med deres fag. Den handling, som kilderne typisk ønsker at fremme er at udbrede fakta og viden om de reelle arbejdsopgaver – som dermed også bliver en kamp for større anerkendelse:

"Jeg vil da vildt gerne være med til at slå nogle fordomme om mit fag ihjel. Jeg hader det udtryk 'at tørre røv', og nu bruger jeg det selv, men der er mange, som tror, at det er det eneste, man bestiller som SOSU-hjælper. Det er helt vildt forkert. Det er det mindste, og når det sker, er det også en gave at kunne hjælpe et medmenneske i en prekær situation, som vedkommende selv er ked af." (Sørensen, 2021)

Kildernes fordomme og uvidenhed centraliserer sig omkring udtrykket "at tørre røv". Udtrykket bruges hyppigt, og det anvendes ikke mindst som sprogligt virkemiddel til at tydeliggøre, hvordan de generelt oplever en devaluering af deres arbejdsopgaver, som derigennem præger omverdenens syn på deres professionelle legitimitet. Udtrykket kobles i artiklerne sprogligt ofte sammen med adverbier som "bare" og "kun". Det er således kildernes forsøg på at understrege deres oplevelse af, hvordan skildringerne om social- og sundhedsmedarbejdernes arbejdsopgaver underminerer det faglige niveau, der er nødvendigt for at løse arbejdsopgaverne. Vendinger som "*der er mange, som tror*" eller "*faget har ry for*" er også sproglige ressourcer, der har til formål at tydeliggøre, hvordan disse gængse opfattelser om området er præget af usande forestillinger.

Det er imidlertid interessant, at det ofte er social- og sundhedsmedarbejderne selv, der som kilde reartikulerer dette narrativ i medierne, der siger, at opgaverne er nemme og relateret til praktisk hjælp. Det gøres givetvis med det forsæt at skabe troværdighed om deres position ved at relatere deres position til det dominerende narrativ. I forlængelse heraf anvendes også udtrykket "at tørre røv" hyppigt som et sprogligt kontrastpunkt til de opgaver, social- og sundhedsmedarbejderne selv beskriver som centrale. Her fremhæves særligt de relationelle opgaver, hvilke typisk beskrives ved brug af positive metaforer: "*Det er et job, der handler om at vedligeholde mennesker og skabe værdi*" (Seerup og Langpap, 2018) og mere abstrakte beskrivelser som "*der er så meget mere i det*" (Kuci, 2018) med konnotationer som empati og medmenneskelighed. Hermed fremstår den relationelle del af opgaverne vigtigere, mere kompleks, mere værdifuld og ikke mindst som adskilt fra de praktiske og fysiske plejeopgaver (som personlig hygiejne og rengøring). Med denne kontrast og separation mellem de relationelle og de praktiske opgaver søger social- og sundhedsmedarbejderne som kilder at nuancere og tilbagevise fordommene om deres fag og introducere en slags modhistorier om fagene. Det ansporer også handlingsønsket for dette narrativ: at modbevise omverdenens fordomme om, at social- og sundhedsmedarbejdernes opgaver er nemme og trivielle, og at synliggøre de øvrige arbejdsopgaver for derigennem at højne anerkendelsen af professionens faglige niveau.

Afsnittet viser opsummerende, hvordan kilderne inden for dette narrativ forsøger at etablere en konkurrerende fortælling om den uvidenhed og de fordomme, der hersker om arbejdsopgaverne i ældreplejen. Det sker ikke mindst

med afsæt i udtrykket "at tørre røv", der ifølge social- og sundhedsmedarbejderne selv billedliggør den typiske fordom, der er om fagene. Ved at tage udgangspunkt i denne fordom forsøger kilder at konstruere et alternativt billede af arbejdsopgaver, der udelukkende betoner det relationelle arbejde. Det sker ikke mindst, når kilder adskiller og frakobler plejerelaterede opgaver fra de relationelle opgaver. Denne opdeling er meningsgivende for kilderne, fordi den er med til at give et andet sprog til fagene og området; men samtidig er den unuanceret og delvist frakoblet virkeligheden, hvilket kan problematiseres i uddannelses- og rekrutteringsøjemed.

Narrativ 3: Kompetencer – "Alle kan blive social- og sundhedsmedarbejder"

Det tredje narrativ, "Alle kan blive social- og sundhedsmedarbejder", er i spil i 73 % af artiklerne og kan derfor siges at være det mest dominerende narrativ. Fordelingen af negativt og positivt vinklede budskaber er mere ligeligt fordelt, selvom fordelingen af negative/positive vinklinger lader til at være afhængig af medietype. For både landsdækkende aviser og tabloidaviser ser vi en overvægt af negativt vinklede artikler, mens nicheprægede aviser, mindre aviser og fagblade repræsenterer en mere lige fordeling af negative og positive budskaber.

Fokus i artiklerne er på de fordomme, der er om social- og sundhedsmedarbejdernes kompetencer/manglende kompetencer/uddannelse/manglende uddannelse, herunder deres faglige niveau. I forlængelse af analyseafsnit 2 er det grundlæggende budskab for kilderne at udfordre og problematisere den dominerende historie om, at alle kan blive social- og sundhedsmedarbejder. Dermed bliver kildernes ønskede handling således også at skabe en kontrafortælling om, at det faktisk er et arbejde og nogle uddannelser, der kræver en stærk faglighed og bestemte kompetencer. I det følgende citat positionerer kilden, som er en social- og sundhedsmedarbejder, sig netop i forhold til denne dominerende "forestilling" om arbejdet som SOSU-assistent:

"Jeg tror tit, der er nogle, der har en forestilling om, at arbejdet som SOSU-assistent er noget, man altid kan komme til. En forestilling om, at det er nemt, og at det er noget, som alle kan. Jeg tror ikke, at folk tænker over, hvilket ansvar vi står med for andre menneskers liv. Det at læse til SOSU-assistent er ikke noget, man bare gør. Der er sådan en vupti-holdning – man kan sgu altid gå hen og blive SOSU-assistent eller social- og sundhedshjælper (social- og sundhedsmedarbejder)." (Kuci, 2018)

Citatet illustrerer, hvordan det dominerende narrativ om, "at det er noget, som alle kan, strategisk bruges for både at skabe troværdighed om positionen, men også for at etablere og understrege, hvordan denne forestilling er fejlagtig, fordi arbejdet har stor betydning for "andre menneskers liv".

De kritiske sensationshistorier udspringer primært fra tabloidaviserne, der igen forbindes med forestillinger og fordomme om social- og sundhedsmedarbejdernes arbejde som værende nemt og rutinepræget. Det fremhæver igen et fokus på de praktiske plejeopgaver og er dermed til en vis grad sammenhængende med narrativet "Fordomme og uvidenhed". Koblingen mellem kompetencer, færdigheder, uddannelse og så forestillinger og fordomme om arbejdet ledsages ofte af mere stereotype og værdiladede udtryk og vurderinger af, hvem der kan, og hvem der vælger at blive social- og sundhedsmedarbejder. Her bruges negativt ladede metaforer: "*revl og krat kan blive det*" (Boye, 2019), "*proletarer*" (Vestergård, 2017) og "*Det bliver opfattet som en skraldespandsuddannelse, som du kan tage, hvis du ikke kan blive andet*" (Kuci, 2018). Via sproglige virkemidler som eksemplificeret i det følgende indikeres og indplaceres uddannelsen tillige nederst i hierarkiet som noget man vælger eller bliver – baseret i fraværet af evner eller mulighed for at vælge andet. Ligeledes er det karakteristisk, at sådanne udtalelser ofte relateres til personlige kendetegn hos de mennesker, der arbejder inden for fagene. I samspil med devalueringen af arbejdets værdi fører dette også til en umiddelbar devaluering af den gruppe mennesker, der arbejder i social- og sundhedsfagene. Det er ikke mindst de sensationsprægede nyhedsmedier, der dyrker denne personificering. Den ledsages ofte af stærkt negativt ladede metaforer, hvilket yderligere styrker devalueringen af proletariseringen af fagene og medarbejderne. Et eksempel på degraderingen af social- og sundhedsmedarbejdernes faglighed er fx vendinger som "*det er jo ikke raketvidenskab*" (Scheef, 2021), som optræder flere gange i artikler med pårørende som primær kilde. Typisk anvender pårørende anekdoter og eksempler på egne oplevelser for at etablere autenticitet og styrke deres budskab om, at den nuværende faglighed og kompetenceniveauet i ældreplejen er kritisabel. Dette er netop for at opnå handlingsønsket, som for de pårørende, der udtaler sig negativt, er at ansøre til bedre forhold for og pleje af deres gamle.

I historier med interesseorganisationer og/eller eksperter som kilde ser vi en anden negativ vinkling via udtryk eller metaforer relateret til uddannelse og arbejde: "*generelt er der brug for et kompetenceløft*" (Jørgensen, 2017) og "*SOSU-personale skal klædes bedre på til demente*" (Boye, 2020). Her etablerer kilderne troværdighed ved at tage afsæt i den dominerende negative forestilling om social- og sundhedsmedarbejdernes kompetenceniveau. Budskabet i disse udtalelser bliver, utilsigtet eller ej, at fagene tilskrives et lavt fagligt niveau, og at udfordringerne for det utilstrækkelige faglige niveau implicit tilskrives et lavt niveau på eller manglende opdateringer af social- og sundhedsuddannelserne. Ved at problematisere det aktuelle faglige niveau reproduceres den negative og devaluerende fortælling om social- og sundhedsmedarbejdernes faglighed og profession. Det er dog med et handlingsønske om at ansøre til forbedringer i det faglige niveau og derigennem højne kvaliteten af de ydelser, som social- og sundhedsmedarbejderne leverer.

I artikler med social- og sundhedsmedarbejderne selv og til dels pårørende som kilde bruges de beskrevne fordomme imidlertid ofte som afsæt for at etablere en kontrafortælling, der betoner disse fordomme som usande og social- og sundhedsmedarbejderne som havende en stærk faglighed og stærke kompetencer. Dette sker bl.a. gennem vendinger som *“folk tror”* eller *“der er nogle, der har en forestilling om”*, der ligesom i narrativet *“Fordomme og uvidenhed”* har til formål at tydeliggøre, at de gængse opfattelser er præget af de oplevede usandheder. Ydermere sættes vikarer og ufaglærte i relation til professionens dårlige ry, hvormed skylden for de negative fordomme og eksempler på lavt fagligt niveau tilskrives disse medarbejdere og fjernes fra social- og sundhedsmedarbejderne selv. Via implicit sammenligning af ufaglærte og faglærte medarbejdere i relation til uhensigtsmæssige episoder i ældreplejen etablerer kilderne autenticitet, hvilket styrker budskabet om, at social- og sundhedsuddannelserne reelt giver medarbejderne et stærkt og fagligt funderet grundlag. Dette understøtter ligeledes handlingsønsket om at legitimere professionen og højne anerkendelsen af de kompetencer, som (de uddannede) social- og sundhedsmedarbejdere har:

“Faget har ry for, at man da altid kan blive SOSU-hjælper, og at revl og krat kan blive det. Men det er ærgerligt for faget, at der går så mange ufaglærte hjælpere og afløsere derude.” (Brandsen, 2019)

Pårørende i artiklerne forsøger ligeledes at skabe en kontrafortælling til det dominerende negative narrativ, hvortil de anvender egne eksempler og metaforer for at etablere hhv. troværdighed og autenticitet og således styrke budskabet om, at social- og sundhedsmedarbejderne har både højt fagligt niveau og stærke menneskelige kompetencer:

“En dag, da min mor og jeg besøger ham på plejehjemmet, kommer SOSU-englene flyvende ind på værelset med dampende kaffe og alverdens småkager.” og *“Man skal være gjort af et særligt stof for at kunne håndtere det i hverdagen.”* (Møller, 2019)

Brug af reelt oplevede eksempler understøtter udsagnet budskab, mens positive og abstrakte metaforer, fx beskrivelser af social- og sundhedsmedarbejdere som engle, ophøjer og understreger deres evner og faglighed. Brug af ubestemte pronominer som *“man”* og flertal generaliserer disse beskrivelser til at være gældende for alle social- og sundhedsmedarbejdere.

Afsnittet tydeliggør, hvordan kilderne inden for dette narrativ via deres budskaber etablerer konkurrerende fortællinger om social- og sundhedsmedarbejdernes professionelle og menneskelige værdi. På den ene side anvendes stærke metaforer og anekdoter såsom *‘proletarer’* om medarbejderne, hvorved kilderne gennem deres fortællinger (ofte uintenderet) kobler medarbej-

derne med stærkt devaluerende karakteristika. På den anden side konstrueres gennem anvendelsen af metaforer såsom 'engle' en fuldstændig modsatrettet fortælling, nemlig en fortælling om medarbejdere, der besidder faglige og personlige kompetencer af 'overjordisk' karakter, der ligger langt ud over det forventelige. Denne i høj grad polariserede fremlæggelse af social- og sundhedsmedarbejdernes kompetencer og karaktertræk konstruerer udelukkende yderpolerne af fagene og dets medarbejdere – nemlig som enten engle eller proletarer, der har enten relevante eller ingen kompetencer. Der overlades således ikke plads til mere nuancerede anskuelser af fagene og de mennesker, der vælger at arbejde heri. En polarisering, der kan problematiseres i rekrutteringsøjemed, da disse poler begge kan være svære at identificere sig med for potentielle ansøgere.

Konklusion og diskussion

"Det er et problem". Sådan lyder den konkluderende bemærkning fra en social- og sundhedsmedarbejder om de fordomme og det ikkeanerkendende blik, vedkommende oplever, omverdenen har på omsorgsarbejde (Andersen, 2018). Det er et problem, der bl.a. manifesterer sig i akutte rekrutterings- og fastholdelsesudfordringer i kommunerne (ibid.). Denne problematik begrebsliggør Dowling, (2022) med termen *omsorgskrise*, der henviser til en større (vestlig) samfundstendens, hvor behovet for omsorgspersonale stiger, samtidig med at anerkendelse af omsorgsarbejde falder.

Manglende anerkendelse – og kampen for at undgå samme (= den manglende anerkendelse) – karakteriserer de tre narrativer, vi identificerer på tværs af analysen. Når vi zoomer ud fra de tre narrativer, der omhandler dårlige arbejdsvilkår (narrativ 1) og fordomme om praktiske, 'beskidte' plejeopgaver (narrativ 2), der ikke kræver professionelle kompetencer (narrativ 3), giver de fundne tematikker (og deres indhold) genlyd i, hvad tidligere forskning på området ligeledes konkluderer: Social- og sundhedsfagene i ældreplejen lider under stigmatiserende og negative associationer og fordomme. Historierne præges af forestillinger om ensidige og 'beskidte' plejeopgaver, et dårligt arbejdsmiljø (skæve arbejdstider, arbejdspress, nedskæringer og nedslidning) og medarbejdere, der ikke har kvalifikationer til at vælge en anden uddannelsesvej eller et andet arbejde (Hansen og Kamp, 2018; Hansen, Dahl og Horn, 2021, Jensen, 2017).

Analysens primære bidrag er således at dokumentere, hvordan medierne (bredt set) udgør en central platform, hvorigennem meninger og kampe om social- og sundhedsfagenes karakter og omsorgssektoren generelt udspilles gennem et diskursivt felt, der består af flere konkurrerende diskurser. De narrativer, vi identificerer, og som kilderne taler ind i, er på mange måder med til at fastholde og reproducere fordomsfulde billeder og forestillinger, der ken-

detegner og karakteriserer den dominerende (negative) diskurs om fagene. Vi fortolker analysen i denne retning, ikke mindst fordi kilderne – uagtet hvem de er – reproducerer (mange af) de samme billeder, den samme sprogbrug og de samme metaforer. På den måde synes kilderne også at være subjektiveret af den dominerende diskurs, der rammesætter de budskaber, fordomme mv., der skaber troværdighed inden for et narrativ (Billig, 1987). Det tyder på, at den negative diskurs omkring social- og sundhedsfagene og omsorgsarbejde har en hegemonisk karakter, der er svær at nedbryde.

På trods af den negative diskurs' hegemoniske karakter viser analysen, at aktørerne ikke udelukkende er ensidigt præget af denne diskurs. Analysen peger også i retning af et mere dynamisk positioneringsgreb, hvor kilderne – særligt social- og sundhedsmedarbejderne selv – i artiklerne forsøger at genforhandle, refokusere og nedbryde de aspekter og forhold, som kilderne betragter som stereotypificerende, marginaliserende og stigmatiserende, nemlig at fx social- og sundhedsmedarbejdernes identitet er noget, der søges skabt og (gen)forhandlet gennem ytringer og positioneringer og i den (offentlige) dialog, kilderne deltager i, når de udtaler sig i medierne. Med udgangspunkt i den diskurspsykologiske analysestrategi er det ligeledes vores fortolkning, at kilderne forsøger at levere en form for kollektivt forsvar ved at legitimere deres professionelle identitet og status med disse sproglige handlinger (i form af deres udtalelser i medierne): et modsvar på de stigmatiserende og marginaliserende fordomme, de møder i omverdenen. Det gælder således også ønsket om konkrete fysiske forandringer ikke mindst i forhold til de konkrete udfordringer, som fx tydeliggøres i forhold til arbejdsvilkårene – med en slet skjult kritik af NPM-inspirerede tiltag, jf. Dahls (2010) politisk-administrative diskurs.

Endelig peger analysen også på eksistensen af en særegen mediediskurs på feltet, der gennem dets sensationsprægede logikker præger det diskursive felt om fagene i en særlig retning med sit eget særegne magtsprog. Ifølge mange af kilderne bidrager sensationslogikkerne til en upræcis, fordomsfuld og stigmatiserende fremstilling om social- og sundhedsfagene, hvilket igen (re)producerer de fordomme og myter, der eksisterer om fagene. Vi illustrerer således også i analysen, hvordan mediebildet bl.a. bærer præg af polariserede fremstillinger og billeder af fx sundhedsmedarbejderne som enten 'engle' eller 'proletarer'. Fremstillinger, som ofte bæres frem af skandale- eller sensationshistorier. Disse fremstillinger bruges ofte i sammenhæng med ekstreme fortællinger og et overdrevet billedsprog: I den dominerende negative mediediskurs karakterises social- og sundhedsmedarbejdere fx som nogle proletarer, der er direkte usympatiske og uengagerede (og det, der er værre!), og som opfører sig nedladende over for borgerne. Fremstillinger, der sætter spørgsmålstegn ved social- og sundhedsmedarbejdernes etik, moral, karakter og adfærd. I moddiskursen fremstilles medarbejderne som empatiske og flittige mennesker (og det, der er bedre, jf. englereferencen). Denne sensations-

prægede, personificerende medielogik skygger ikke blot for mere nuancerede fortællinger og beskrivelser af fagene og området. Den er særlig problematisk midt i en omsorgskrise, da den kan virke afskrækkende i en rekrutteringssammenhæng, dvs. for dem, der står og skal vælge fagene til eller fra (Kjer, Nielsen og Topholm, 2023.)

Noter

- 1 Potter og Wetherell (1987:138) anvender begrebet fortolkningsrepertoire, der sammenfatter udtryk og metaforer, der samlet set karakteriserer handlinger og begivenheder. På mange måder synes det meget beslægtet til diskursbegrebet, hvorfor vi anvender diskursbegrebet (Jørgensen og Philips 1999:124).
- 2 En række dokumentarer fra tv belyser omsorgssvigt på plejehjemsområdet (<https://www.tv2kosmopol.dk/hilleroed/nye-sosu-elever-rystet-over-omstridt-plejehjemsdokumentar>). Det er sandsynligt, at de dokumentarer er med til at skabe en række artikler med en mere sensationspræget journalistisk vinkling.
- 3 Hvis kilderne primært udtalte sig positivt eller påskønnende om de ni tematikker, herunder fx anvendte positivt ladede ressourcer – fx via metaforer, der sammenlignede social- og sundhedsmedarbejderne med engle. Vi identificerede artikler som negativt vinklede, hvis kilderne primært udtalte sig kritisk og/eller anvendte negativt ladede ressourcer.

Litteraturliste

- Andersen, Katharina (2018). "Jobbet alt for få vil påtage sig: En arbejdsdag i hjemmeplejen", Jyllands-Posten, 15. november.
- Aronson, J. & Neysmith, S.M. (1993). "You're not just in there do to the work" Depersonalizing Policies and the Exploitation of Home Care Workers' Labor. *Gender & Society*, 10 (1), 59-77.
- Aronsson, G., Astvik, W. & Thulin, A-B. (1998). "Home Care Workers: Work Conditions and Occupational Exclusion: A Comparison Between Carers on Early-Retirement and Regular Pensions". *Home Health Care Services Quarterly*, 17(2), 71-91.
- Best, J. (1999). "Random Violence: How We Talk About New Crimes and New Victims". Berkeley: University of California Press.
- Billig, M. (1987/1996). "Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology". New York, NY: Cambridge University Press.
- Blomberg, H. (2016). "Nurses' blogs as part of a political process – Professional identity as a rhetorical resource for negotiating responsibility and blame". *Discourse, Context and Media* 13(part B): 82-88.
- Blomberg, H. & Stier, J. (2016). "Metaphorical expressions used in Swedish news media narratives to portray the shortage of nurses and their working conditions". *Journal of Advanced Nursing* 72(2): 382-395.
- Boye, Sidsel, (2019). "Håndplukket til ældreplejen", *Danske kommuner*, nr. 2, 2020:12-15
- Brandsen, Mads (2020). "Sosu-personale skal klædes bedre på til demente", *Danske kommuner*, nr. 14.
- Brinkmann, S. (2011). Socialkonstruktionisme og diskurspsykologi. I B. Karpatschof & B. Katzenelson (red.), *Klassisk og moderne psykologisk teori* (2. udg., s. 412-431). Hans Reitzels Forlag.

- Bucher, S.V., Chreim, S., Langley, A. & Reay, T. (2016). "Contestation about collaboration: Discursive boundary work among professions". *Organization Studies* 37(4), 497-522.
- Dahl, Hanne Marlene (2000a). Fra kitler til eget tøj - Diskurser om professionalisme, omsorg og køn, ph.d.-afhandling, Århus: Politica.
- Dahl, H.M. (2000b). Fra den 'store' til den 'lille' omsorg? *Tidsskriftet GRUS*, 21(61), 5-17.
- Dahl, H.M. (2004). A View from the Inside Recognition and Redistribution in the Nordic Welfare State from a Gender Perspective. *Acta Sociologica* 47(4), 325-337.
- Dahl, H.M. (2009). New Public Management, care and struggles about recognition. *Critical Social Policy*, 29(4), 634-654.
- Dahl, H.M. (2010). 'An old map of state feminism and an insufficient recognition of care. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 18(3), 152-166.
- Davies, B. & Harré, R. (2000). "Positioning: The discursive Production of Selves. I: A Body of Writing 1990-1999". Walnut Creek: Alta Mira Press.
- Dowling, Emma (2022). The Care Crisis: What Caused It and How Can We End It? London: Verso.
- Edling, S. & Linjestrang, J. (2018). "Let's talk about teacher education! Analysing the mediated debates in 2016-2017 on teacher education using Sweden as a case". *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 48(3), 251-266.
- Fairclough, N. (1995). Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language. London: Longman.
- FOA (2012). "Strømninger i jobudviklingen inden for social- og sundhedsområdet". FOA, København.
- Foucault, M. (2000). The Subject and Power. I: E. Faubion & D. James (Eds.), *Power: Essentials Works of Foucault 1954-84* (vol. 3). New York: The New Press.
- Foucault, M. (2005). Vidensarkæologien. Aarhus. Forlaget Philosophia.
- Foucault, Michel (1978). The History of Sexuality. Penguin, London.
- Frederiksen, J.T. (2021). "Hvad betyder klasse, køn og etnicitet for de velfærdsprofessionelle uddannelsers status?" *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 3, 26-48.
- Hansen, A.M. & Kamp, A. (2018). "From Carers to Trainers: Professional Identity and Body Work in Rehabilitative Eldercare". *Gender, Work and Organization* 25(1), 63-76.
- Hansen, L.L., Dahl, H.M. & Horn, L. (red.) (2021). "A Care Crisis in the Nordic Welfare States? Care Work, Gender Equality and Welfare State Sustainability". Policy Press, Bristol.
- Hjarvard, Stig (2008). En verden af medier. Medialiseringen af politik, sprog, religion og leg. København: Samfundslitteratur.
- Hughes, E. (1958). Work and the self. In J.H. Rohrer & M. Sherif, *Social psychology at the crossroads*. Harper, New York.
- Jensen, Lennart, 2021: "Sygehjælper: Her er den virkelige historie om det, vi i hjemmeplejen byder borgerne i København", Berlingske, 12. september.
- Jensen, M.C.F. (2017a). *Boundaries of professionalization at work - An ethnography-inspired study of care workers' dilemmas at the margin*. PhD Series 39. Copenhagen Business School, Doctoral School of Organisation and Management Studies, København.
- Jensen, M.C.F. (2017b). Gender stereotypes and the reshaping of stigma in rehabilitative eldercare. *Gender, Work and Organization*, 24(5), 656-674.

- Jessen, Bodil (2019). "Ny topboss for de offentligt ansatte: "Det er godt nok blevet barskt", JydskeVestKysten, 26. januar
- Jørgensen, Heine (2017). "Varme hænder forsvinder: Hvem skal passe din mor om 10 år?", Ekstra Bladet, 28. december.
- Jørgensen, M.W. & Phillips, L. (1999). "Diskursanalyse som teori og praksis". Frederiksborg. Roskilde Universitetsforlag.
- Jørgensen, M.W. & Phillips, L.J. (2002). Discourse analysis as theory and method. London: Sage.
- Karlsson, Thomas (2021). "Kære embedsmænd – kom væk fra skrivebordet og tag en tur med en hjemmehjælper. Så vil du se, hvor umuligt det er at skemalægge en hjemmehjælperes dagligdag", Berlingske, 28. september.
- Khawaja, I. (2005). Det selvkonstruerende menneske. Nordiske udkast, Årgang 33, nr. 1.
- Kjer, M., Bengtsson, T. & Nielsen, C. (2021). Young pupils' articulations of time spent in school in the wake of a policy reform. *British Journal of Sociology of Education*, 42(8), 1139-1152.
- Kjer, M.G., Mikuta, M.I. & Topholm, E.H.-E. (2023). Ældreplejens image i en rekrutterings- og omsorgskrise: – en diskursanalyse af folkeskoleelevers artikulationer af social- og sundhedsassistenteres arbejdsopgaver, arbejdsvilkår og kompetencer. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 25(2), 59-73.
- Kuci, M.U (2018). "Sosu'er om fordommene om deres fag: »Ideen, at vi ikke laver noget, og at de gamle bare sidder for sig selv, det passer jo ikke«", Politiken, 11. september
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics. Verso, London.
- Lauritzen, H.H., Jensen, M.C.F. Kjer, M.G. & Mikuta, M.I. (2022). *Analyse af social-og sundhedsfagenes image og imageudfordringer – Rekruttering til og fastholdelse i social- og sundhedsfagene*. VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, København.
- Møller, C.E. (2020). "Tak til SOSU-englene og vågekonerne, der passede på min morfar til det sidste", Information, 30. januar.
- Nobel, Christian (2020). "FOA om »plejefabrikker«: Der er noget om snakken, men retorikken skader vores fælles mål om en bedre ældrepleje", Sundhedsmonitor, 2. december.
- Pedersen P.E (2020). "Plejehjem har brug for værdighed", Jyllands-Posten, 19. august.
- Pedersen, S.G (2017). "Vi er nødt til at fortælle højt, hvad vi bliver budt af mærkelige regler og beslutninger", Jyllands-Posten, 13. august.
- Phillips, L. & Jørgensen M.W. (1999) "Diskursanalyse som Teori og Metode". Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1987). Discourse and social psychology – Beyond attitudes and behaviour. London: SAGE Publications Ltd.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1994). Analyzing discourse. In A. Bryman & B. Burgess (Eds), *Analyzing Qualitative Data* (pp. 47-56). London: Routledge.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1995). Discourse analysis. In J. Smith, R. Harre & L. van Langenhove (Eds), *Rethinking Methods in Psychology* (pp. 80-92). London: Potter, J. & Edwards, D. (1994). Sage.
- Potter, J., Edwards, D. & Wetherell, M. (1993). "A model of discourse in action". *American Behavioural Scientist*, 36(3), 383-401.

- Price, S., McGillis Hall, L., Murphy, G.T. & Pierce B. (2018). Evolving career choice narratives of new graduate nurses, *Nurse Education in Practice*, 28, (pp 86-91)
- Ryde, Ronja (2017). "Sosu-assistenten Nanna kom hjem efter aftenvagt: Jeg har aldrig følt mig så flov over mit arbejde" *Ekstra Bladet*, 26. december.
- Scheef, Manne (2021b). "Desperat datter: Mine forældre bliver svigtet af hjemmeplejen", *Ekstra Bladet*, 10. oktober.
- Seerup, T.J. & Langpap, S.D (2018). "Sosu'er trætte af fordomme: - Det er sjovt, du virker ellers meget skarp", *TV 2 Nyhederne*, 26. juni.
- Søndergaard, D.M. (2000). "Sandheden er en alvorlig og magtfuld konstruktion." *Norsk Medietidsskrift*. Vol. 7, no. 2/2000. Trondheim: Norsk Medieforskerlag.
- Sørensen T.K. & Nielsen N.F. (2021). "»Det er simpelthen bare det bedste at åbne døren til en ældre borger«", *Jyllands-Posten*, 16. september.
- Stier, J. & Blomberg, H. (2016). "The quest for truth: The use of discursive and rhetorical resources in newspaper coverage of the (mis)treatment of young Swedish gymnasts." *Discourse & Communication* 10(1): 65-81.
- Trydegård, G-B. (2012). Care work in changing welfare states: Nordic care workers' experiences. *European Journal of Ageing* 9, 119-129.
- Tufte, P. (2011). "Hvad er meningen? – arbejdspraksis og mening i arbejdet i den danske ældrepleje." *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 13(2).
- van Dijk, T.A. (1988). *News as Discourse*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Vestergård, G.L. (2017). "Den laveste kaste", *Weekendavisen*, 9. juni.
- Vinge, S. & Topholm, E.H.-E. (2021). *Social- og sundhedshjælpere og social- og sundhedsassistenter i kommunerne: En analyse af udviklingen i uddannelserne, opgaverne og rammerne samt medarbejdernes perspektiv på området*. VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, København.

Angels or proletarians? A discourse analysis of media portraits of the social and health fields in a time of recruiting and care crises

There are major challenges with recruiting and retaining employees in the field of social and elderly care in Denmark. Recent literature shows that the reasons for this are due to low wages and poor working conditions, but also due to prejudices and lack of recognition of the care workers. However, evidence of how the media – as a central part of the language of power – constitute a central source for shaping perceptions and understandings of the care workers and the elderly care sector is scarce.

Based on a discursive-inspired analysis, this article examines how Danish written media portrays the caregiving occupations in the elderly care sector. The analysis is based on 92 news articles from nationwide newspapers, trade magazines and tabloid newspapers published 2016-2021.

The analysis demonstrates that the media's portrayal of the caregiving occupations subscribes to a discourse that reproduces the negative narrative

and stigma that historically has been attached to the care professions. A portrayal that associates work within caregiving with poor working conditions as well as dirty work and limited professional skills. However, the analysis also shows that the sources in the articles use these narratives strategically to spur change in the form of legitimizing the care profession and increasing public recognition of the care profession. Finally, we discuss how this discursive field contains potentials and challenges in connection with recruitment and retention.

Keywords: elderly care, care worker, discourse, media analysis

BILAG

Bilagstabel 1: Opgørelse af inkluderede artikler efter nyhedsmedie

Avis	Antal inkluderede artikler n (%)	Kategorisering	n (%)
Berlingske	7 (8 %)	Landsdækkende aviser	49 (53 %)
Information	9 (10 %)		
Jyllands-Posten	7 (8 %)		
Kristeligt Dagblad	10 (11 %)		
Politiken	13 (14 %)		
TV 2 Nyhederne	2 (2 %)		
Weekendavisen	1 (1 %)		
B.T.	10 (11 %)	Tabloidaviser	22 (24 %)
Ekstra Bladet	12 (13 %)		
Danske Kommuner	9 (10 %)	Nicheprægede aviser, mindre aviser og specifikke fagblade	21 (23 %)
Fagbladet FOA	2 (2 %)		
Fyens Stiftstidende	1 (1 %)		
Folkebladet Lemvig	1 (1 %)		
POV International	1 (1 %)		
Aarhus Stiftstidende	1 (1 %)		
Ugebrevet A4	1 (1 %)		
Zetland	1 (1 %)		
Monitor	4 (4 %)		

Debat: Essay og replik

Omsorg og social kontrol: paragraf 94-ordningen under behandling

Bo Wagner Sørensen og
Sofie Danneskiold-Samsøe

Fastholder omsorgsarbejde etniske minoritetskvinder i hjemmet? Noget tyder på, at en kommunal ordning, der giver plejekrævende ældre mulighed for selv at udpege en hjælper i hjemmet, bidrager til det. Vi undrer os over, at forskningsprojektet AISHA, der undersøger, hvordan etniske minoritetsfamilier anvender ordningen, ikke stiller og besvarer spørgsmålet. Det er nemlig oplagt, når man ser på, hvem der gør brug af ordningen, og hvordan.

De etniske minoriteter er overvejende kommet til Danmark som indvandrere og flygtninge fra Tyrkiet, Mellemøsten og Sydasien, og nogle af dem praktiserer familieformer karakteriseret ved patriarkalsk samhørighed (Joseph 1993, 1999) og ærestænkning (Wikan 2003, 2008; Bredal 2011; Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen 2011, 2019; Schlytter & Rexvid 2016).

Forskelle i familieformer og -værdier ses også i antallet af plejekrævende ældre med etnisk minoritetsbaggrund, der fravælger kommunal hjemmepleje og plejehjem og i stedet tilvælger den kommunale paragraf 94-ordning. Ifølge forskningsprojektet AISHA (Rytter, Sparre, Ismail & Liversage 2021) er ordningen attraktiv for minoritetsfamilier, fordi den gør det muligt for familien – i praksis udpeges typisk en datter eller svigerdatter til selvudpeget hjælper – selv at varetage plejen og omsorgen for sine ældre, som man undertiden i forvejen deler bolig med. Forskningsprojektet omtaler overvejende ordningen positivt, idet den spiller fint sammen med ønsker om at gøre det muligt at tale sit modersmål og undgå skammen ved at sende de ældre på plejehjem. Og den spiller sammen med religiøse fordringer om at yde omsorg for de ældre, få "rigtig" mad og undgå at få fremmede ind i hjemmet. Kritikken, der rejses i forskningsprojektet, går især på normeringen af plejeopgaver, at kulturelt betydningsfulde arbejdsopgaver ikke indgår i den kommunale normering, og at

ordningen befinder sig uden for det almindelige regulerede arbejdsmarked, hvilket betyder, at hjælperne har få lønmodtagerrettigheder. Kritikken retter sig altså mod hjælpeapparatet.

At paragraf 94-ordningen måske bidrager til at fastholde yngre kvinder – døtre og svigerdøtre – som omsorgspersoner i hjemmet, er et aspekt, som rejses af nogle af de kommunale fagpersoner, der interviewes til projektet. De problematiserer både utilsigtede konsekvenser af ordningen og brugerne af ordningen og har ofte et forbehold over for at ansætte yngre kvinder i ordningen. Men denne kritik afvises i det store og hele af forfatterne. I stedet kritiserer de fagpersonerne for at tænke i etniske stereotyper og for at ville frelse unge kvinder med etnisk minoritetsbaggrund ud fra en misforstået og bedrevidende søstersolidarisk holdning.

Vi undrer os over, at denne erfaringsbaserede kritik, der rejses af fagfolk, nedtones og bortforklares i bogen. Med vores kendskab til æresrelateret social kontrol, herunder kontrollen som mulig barriere for etniske minoritetskvinders erhvervsarbejde uden for hjemmet (Als Research 2020) undrer vi os også over, at det aspekt ikke belyses i det ellers bredt anlagte forskningsprojekt. Endelig undrer vi os over, at det ligger forfatterne meget på sinde, at ordningen ikke omtales som en "etnisk ordning", når meget tyder på, at der er tale om en slags "etnisk nichebeskæftigelse". Når ordningen som nævnt er attraktiv for minoritetsfamilier, er det så også, fordi den bidrager til at fastholde de unge kvinder i hjemmet og samtidig giver dem en indtægt for noget, som de alligevel forventes at gøre?

Paragraf 94-ordningen

Muligheden for at få ansat en selvudpeget hjælper er beskrevet i serviceloven. Ifølge den såkaldte paragraf 94-ordning kan en person, som er berettiget til hjælp eller støtte efter paragraf 83 vælge selv at udpege en person til at udføre opgaverne. Den udpegede person skal godkendes af kommunalbestyrelsen, og der indgås kontrakt om omfang, opgaver og leverancesikkerhed.¹ Kommunens krav til hjælperen er, at vedkommende fysisk skal kunne klare de opgaver, der skal varetages, og elementære dansksprogede færdigheder, så der kan kommunikeres med kommunen, men det fremgår af *Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere*, at visitatoren i praksis ofte står over for valget mellem enten at ansætte den konkrete selvudpegede hjælper eller helt at miste kontakten til den ældre borger (Rytter m.fl. 2021:91). Det fremgår også af bogen og et debatindlæg i Altinget (Rytter 2022), at der aktuelt er cirka 2.400 ældre på landsplan, der har en selvudpeget hjælper, og at en del af disse er ældre med minoritetsbaggrund.² Hvad "en del" dækker over fremgår ikke, men det nævnes i bogen, at brugerne overvejende har etnisk minoritetsbaggrund.

Da ordningen blev etableret i 1990'erne, var den rettet mod det mindretal af ældre borgere, der af forskellige personlige eller praktiske grunde ikke kunne få det til at fungere med den almindelige hjemmepleje. I dag er det derimod en ordning, der overvejende benyttes af familier med indvandrer- eller flygtningebaggrund, som også bruger den til ældre med så omfattende plejebehov, at de ville kunne visiteres til plejehjem. Forfatterne finder det alligevel vigtigt at understrege, "at paragraf 94-ordningen *ikke* er en 'indvandrerordning'" (Rytter m.fl. 2021:18),³ idet ordningen også kan benyttes af majoritetsdanske familier. Ifølge de kommunale visitatorer er der en generel tendens til at ansætte kvinder som selvudpegede hjælpere, men tendensen er mest markant i de etniske minoritetsfamilier, hvor døtre, svigerdøtre og børnebørn (piger) allerede varetager omfattende plejeopgaver. Og hvor det i etniske minoritetsfamilier ofte er et yngre kvindeligt familiemedlem, der er ansat som selvudpeget hjælper for en forælder, svigerforælder eller bedsteforælder, er der ingen eksempler på en tilsvarende konstellation blandt majoritetsdanskere i Aarhus Kommune, som er en af de kommuner, der er indgået i forskningsprojektet (ibid. 152).⁴ Der er altså tale om forskellige kulturelle omsorgskonstellationer.

Tilvalg af paragraf 94-ordningen

Stadig flere borgere med flygtninge- og indvandrerbaggrund benytter sig af ordningen om selvudpeget hjælper (Sparre & Rytter 2019). Ifølge projektets forskere skyldes det, at ordningen gør det muligt at videreføre et 'care script', det vil sige "kondenserede pakker af delte kulturelle forestillinger om, hvad alderdommen og ældreomsorg indebærer, og hvem der har ret og pligt til at yde hjælp og omsorg" (ibid. 30). Konkret peger forskerne på følgende kulturelle forestillinger:

- Religiøst betinget pligt til at drage omsorg for familiens gamle (Ismail 2021). Her henvises til islam, idet de fleste af de omtalte minoritetsetniske brugere af ordningen er muslimer, hvilket også gælder interviewpersonerne.
- Forventninger om at hele familien bidrager til plejeopgaven, og at familiemedlemmernes bidrag afhænger af køn og alder. Svigerdøtre har en særlig stor opgave (ibid.).
- Religiøse dogmer og kulturelle sædvaner gør danske/fremmede hjælpere og madordninger problematiske. Eksempler er krav om halalkød og afvisning af, at fremmede tager sig af personlig pleje (Sparre & Rytter 2021).

Tilvalg af ordningen er samtidig et fravalg af den kommunale hjemmepleje, som dog i nogle tilfælde tidligere har været forsøgt med ringe succes, som det

fremgår af eksemplerne i *Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere*. Her nævnes sprog som en konkret barriere for at gøre brug af den kommunale hjemmepleje, men det fremgår også, at man "ikke ønsker at lukke 'fremmede' ind i sit hjem", og at en sådan modvilje i sig selv kan være årsag til, at nogle etniske minoritetsfamilier ender med at etablere en paragraf 94-ordning (Rytter m.fl. 2021:38).

Selv om paragraf 94-ordningen aldrig har været tænkt til borgere med komplekse og omfattende plejebehov (ibid. 94), benyttes den som sådan af en del etniske minoritetsfamilier. En kulturel forskel mellem plejekrævende ældre med dansk majoritetsbaggrund og de ældre med etnisk minoritetsbaggrund, der indgår i forskningsprojektet, er, at de første typisk foretrækker at lade fremmede i form af kommunale medarbejdere hjælpe med den personlige pleje, mens de andre vil have (kvindelige) familiemedlemmer til det, "hvilket jo netop er en af de primære grunde til, at de har valgt en selvudpeget hjælper-ordning" (Rytter m.fl. 2021:100).

Det fremgår også, at frykten for at blive en byrde for især yngre familiemedlemmer ikke trykker de ældre med minoritetsbaggrund i lige så høj grad, som den trykker ældre med majoritetsbaggrund. Tilsvarende er værdighed heller ikke i samme grad forbundet med evnen til at kunne klare sig selv. For de ældre med minoritetsbaggrund handler det om, "hvem der hjælper og drager omsorg" (ibid. 101).

Patriarkalsk samhørighed

Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere rummer flere eksempler på vendinger som "familien har valgt", hvilket understreger patriarkalsk samhørighed, men samtidig viser, at forfatterne ikke er opmærksomme på eller ikke ønsker at fokusere på, at nogle stemmer vejer tungere end andre, når "familien vælger".

Patriarkalsk samhørighed er et begreb udviklet af den amerikansk-libanesiske antropolog Suad Joseph (1993, 1999) på baggrund af feltarbejde blandt arabiske familier i Libanon. Med samhørighed tænker Joseph på, hvordan selvet skabes med flydende grænser og lægges til rette for køns- og aldersbetinget dominans i en kultur, der er centreret om slægtskabsstrukturer. De flydende grænser betyder, at den enkelte ikke er adskilt, afgrænset og autonom som det typiske vestlige individ, men netop forbundet og samhørig med betydningsfulde andre i form af familiemedlemmer. Man er ganske enkelt kun noget i kraft af ens plads i slægtskabsstrukturen som fx søn af X, bror til Y, mor til Z osv.

Sammenvævningen af patriarkat og samhørighed betyder, at mænd og ældre personer indtager en privilegeret position vis-a-vis kvinder og juniorer med mulighed og forventninger om at bestemme over disse andre (underord-

nede) familiemedlemmers liv. Mænd og ældre personer ser disse andre som en forlængelse/udvidelse af sig selv og kan derfor legitimt "indtage", kontrollere, regulere og forme dem (Joseph 1993:469). Samtidig forstår de kulturelt socialiserede kvinder og juniorer sig selv som personer med behov for at blive kontrolleret, reguleret og formet. Den patriarkalske samhørighed skaber altså personer, der velvilligt indgår i køns- og aldershierarkiske relationer og prioriterer familiens behov og ønsker (ibid.) Der er naturligvis en indbygget dynamik i systemet i den forstand, at yngre personer bliver ældre. Men kvinder bliver ikke mænd.

Kritik af kritiske visitatorer

Det fremgår af *Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere*, at mange visitatorer⁵ grundlæggende er "kritiske over for at ansætte et familiemedlem til at udføre opgaver, som ellers varetages af hjemmeplejen, i borgerens eget hjem" (Rytter m.fl. 2021:89). De kan være bekymrede for kvaliteten af plejen, og de har ofte overvejelser om hjælperens arbejdsvilkår, arbejdsmiljø og fremtidsudsigter. Arbejdet som selvudpeget hjælper er typisk delt op i enheder, der kan være fordelt over hele døgnet, hvilket ifølge en af de interviewede visitatorer "blokerer for at have et liv ved siden af" (ibid.). Visitatorerne er generelt opmærksomme på, at den selvudpegede hjælper risikerer at blive isoleret i hjemmet. Og de er bekymrede for de kulturelle forventningers pres:

Det er sådan en forventning, måske tæt på at være et krav, at man som svigerdatter skal servicere sin gamle svigermor eller svigerfar. Så det er måske i virkeligheden det, der er den største udfordring, når man besøger en familie, hvor man ved, at det er det, de går efter. ... Altså når de kontakter os, så er det jo fordi, de vil have en svigerdatter ansat. Det er ikke for at søge om hjemmehjælp (visitator citeret i Rytter m.fl. 2021:84).

Visitatoren er i samme forbindelse inde på fokus på rehabilitering for borgere med en paragraf 94-ordning, og at det kan give særlige udfordringer, når både den ældre og hjælperen har etnisk minoritetsbaggrund:

Man fornemmer tydeligt, at de forestiller sig, at det er en svigerdatter, der skal ansættes – så der er jo ikke noget ønske om at blive selvstændig. De ældre har ikke noget incitament til at blive selvstændige, fordi så har svigerdatteren jo ikke længere noget arbejde (ibid.).

Mens mange visitatorer gør sig særlige overvejelser, når det gælder ansættelse af yngre etniske minoritetskvinder som selvudpeget hjælper for et ældre

familiemedlem, er forskerne tilbøjelige til at nedtone og aflede grundlaget for bekymringen. Forskerne nævner, at der "ofte sker en forskydning, således at deres [visitatorernes] omsorg, empati og ansvar over for den ældre borger i højere grad rettes mod den yngre kvinde, der er udset til at passe og pleje det ældre familiemedlem" (ibid. 90). Forskernes kritik gentages i et senere kapitel, som "sigter mod at forstå, hvordan visitatorernes praksisser og afgørelser formes af bestemte stereotype forståelser af køns- og generationsdynamik i etniske minoritetsfamilier" (ibid. 148). Her nævnes det, at visitatorerne i mødet med minoritetsældre og deres selvudpegede hjælpere "skifter moralske registre": "I stedet for at have den ældre borger i centrum, skifter deres fokus og opmærksomhed retning og tager i stedet form som en 'søstersolidaritet', der siger mod at værne og beskytte de yngre kvindelige hjælpere" (ibid. 150). Visitatorerne kritiseres med andre ord for at anlægge et helhedsperspektiv. Og de kritiseres for at arbejde ud fra et særligt kulturelt og ideologisk kønsperspektiv, der rummes i udtrykket søstersolidaritet.

Forskernes kritik af visitatorerne er både altomfattende og selvmodsigende. På en og samme tid kritiseres de for at tænke i kulturelle kontraster eller radikal forskel og for naivt at ville udviske forskelle og inkludere etniske minoritetskvinder i et dansk kvindefællesskab:

Visitatorernes skift fra idealer om "lighed og retfærdighed i sundhed"⁶ til i stedet at vægte søstersolidaritet bygger på ideen om, at især yngre kvinder skal have frihed til at arbejde uden for hjemmet og forme deres egen tilværelse. Skiftet udløses af såkaldte empatiske møder, hvor visitatorerne omtaler og forstår yngre etniske minoritetskvinder og deres familier som radikalt forskellige fra majoritetskvinder og majoritetsfamilier. Hermed risikerer visitatorerne at marginalisere de etniske minoritetskvinder yderligere. Visitatorerne vil redde kvinderne fra deres familier og frigøre dem fra den "patriarkalske kultur". Visitatorernes ønske om at udviske forskelle og inkludere kvinderne i, hvad de ser som et forestillet fællesskab af uafhængige danske kvindelige borgere, risikerer i stedet for at forskelsbehandle og opstille nye usynlige hegn, der gør det endnu sværere for kvinderne ikke at fejle" (Rytter m.fl. 2021:163-64; referencer i citatet er udeladt).

Ifølge forskerne sætter visitatorerne sig ikke tilstrækkelig grundigt ind i den enkelte families situation og særlige ønske om et omsorgsarrangement. Derfor er der en risiko for, at visitatorerne ser bestemte familiemedlemmer – typisk yngre hustruer, døtre eller svigerdøtre – som uegnede til at varetage omsorgsarbejdet i hjemmet, "fordi det strider mod dominerende politiske idealer og diskurser om frihed og autonomi, som foreskriver en bestemt fordeling af omsorgsopgaver mellem familie og kommune" (ibid. 164). Visitatorerne kritiseres med andre ord for at være forudindtagede og at mangle specifik

kulturel indsigt. De betragter fejlagtigt familien og hjemmet som et rum, der hindrer kvindernes personlige udvikling:

Når det handler om muslimske minoritetsfamilier forstås aktiviteter og beslutninger således ofte som udtryk for disciplin og lydighed frem for uafhængighed og selvbestemmelse [...] Af samme årsag synes mange visitatorer at se det som deres pligt at advare yngre minoritetskvinder mod at indgå i en paragraf 94-ordning (Rytter m.fl. 2021:157).

Når forskerne undersøger omsorgsarrangementerne fra kvindernes eget perspektiv, tegner der sig "et mere komplekst billede" (ibid. 164). Et par af bogens interviews illustrerer ifølge forskerne, at omsorgsarbejde er noget, kvinderne vælger til, og at de er bevidste om de konsekvenser, det vil have for deres liv. En af kvinderne, en midaldrende kvinde, som er hjælper for sin mor, fremhæver det som en religiøs pligt – en særlig gudgiven kvindelig evne – som skærper hendes fromme selv og er en investering i efterlivet. Den anden, som er blevet gift og familiesammenført med henblik på at fungere som plejer for sin næsten 40 år ældre mand, har taget omsorgsarbejdet på sig for at hjælpe familien i hjemlandet økonomisk.

Det er interessant, at forskerne kritiserer visitatorerne for at operere med "bestemte stereotype forståelser af køns- og generationsdynamik i etniske minoritetsfamilier". Handler det snarere om, at forskernes ret konsekvente kulturrelativistiske perspektiv støder sammen med visitatorernes på én gang erfaringsbaserede og humanistiske livssyn? Og at forskernes efterlysning af visitatorernes indsigt i og forståelse af minoritetsborgernes kultur støder sammen med visitatorernes anvendelse af en universel målestok for god omsorg?

At forskerne ret konsekvent nedtoner og bortforklarer visitatorernes erfaringsbaserede bekymring for, at paragraf 94-ordningen kan blive misbrugt af konkrete familier til at holde familiens (unge) kvinder hjemme og på rette plads, er alligevel bemærkelsesværdigt.⁷ Forskernes håndtering af den rejste problematik betyder også, at begreber som social kontrol eller æresrelateret social kontrol slet ikke nævnes.

Æresrelateret social kontrol

Æresrelateret social kontrol har været på såvel den politiske som faglige dagsorden i de seneste 10 års tid i både Danmark, Sverige og Norge (Als Research 2011; Danneskiold-Samsøe m.fl. 2019; Schlytter & Rexvid 2016; Bredal 2011). Forskningen viser, at fænomenet er udbredt, og at det bedst kan forstås i et kontinuum-perspektiv, der strækker sig fra kontrol af påklædning og tjek af mobil til indespærring, fysisk vold og ultimativt (æres)drab. Vi benytter æreskultur som analytisk begreb og betegnelse for sociale fællesskaber, hvor

mænds og deres familiers ære er af central betydning (Danneskiold-Samsøe m.fl. 2019, 2020). Æren afhænger af familiens pigers og kvinders ærbarhed og af mændenes evne til at beskytte/kontrollere og straffe dem, hvis de overskrider æresnormer, eller der tales om dem i miljøet. Varetagelsen af ærbarhed er en opgave, alle familiemedlemmer forventes at tage del i, da alle har interesse i at fremstå som en ordentlig familie, som andre kan respektere og omgås med de sociale og materielle fordele, det indebærer.

En måde at beskytte/kontrollere familiens piger og kvinder på er så vidt muligt at holde dem hjemme, for så udsættes de ikke for eventuelle fristelser, og deres hjemmeliv kan vanskeligt give anledning til løse, men farlige rygter. Familierne kommer typisk fra lande med en udpræget kønsadskillelse, der slår igennem i både det private og offentlige rum, og en traditionel arbejdsdeling med mænd som forsørgere og kvinder som hjemmegående husmødre.

I Danmark kan man være hjemmegående, hvis man bliver forsørget af nogen. I modsat fald skal man stå til rådighed for arbejdsmarkedet, hvis man er erklæret arbejdsparat. Flere af kvinderne, der er blevet interviewet til AISHA-projektet, har stået i en situation, hvor de skulle jobafklares, i fleksjob eller andet arbejde. I følgende citat ser man igen et eksempel på patriarkalsk samhörighed: Et man, der henviser til det ældre familiemedlem, smelter sammen med det yngre kvindelige familiemedlem, der påtager sig opgaven og bidrager til "den ideelle løsning" for familien:

Når man ikke føler sig tryk ved at benytte den kommunale hjemmepleje og ydermere bor i et samfund, hvor der er en forventning om, at både mænd og kvinder deltager på arbejdsmarkedet, så kan en paragraf 94-ordning udgøre en ideel løsning, der gør det muligt både at have lønarbejde og passe sit ældre familiemedlem (Rytter m.fl. 2021:48).

Æresrelateret social kontrol som barriere for beskæftigelse

Ikke-vestlige indvandrerkvinders relativt lave beskæftigelsesgrad har været genstand for både debat, anvendelsesorienterede projekter og forskning (Nielsen 2020a, 2020b; Cevea 2019; Braagaard & Sichlau 2019; Arndt & Schultz-Nielsen 2019; Schultz-Nielsen 2021). Arbejdsmarkedsforskningen har peget på kulturelle præferencer og traditionel kønsbaseret arbejdsdeling som mulige barrierer, men undersøgelsen *Social kontrol som barriere for etniske minoritetskvinders beskæftigelse i Københavns Kommune* (Als Research 2020) er den første, der fokuserer på den mulige sammenhæng mellem social kontrol og beskæftigelsesgrad. Undersøgelsen er foretaget på vegne af Beskæftigelses- og Integrationsforvaltningen i Københavns Kommune. Den baserer sig på en

survey besvaret af 388 jobcentermedarbejdere, 18 kvalitative interviews med etniske minoritetskvinder og 40 interviews med relevante aktører.

Selv om de fleste af jobcentermedarbejderne anser andre barrierer – sproglige og manglende formelle kompetencer – som de største og mest betydningsfulde (ibid. 6), har hver tredje mødt ledige etniske minoritetskvinder, som direkte har givet udtryk for, at de oplever pres fra familien eller omgangskredsen i forhold til *ikke* at stå til rådighed for arbejdsmarkedet. Flertallet af jobcentermedarbejderne har også oplevet sager, hvor de har fornemmet, at kvinden er udsat for pres, og hvor ægtefællen eller andre familiemedlemmer har presset på for at komme med ind til samtaler på jobcentret (ibid.:4). De kvinder, der er hårdest ramt af social kontrol, er forholdsvis nytilkomne ægtefælleforsørgede og socialt isolerede kvinder samt langtidsledige kvinder over 30 år, der har boet mange år i Danmark. Undersøgelsen konkluderer, at flertallet af jobcentermedarbejderne oplever, at både traditionelle kønsrolleopfattelser og decideret social kontrol af etniske minoritetskvinder udgør reelt eksisterende barrierer for beskæftigelse (ibid. 4). Og den konkluderer videre angående social kontrol som barriere:

- At den primært hænger sammen med æresrelaterede opfattelser af og kontrol med kvinders seksualitet, herunder forsøg på at begrænse situationer, der kunne give anledning til rygter om skamfuld adfærd eller upassende kontakt til fremmede mænd.
- At den sjældent *kun* berører beskæftigelsesområdet. Kontrollen er undertiden så omfattende og omfatter så mange aspekter af kvindernes liv, at den hindrer dem i at komme i beskæftigelse.
- At den ofte synes at hænge sammen med, at udøveren/udøverne ønsker, at kvinden udfylder en traditionel kønsrolle i hjemmet med det fulde ansvar for børn, madlavning og huslige pligter.
- At de mandlige ægtefæller udgør de primære – eller i hvert fald de mest *synlige* – udøvere af den sociale kontrol.
- At der også kan være et bagland af andre udøvere og/eller legitimerende parter, og at nogle af de mandlige ægtefæller, der udøver den sociale kontrol, føler sig presset til det på grund af familiens eller omgangskredsens forventninger. Øvrige udøvere er kvindernes svigerfamilier og sønner samt andre etniske minoritetskvinder i kvindernes omgangskreds (ibid. 8).

Familiens stemme

I forbindelse med arbejdet til bogen *“Familien betyder alt”: Vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier* interviewede vi 40 kvinder med etnisk minoritetsbaggrund på krisecenter (Danneskiold-Samsøe m.fl. 2011). En del af dem, og især

svigerdøtre, blev holdt som en slags husslaver. De fik til opgave at varetage hovedparten af husarbejdet og ofte også personlig pleje af svigerforældrene, uanset hvor gamle og rørige de var. Det kunne være at klippe deres negle, hjælpe dem i tøjet og lægge dem i seng (ibid. 68-70). Samtidig blev kvinderne forhindret i at forlade hjemmet, og nogle blev decideret spærret inde (ibid. 70-74). Uanset hvad, var det ikke muligt at skabe sociale kontakter uden for familien og lære det omgivende samfund at kende. Og kvinderne kunne vanskeligt sige fra over for urimelighederne, da de var underlagt svigerforældrenes kontrol.

Sådanne skyggesider af omsorgsarbejdet i familien beskrives ikke i AISHA-projektet, men anes alligevel. Projektet beskriver idealet om omsorg i form af et underliggende 'care-script', som alle familiemedlemmer underforstået har bidraget til. Idealet foreskriver, at yngre familiemedlemmer viser respekt for ældre, at ældrepleje varetages af familiemedlemmer, og at ens 'awra' ikke blottes over for fremmede. 'Awra' er arabisk for kroppens intime dele, og kvinders 'awra' omfatter hele kroppen på nær ansigt og hænder (Ismail 2021:225-226). Idealet i familien er fælles, men familiemedlemmerne har delte meninger om, hvordan det skal efterleves. Alligevel peger case-beskrivelser i projektet på, at familiens ældre og plejekrævende personer tvinger deres vilje igennem.⁸ Måske ikke helt med det resultat, som de havde tænkt sig, og ikke uden beklagelser, men dog på måder, så de stadig lever op til idealet.

AISHA-projektet synes at omfavne familiebegrebet. Der tales om "omsorgskonstellationer" og om, at man "arbejder sammen om at løse opgaven". Samtidig rummer case- og interviewmaterialet eksempler på, at de involverede familiemedlemmer kritiserer andre familiemedlemmer for ikke at tage deres tårn eller for at blande sig for meget i omsorgsarbejdet. Men selv om materialet rummer en masse konfliktstof og flere stemmer, vælger forskerne at fokusere på konsensus: familiens stemme og familiens care-script.⁹ Og det valg levner ikke plads til indsigten, at omsorgsarbejdet bidrager til kontrollen af kvinder. At kvinderne selv træffer valget, som forskerne hævder, gør det hverken frivilligt eller frigørende. Man kan med et Bourdieu-udtryk sige, at de gør en dyd af nødvendigheden, eller at de samtykker til egen underordning (Prieur 2002).

Konklusion

Vi lagde ud med en undren over, at et muligt misbrug af især yngre etniske minoritetskvinde i forbindelse med paragraf 94-ordningen ikke tages alvorligt i AISHA-projektet. Vi har vist, at forskerne kritiserer de kommunale visitatorer for at bekymre sig om de yngre kvinder, og at deres kritik er funderet på en antagelse om, at visitatorerne tænker og handler på baggrund af kulturelle stereotyper og en vestlig liberal diskurs.

Mens forskerne er analytisk kritiske over for den ene slags informanter, nemlig de kommunale visitatorer, er de ikke kritiske over for den anden slags,

altså brugerne af paragraf 94-ordningen i det hele taget. Er det, fordi den ene slags er systemets repræsentanter, mens den anden slags er etniske minoriteter, der skal beskyttes? Og altså også beskyttes mod en analyse, der retter sig mod intern magtudøvelse og æresrelateret social kontrol.

I deres forslag til forbedring af ordningen peger forskerne på en højere grad af formalisering og regulering, der skal komme brugerne til gavn. Det er fx i form af personalearrangementer og flere møder med arbejdsgiver. Men hvordan rimer det med brugere, der fx ikke ønsker at lukke "fremmede" ind i deres hjem?

Noter

1. <https://danskelove.dk/serviceloven/94> (læst 21.1.23)
2. Det fremgår af Danmarks Statistikbank, at der i 2022 er registreret knap 3.000 ordninger med privat hjælper efter § 94. <https://www.statistikbanken.dk/RESPRVHJ> (læst 21.1.23). Tallet dækker også voksne handicappede, der har en af sine forældre eller søskende ansat.
3. Det fremgår ikke, hvem der omtaler ordningen som en "indvandrerordning".
4. I etnisk danske familier er det tilsyneladende typisk ægtefællen, der påtager sig arbejdet.
5. Hvor mange af det samlede antal interviewede visitatorer, der er kritiske/bekymrede, fremgår ikke, men kritikken fylder en del i citaterne, der bringes i bogen. I alt 52 visitatorer, sundhedsprofessionelle og ledere er blevet interviewet til projektet (Rytter m.fl. 2021:29).
6. Dette ideal handler om at have fokus på den ældre borgers behov og altså ikke lade andres behov overskygge dette fokus.
7. I en enkelt sætning i bogen nævnes, at der er tilfælde, hvor visitatorernes bekymring og omsorg er berettiget (Rytter m.fl. 2021:164). Det er muligvis et forsøg på at være dækket ind. Men udsagnet ophæves af de mange, gentagne og massive udsagn om det modsatte.
8. Bogen rummer dog også et eksempel på svigerdøtre, der har forsøgt at leve op til de kulturelle forventninger og en tyrannisk svigermors krav, men er endt med at give lidt op, fordi hun aldrig bliver tilfreds. Kvindens datter er selvudpeget hjælper (Rytter m.fl. 2021).
9. Om disse konflikter kan rummes inden for "care scriptet", melder historien ikke noget om. Man får indtryk af, at konflikterne ofte udspiller sig som en kappestrid om, hvem der bedst opfylder forpligtelsen til omsorg, men at de sjældent bryder med "care scriptet".

Litteratur

- Als Research 2011: *Ung i 2011. Nydanske unges oplevelse af social kontrol, frihed og grænser*. København: Als Research.
- Als Research 2020: *Social kontrol som barriere for etniske minoritetskvindersbeskæftigelse i Københavns Kommune*. København: Als Research.
- Arndt, Jacob Nielsen & Marie Louise Schultz-Nielsen 2019: "Employment Effects of Welfare Politics for Non-Western Immigrant Women". In: Lars Calmfors & Nora Sánchez Gasen (eds.): *Integrating Immigrants into the Nordic Labour Markets*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- Braagaard, Isa & Camilla Sichlau 2019: *Det er ligesom om, nogen har tændt lyset på gangen... Erfaringer med vejledning af indvandrerkvinder fra projektet Perspektiv*. Beskæftigelses- og Integrationsforvaltningen, Københavns Kommune.
- Bredal, Anja 2011: *Mellom makt og avmakt: Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Ceva 2019: *Bryd barriererne – udfordringer og potentialer for integration af kvinder med etnisk minoritetsbaggrund på det danske arbejdsmarked*. København: Tænk tanken Ceva.
- Danneskiold-Samsøe, Sofie, Yvonne Mørck & Bo Wagner Sørensen 2011: *"Familien betyder alt". Vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier*. Frederiksberg: Frydenlund.
- Danneskiold-Samsøe, Sofie, Yvonne Mørck & Bo Wagner Sørensen 2019: *Æresrelateret social kontrol. Teori og praksis i socialt arbejde*. København: Akademisk Forlag.
- Danneskiold-Samsøe, Sofie, Yvonne Mørck & Bo Wagner Sørensen 2020: "Børns rettigheder og æreskultur". I: Anette Faye Jacobsen & Anne-Dorthe Hestbæk (red.): *Børns rettigheder i socialfagligt og pædagogisk perspektiv*. København: Akademisk Forlag.
- Ismail, Abir Mohamad 2021: "Care in practice: negotiations regarding care for the elderly in multigenerational Arab Muslim families in Denmark". *Contemporary Islam*, no.15, 2021: 215-232. <https://doi.org/10.1007/s11562-020-00458-8>
- Joseph, Suad 1993: "Gender and Relationality among Arab Families in Lebanon". *Feminist Studies*, no. 3, 1993: 465-486. <https://doi.org/10.2307/3178097>
- Joseph, Suad 1999: "Introduction. Theories and Dynamics of Gender, Self, and Identity in Arab Families". In: S. Joseph (ed.): *Intimate Selving in Arab families. Gender, Self, and Identity*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Nielsen, Dorthe Kirkgaard 2020a: Holder social kontrol etniske minoritetskvinder væk fra job? *Socialrådgiveren* nr. 6.
- Nielsen, Dorthe Kirkgaard 2020b: To sider af samme sag: Social kontrol. *Socialrådgiveren* nr. 6.
- Prieur, Annick 2002: "Magt over eget liv: Om unge indvandrere, patriarkalske familieformer og nordiske ligestillingsidealer". I: Anette Borchorst (red.): *Kønsmagt under forandring*; s. 149-167. København: Hans Reitzels Forlag.
- Rytter, Mikkel, Sara Lei Sparre, Abir Mohamad Ismail & Anika Liversage 2021: *Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere. Kommunal velfærd og omsorg i forandring*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Rytter, Mikkel 2022: Professor: Sådan kan ordningen om selvudpegede hjælpere forbedres. *Altinet*, d. 8. marts 2022.
- Schlytter, Astrid & Devin Rexvid 2016: *Mäns heder: att vara både offer och förövare*. Lund: Studentlitteratur.

- Schultz-Nielsen, Marie Louise 2021: *Ægteskabs- og uddannelsesmønster blandt unge med indvandrerbaggrund – udviklingen i 25 år*. København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Sparre, Sara Lei & Mikkel Rytter 2019: 'Selvudpegede hjælpere' som omsorgsgivere for plejekrævende ældre indvandrere og flygtninge. *Gerontologi*, nr. 2, 2019: 26-31.
- Sparre, Sara Lei & Mikkel Rytter 2021: Between Care and Contract: Aging Muslim Immigrants, Self-Appointed Helpers and Ambiguous Belonging in the Danish Welfare State. *Anthropology & Aging*, no. 1, 2021: 112-128. <https://doi.org/10.5195/aa.2021.279>
- Wikan, Unni 2003: *Ære og drab. Fadime – en sag til eftertanke*. København: Høst & Søn.
- Wikan, Unni 2008: *Om ære*. Oslo: Pax Forlag.

Mikkel Rytter, Sara Lei Sparre, Abir M. Ismail og
Anika Liversage

Hvis du kun har en hammer, ligner alt et søm

Replik til essay "Omsorg og social kontrol: paragraf 94-ordningen under behandling

Det er naturligvis dejligt med læsere, når et forskningsprojekt munder ud i en bog som "Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere: Kommunal velfærd og omsorg i forandring" (Rytter, Sparre, Ismail og Liversage 2021), der kaster lys over et i dansk sammenhæng hidtil ubeskrevet område – nemlig indvandrer- og flygtningefamiliers strategier i forhold til ældreomsorg. Men i stedet for at forholde sig til bogens problemstilling om omsorgsarbejde og ældrepleje, så læser Bo Wagner Sørensen og Sofie Danneskiold-Samsø vores studie ind i deres egen dagsorden om "social kontrol" og "patriarkalsk samhörighed" i muslimske familier. Sørensen og Danneskiold-Samsø indleder deres essay med det retoriske spørgsmål: "Fastholder omsorgsarbejde etniske minoritetskvinder i hjemmet?" og følger op med: "Vi undrer os over, at forskningsprojektet AISHA, der undersøger, hvordan etniske minoritetsfamilier anvender ordningen, ikke stiller og besvarer spørgsmålet". I essayets afslutning fremlægger Sørensen og Danneskiold-Samsø imidlertid deres egentlige ærinde: "Mens forskerne er analytisk kritiske over for den ene slags informanter, nemlig de kommunale visitatorer, er de ikke kritiske over for den anden slags, altså brugerne af § 94 i det hele taget. Er det, fordi den ene slags er systemets repræsentanter, mens den anden slags er etniske minoriteter, der skal beskyttes? Og altså også beskyttes mod en analyse, der retter sig mod intern magtudøvelse og æresrelateret social kontrol?"

Sørensen og Danneskiold-Samsø finder det altså problematisk, at en bog om ældrepleje og forholdet mellem kommuner og minoritetsfamilier ikke diskuterer "social kontrol". Det er lidt som ordsproget "hvis du kun har en hammer, ligner alt et søm". I deres iver for at indpasse vores studie i deres egen

agenda overser eller misforstår Sørensen og Danneskiold-Samsøe imidlertid centrale pointer. Dem vil vi søge at udrede med denne replik. Vi vil tage fat på følgende tre centrale spørgsmål:

1. Er muslimske familier statiske eller dynamiske?
2. I hvor høj grad er "æresrelateret social kontrol" en barriere for beskæftigelse?
3. Hvad sker der i mødet mellem kommunal visitator og selvudpeget hjælper?

Endelig vil vi redegøre for nogle af de mange forandringsspor, som forskningsprojektet bag bogen har afstedkommet. Men allerførst er det på sin plads kort at redegøre for studiet og de metoder, vi har anvendt for at komme hele vejen rundt om problemstillingen.

Metoder og projektdesign

Forskningsprojektet "*Aging Immigrants and Self-appointed Helper Arrangements*" (AISHA) var finansieret af VELUX FONDEN (2017-2021) under deres HUMpraxis-program. Programmet udmærker sig ved at tage afsæt i konkrete problemstillinger i "den virkelige verden" og på den baggrund etablere et forskningssamarbejde mellem forskere og praktikere. I vores tilfælde var udfordringen det stigende antal ældre i Danmark med indvandrere- og flygtningebaggrund. I 2020 var der cirka 27.500 borgere over 65 år fra "ikke-vestlige lande". Ifølge prognoserne vil tallet i 2030 være cirka 59.000 og i 2040 cirka 99.500 (Rytter et al. 2021: 15). Vi ved, at de ældre er der, og at de bliver flere. Vi ved også, at de ikke i nævneværdig grad anvender kommunale eller private plejehjem. I stedet bliver de passet og plejet i hjemmet. Men hvem står for pleje og omsorg af de mange "usynlige" ældre, og hvordan foregår det egentligt?

Vi blev ved et tilfælde opmærksomme på ordningen med "selvudpegede hjælpere". I et tidligere forskningsprojekt interviewede Anika Liversage en række ældre med tyrkisk baggrund og deres familiemedlemmer (Liversage og Jakobsen 2016). Her talte flere positivt om muligheden for at få en § 94-ordning. Den blev omtalt som en mulig løsning på pleje- og omsorgsopgaver i relation til et plejkrævende ældre familiemedlem.

Serviceovens § 94 giver alle ældre borgere mulighed for at få et familiemedlem ansat af kommunen som selvudpeget hjælper til at yde den pleje og omsorg, som de er visiteret til. På landsplan benytter cirka 2.400 ældre borgere dette tilbud. Ordningen er oprindeligt tiltænkt borgere, der af den ene eller anden grund ikke passer ind i den kommunale hjemmepleje. Ordningen er dog i stigende grad populær blandt indvandrere- og flygtningefamilier, der selv ønsker at yde omsorg for plejkrævende ældre familiemedlemmer.

Det bunder blandt andet i kulturelle og religiøse fordringer om selv at tage sig af de ældre og ikke bare sende dem på plejehjem. Men det bunder også i den praktiske udfordring, at en del ældre med indvandrer- og flygtningebaggrund ikke kan begå sig på dansk. Nogle har aldrig lært dansk, andre har gradvist aflært sig sproget, efter de har været væk fra arbejdsmarkedet i en år-række, atter andre har grundet aldringens kognitive svækkelse mistet evnen til at tale andet end deres modersmål. Så når vi i bogen påpeger, at dette ikke er en "etnisk ordening", så er det, fordi den aldrig var tænkt sådan – selvom der er en overvægt af ældre medborgere med minoritetsetnisk baggrund, som anvender den.

Vores projektdesign inkluderede Aarhus og Ishøj Kommuner – begge med en relativt høj andel af borgere med indvandrer- og flygtningebaggrund. De to kommuner supplerede hinanden ved at ligge i henholdsvis Østdanmark og Vestdanmark og være en stor og en mindre kommune. Vi måtte dog hurtigt sande, at der var for få ældre med selvudpegede hjælpere i de to kommuner alene, så vi inkluderede en række andre kommuner landet over.

Projektet havde tre spor med etnografiske familiestudier i henholdsvis dansk-tyrkiske, dansk-pakistanske og dansk-arabiske familier, hvor vi sigtede mod at komme tæt på de konkrete pleje- og omsorgsarrangementer. De tre spor blev varetaget af Anika Liversage, Mikkel Rytter og Abir Ismail. Liversage og Rytter har arbejdet med immigrantfamilier i mere end to årtier (se eksempelvis Rytter 2003, 2013, 2016, 2023; Liversage 2009; Liversage og Jakobsen 2010, 2016). Ismail har selv dansk-arabisk baggrund og er opvokset i Aarhus Vest, hvor hun som en del af projektet lavede sin ph.d.-afhandling (Ismail 2022). Interview og samtaler under vores familiebesøg blev ofte foretaget på tyrkisk, arabisk og urdu – dels af forskerne, hvoraf Liversage taler tyrkisk og Ismail arabisk, dels af en række forskningsassistenter med sproglige kompetencer på tyrkisk, arabisk og urdu. Vi har altså under dataindsamlingen kunnet kommunikere med de ældre og familiemedlemmerne på deres modersmål.

Samtidig med familiestudierne lavede Sara Lei Sparre feltarbejde i den kommunale ældresektor og visitation, hvor hun fulgte de ansattes hverdag, opgaver og arbejdsgange. Hun tog blandt andet en visitatoruddannelse for bedre at kunne forstå sine informanternes arbejdsfelt og professionelle skøn.

For at danne os et overblik over, hvordan § 94 udmøntes i danske kommuner, gennemførte vi en telefonisk survey i de 33 kommuner landet over, der har flest borgere med indvandrer- og flygtningebaggrund. Det gav overblik over, hvor forskelligt ordningen anvendes i landets kommuner.

Vi har løbende været i dialog med praktikere ved workshops afholdt i såvel Øst- og Vestdanmark. Her samlede vi grupper af visitatorer eller selvudpegede hjælpere, præsenterede foreløbige fund fra forskningsprojektet og inviterede dem til at tænke i muligheder og visioner for at styrke ordningen fremadrettet.

Endelig indhentede vi registerdata om levevilkår, boligforhold, økonomi, familieforhold og tidligere tilknytning til arbejdsmarkedet blandt ældre med indvandrer- og flygtningebaggrund i aldersgruppen 65-74 år og sammenlignede dem med majoritetsdanske grupper (se Liversage og Rytter 2022).

Samlet havde AISHA-projektet et ambitiøst metodisk design. Det var en "runddans" (Wadel 1990), hvor forskningsteamet bevægede sig ind og ud af familierne, på tværs af køn og generationer, ud i kommunerne på forskellige niveauer af ældresektoren, fra politisk til praktisk niveau – og tilbage igen. Vi talte med de ældre, de selvudpegede hjælpere, familiemedlemmer, visitatorer og andre medarbejdere og ledere fra diverse kommuner landet over. Vi deltog i møder, samtaler, hjemmebesøg, daglig pleje samt ved diverse familiesammenkomster og begivenheder. I al beskedenhed et komplekst – og i dansk sammenhæng unikt – datasæt, hvor vi hele tiden anskuede problematikkerne fra skiftende positioner og udgangspunkter.

Er muslimske familier statiske eller dynamiske?

En familie kan defineres som en sammenslutning af individer, der har en varig relation og i et eller andet omfang kerer sig om hinanden. Antropologen Michael Jackson påpeger rammende: "Every life crisis involves, in some sense, a crisis of agency" (2007: 206). Det er et alment vilkår, at når et ældre familiemedlem rammes af invaliderende sygdom eller alderdom, så skal det afklares: Hvem gør hvad? Hvem har tid? Hvem har lyst?" Hvem har ret, og hvem har pligt? En del af det at være familie indebærer, at man træder til og er der for hinanden. Mange har givetvis i kortere eller længere perioder selv måttet påtage sig omfattende plejeopgaver i forhold til ældre familiemedlemmer. Det gælder naturligvis også muslimske indvandrere og flygtninge.

Sørensen og Danneskiold-Samsøe mener imidlertid at vide, at familierne er præget af "patriarkalsk samhørighed", hvilket skulle bevirke, at "nogle stemmer vejer tungere end andre, når 'familien vælger'". Ideen om patriarkalsk samhørighed har Sørensen og Danneskiold-Samsøe fra to artikler fra 1990'erne af antropologen Suad Joseph baseret på hendes arbejde i Libanon. Denne patriarkalske samhørighed skulle blandt andet betyde, at "selvet skabes med flydende grænser", og at familien generelt styres og regeres af mænd og ældre personer.

Denne familieforståelse tenderer en "definerende karikatur" (Rytter 2013: 22-24), hvor vi må forstå, at muslimsk-arabiske familier ikke bare er radikalt anderledes, *de* er med deres flydende kollektivistiske selv tilsyneladende også konstitueret som individer og mennesker på en anden måde *os*. Man kan spørge, om Suad Josephs arbejde i Libanon i 1990'erne vitterligt giver den bedste beskrivelse af, hvad der i dag foregår på tværs af køn og generationer i muslimske indvandrer- og flygtningefamilier i Danmark. Hvorfor ikke træk-

ke på nogle af de mange nyere, antropologiske studier af køns- og generationsdynamikker i indvandrer- og flygtningefamilier i Danmark – for eksempel Karen Walторp, Anja Kublitz, Marianne Holm Pedersen, Kristina Grünenberg, Birgitte Romme Larsen, Susanne Bregnbæk, Julie Nynne Bune, Laura Gilliam, Christian Suhr eller Mette-Louise E. Johansen?

Sørensen og Danneskiold-Samsøe abonnerer på en rigid forståelse af familien som institution. Forståelsen tager ikke højde for nyere antropologisk og sociologisk teori, der netop betoner, hvordan familierelationer altid er dynamiske – de er skabt, vedligeholdt og forhandlet gennem praksis over tid (for eksempel Carsten 2000, 2004; Morgan 2011; Mogensen og Olwig 2013; Sahlins 2013). Resultatet bliver desværre, at Sørensen og Danneskiold-Samsøe ikke kan (eller vil?) sætte pris på bogens mange empiriske cases, der udfolder omsorgsarrangementer i al deres kompleksitet over tid, på tværs af køn og generationer. Her er tre eksempler:

Kapitel to i vores bog er dedikeret til at udfolde fire cases, der viser, hvordan aktører inden for de forskellige familier på kryds og tværs vurderer, diskuterer og forhandler, "hvem pilen peger på" i forhold til plejeopgaver. Og ja, det er ofte kvinder – ligesom det er tilfældet i danske majoritetsfamilier. Det hører dog med til historien, at langt de fleste kvinder i bogen forklarer, at de selv har valgt det og ønsker at drage omsorg for deres ældre familiemedlem.

Kapitel syv er dedikeret til en udvidet case om den 86-årige Amne, der passes og plejes af tre generationer i sin familie. Hendes omsorgsarrangement ændres og justeres over tid. Det er Amnes 54-årige datter Faten, der er ansat som selvudpeget hjælper 14 timer om ugen, men reelt modtager Amne omsorg og pleje døgnet rundt fra flere af sine sønner og døtre, deres ægtefæller og deres børn. Kapitlet viser dog også, hvordan Amnes børnebørn, der er født og opvokset i Danmark, undrer sig over deres forældres engagement og ønske om selv at passe den aldrende matriark. De pointerer, at de vil trække mere på den kommunale hjemmepleje i forhold til deres forældre, når den tid kommer (Rytter et al. 2021: 144). Samlet viser familiestudierne en dynamik, en forhandling og en forandring over tid, som hverken kan rummes af Suad Joseph eller Sørensen og Danneskiold-Samsøes statiske forståelse af familien.

Endelig må vi anfægte ideen om, at de ældre generelt skulle styre og kontrollere familiens yngre kvinder. Hovedparten af de ældre, der optræder i bogen, er svage og svækkede og har i mange tilfælde rigeligt at gøre med at holde styr på sig selv. De har brug for hjælp til basale hverdagsaktiviteter – flere er helt eller delvist lammede eller har demens i svær grad. Det forekommer mærkeligt, at det skal fremstilles som suspekt, når medborgere med muslimsk baggrund ønsker at passe deres gamle far, mor, svigerfar eller svigermor.

I hvor høj grad er "æresrelateret social kontrol" en barriere for beskæftigelse?

Sørensen og Danneskiold-Samsøe har et afsnit med titlen: "Æresrelateret social kontrol som barriere for beskæftigelse". Her knyttes omsorg for ældre, lav grad af kvinders beskæftigelse og kontrol af kvinder sammen. Som en form for belæg henviser de til en konsulentrapport lavet af Als Research i københavnske jobcentre (2020). Rapporten viser, at hver tredje medarbejder på disse jobcentre har mødt kvinder, der gav udtryk at have følt et pres fra eksempelvis familien for ikke at komme i arbejde. Dermed har to ud af tre medarbejdere altså *ikke* mødt kvinder, der gav udtryk for dette. Det stemmer ganske godt overens med survey-studier, som viser, at etniske minoriteters normer i forhold til kvinders beskæftigelse med tiden i betragtelig grad tilpaser sig det samfund, de bor og indgår i (Röder og Mühlau 2014; Glas 2023).

Ser man på antagelsen om mænds direkte begrænsninger af kvinders adgang til job, viser et hollandsk survey-studie med indvandrere fra blandt andet Marokko og Tyrkiet endvidere, at partnerens holdninger godt nok har betydning for kvinders beskæftigelse, men at effekten er begrænset og af klart mindre betydning end for eksempel kvindernes individuelle karakteristika og antallet af børn i husholdningen. Også kvindernes egne holdninger til beskæftigelse har større betydning end deres partners holdninger (Khoudja og Fleischmann 2017). Forskerne kan ikke afgøre, om den (om end begrænsede) indflydelse, som negativt indstillede ægtemænd har på hustruers beskæftigelsesgrad, skyldes direkte forbud eller snarere skyldes, at en traditionel kønsarbejdsdeling i hjemmet gør det svært for kvinder at tage arbejde (Khoudja og Fleischmann 2018).

På linje med ovenstående, viser et andet survey-studie af nyankomne, primært muslimske flygtninge i Tyskland, at ægtemænds indstilling til hustruers arbejde har meget begrænset betydning. Forskerne konkluderer således, at "... *refugee women's and their partners' traditional gender-role values are hardly a barrier to refugee women's social integration*" (Hartmann og Steinmann 2021: 709). Hvis man ikke alene anvender en dansk konsulentrapport, men inddrager international forskning, så er det altså kun en lille del af indvandrerkvinders lavere beskæftigelsesgrad, som kan forklares med ægtefællers direkte begrænsninger. Når det er sagt, så er vi naturligvis fuldt bevidste om, at nogle etniske minoritetskvinder lever med vold og kontrol i hjemmet. Det er et emne, som blandt andre Anika Liversage selv forsker i (se eksempelvis Liversage 2022a, 2022b, 2022c).

Mest påfaldende er dog, at Sørensen og Danneskiold-Samsøe overser den helt centrale pointe, at de kvinder (og enkelte mænd), der bliver selvudpegede hjælpere, jo netop er i beskæftigelse. De er *ikke* uden for arbejdsmarkedet, men ansat i den kommunale hjemmepleje x antal timer om ugen til at udføre pleje- og omsorgsopgaver for deres ældre familiemedlem. Set i det lys kan

de styrings- og reguleringsmekanismer inden for familien, som Sørensen og Danneskiold-Samsøe kalder "æresrelateret social kontrol", i hvert fald ikke være en barriere for beskæftigelse (måske nærmere det modsatte!).

Hvad sker der i mødet mellem kommunal visitator og selvudpeget hjælper?

Sørensen og Danneskiold-Samsøe er kritiske over måden, vi analyserer og forstår mødet mellem visitatoren og den enkelte selvudpegede hjælper på. Det kræver lidt forhistorie:

Hvis vi ser på det reelle antal borgere, der benytter § 94-ordningen, er den på landsplan og i de enkelte kommuner en meget lille ordning. Ordningen er derfor også en meget lille del af visitatorernes portefølje (Rytter et al. 2021: 71). Tal fra den telefoniske survey blandt de 33 kommuner landet over med flest etniske minoritetsældre over 65 år, som vi udførte i begyndelsen af projektet (ibid.: 31-32), viser, at halvdelen af disse kommuner har under 10 etniske minoritetsældre med en § 94-ordning, og disse få borgere vil ofte være fordelt på forskellige visitatorer. Mange af de visitatorer, som deltog på vores workshops eller i interviews, har derfor kun været i berøring med en § 94-ordning i relativt få etniske minoritetsfamilier. Dette gælder også for visitatorerne i vores to samarbejdskommuner Ishøj og Aarhus – på trods af, at Aarhus på det tidspunkt havde cirka 80 etniske minoritetsældre på ordningen. Som vi skriver i bogen, gav visitatorerne enstemmigt udtryk for, at de satte pris på at mødes med kolleger i andre kommuner og drøfte den komplekse ordning (ibid.: 30). Visitatorerne savnede viden om forståelser af og praksis for ældreomsorg i disse familier.

Der er derfor misvisende, når Sørensen og Danneskiold-Samsøe adskillige gange bruger betegnelsen "erfaringsbaseret kritik" om visitatorernes til tider forbeholdne eller direkte kritiske reaktion på, at en yngre, men voksen kvinde – ofte i 20'erne eller 30'erne med egen familie – ønsker at blive ansat som selvudpeget hjælper for en forælder eller svigerforælder. Visitatorerne har erfaring med at foretage et fagligt, professionelt skøn, hvad angår ældre borgeres funktionsniveau og behov for hjælp, men de er *ikke* uddannet eller har erfaring med socialfaglige problemstillinger – herunder køns- og generationsdynamik specifikt i muslimske minoritetsfamilier.

For størstedelen af familierne gælder endvidere, at de heller ikke tidligere har været i kontakt med ældreplejen (ibid.: 80), hvorfor visitatorerne ikke på forhånd har kendskab til de ældre og deres pårørende. Visitatorernes (ofte eneste) besøg i en familie vil derfor være rammesat af deres sundhedsfaglige viden og erfaring og de rammer og beføjelser, de har som myndighedspersoner. Visitatorernes eventuelle bekymringer for yngre kvinder, som ønsker at blive selvudpegede hjælpere, trækker derfor på en anden (ofte ikke-pro-

fessionel) viden og erfaring fra den bredere offentlige debat. Og det er her, bestemte forestillinger om etniske minoriteter og muslimske familier i nogle tilfælde kommer til at overdøve kvindernes egne udsagn og ønsker. Visitorernes bekymringerne er uden tvivl oprigtige, men kan betyde, at de skærer alle familier over en kam og grundlæggende betvivler, at omsorgsarbejde over for ældre familiemedlemmer kan være en kvindes frivillige tilvalg, som hun selv anser som meningsfuldt, tilfredsstillende og måske endda et privilegium (ibid.: 155; se også Sparre 2021). I Sørensen og Danneskiold-Samsøes gengivelse forsvinder imidlertid alle de variationer mellem sagerne og dynamikken i det professionelle møde mellem (ofte midaldrende kvindelige) visitatorer og de (ofte yngre kvindelige) selvudpegede hjælpere med muslimsk minoritetsbaggrund, som vi præsenterer i bogen (Rytter et al. 2021: 152-164). Det er en skam.

Flere kapitler viser og analyserer visitorernes rolle og arbejdsfelt – særligt kapitel 10 viser den asymmetri, der er indlejret i ordningen. Hvis ikke reglerne for ordningen overholdes, kan visitorerne slå det hen med henvisning til deres mange sager og store arbejdspress, mens de selvudpegede hjælpere risikerer at blive udpeget som sociale bedragere, idet de får løn for opgaver, som de ikke udfører korrekt eller måske til tider får andre til at udføre. Dette er et element i den sårbarhed, som selvudpegede hjælpere arbejder under.

Anvendt humaniora: Forskning, der skaber forandring

Vi slutter, hvor vi begyndte, med Sørensen og Danneskiold-Samsøes anklage om, at vi er analytisk kritiske over for de kommunale visitatorer, men ukritiske over for brugerne af § 94-ordningen – og at vi skulle beskytte sidstnævnte, fordi de repræsenterer etniske og muslimske minoriteter. Anklagen skyder forbi målet. Vi har konsekvent forsøgt at tage højde for de respektive aktørers forskellige ideer, relationer og forestillinger om hinanden. Vi præsenterer udvidede cases og udtalelser fra de selvudpegede hjælpere og ældre borgere, der bruger § 94, ligesom vi gengiver visitorernes udtalelser, perspektiver og refleksioner om § 94-ordninger og deres professionelle skøn i hverdagen.

En grundsten i etnografisk metode er at udvise respekt for de aktører, der indgår i et givent studie, og efter bedste evne forstå og analysere deres perspektiver, liv og verden. Men kulturrelativisme er ikke normrelativisme. AISHA-projektet har fra begyndelsen været drevet af en ambition om at tilvejebringe ny viden om § 94-ordningen i etniske minoritetsfamilier og på den baggrund give konkrete forslag til forbedringer af ordningen til gavn for *alle* parter. Det er også derfor, at bogen noget utraditionelt munder ud i et slutkapitel, der blandt andet præsenterer ti konkrete anbefalinger, som kommuner kan anvende for at styrke ordningen og dermed sikre bedst mulige arbejds-

vilkår for de selvudpegede hjælpere og den bedst mulige omsorg og pleje for sårbare ældre borgere, der er visiteret til hjælp (se også Sparre et al. 2021).

Afslutningsvist skal nævnes, at der har været stor efterspørgsel på viden fra projektet. I projektets sidste fase har vi således præsenteret fund og indsigter for forskellige danske kommuner, Region Midtjylland, KL, FOA, Ældresagen, Fagligt Forum for Pårørende, Københavns Professionshøjskole, netværket Migration, Etnicitet og Sundhed på KU, Ældrerådet i Københavns Kommune, Kvindehuset i Aarhus, Netværket for Kulturinitiativers Sundhedsfremme og ved en debat i netmediet Altinget i foråret 2022.

Og projektet har allerede haft forskellige effekter. Aarhus kommune er for eksempel i gang med at implementere vores ide om at ansætte en fast vikar til kommunens selvudpegede hjælpere, så de får mulighed for at have sygedage og afholde ferie ligesom alle andre på det danske arbejdsmarked (Abildtrup 2023). Og i fagforbundet FOA har man iværksat en undersøgelse hvor man ser på, hvordan kommunerne i dag konkret håndterer forhold som arbejdstidsbestemte ydelser, opsigelsesvarsel og sammenhæng mellem uddannelse og løn ved ansættelse som selvudpeget hjælper.

Ordningen med selvudpegede hjælpere løser ikke fremtidens udfordringer med stadigt flere ældre – men den vil givet være en *del* af løsningen. Ordningen er endvidere helt i tråd med aktuelle politiske ambitioner om i stigende grad at overlade omsorg og pleje af ældre til familie, pårørende og civilsamfund, og det vil naturligvis også gælde for familier med indvandrere og flygtningebaggrund.

Tak til redaktørerne af temanummeret om “Omsorg” for at give os mulighed for at skrive denne replik. Vi opfordrer alle til at læse bogen og blive klogere på både køns- og generationsdynamikker i muslimske indvandrere- og flygtningefamilier og på organiseringen af pleje og omsorg i spændet mellem personlige præferencer, familieforhold og kommunale tilbud.

Litteratur

- Abildtrup, U. (2023). “Stor stigning i selvudpegede hjælpere”. Kommunal Sundhed, 28. februar, 2023. <https://kommunalsundhed.dk/stor-stigning-i-selvudpegede-hjaelpere/>
- Als Research (2020). *Social kontrol som barriere for etniske minoritetskvindes beskæftigelse i Københavns Kommune*. København: Als Research.
- Carsten, J. (2004). *After Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carsten, J. (red.) (2000). *Cultures of Relatedness. New Approaches to the Study of Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glas, S. (2023). “How religiosity and acculturation over time shape muslims’ public-sphere equality, family role divisions, and sexual liberalization values differently”, *Social Forces*, vol. 101(3): 1199-1229. doi.org/10.1093/sf/soac004
- Hartmann, J. og Steinmann, J. P. (2021). “Do gender-role values matter? Explaining new refugee women’s social contact in Germany”, *International Migration Review*, vol. 55(3): 688-717. doi: 10.1177/0197918320968481.

- Ismail, Abir M. (2022). *No One Cares Like Family. elderly Care and Religion in Arab Muslim Families in Denmark*. Upubliceret ph.d.-afhandling. Aarhus Universitet
- Jackson, M. (2007). *Excursions*. Durham: Duke University Press.
- Khoudja, Y. og Fleischmann, F. (2017). "Labor force participation of immigrant women in the Netherlands: Do traditional partners hold them back?", *International Migration Review*, vol. 51(2): 506-541. doi: 10.1111/imre.12228.
- Khoudja, Y. og Fleischmann, F. (2018). "Gender ideology and women's labor market transitions within couples in the Netherlands", *Journal of Marriage and Family*, vol. 80(5): 1087-1106. doi: 10.1111/jomf.12510.
- Liversage, A. (2009). "Life below a 'language threshold'? Stories of Turkish marriage migrant women in Denmark". *European Journal of Women's Studies*, vol. 16(3): 229-248. DOI:10.1177/1350506809105307
- Liversage, A. (2022a). "Abducting children abroad: Gender, power, and transnational mobility in immigrant family conflicts", *Violence Against Women*, vol. 28(5): 1139-1157. doi: 10.1177/1077801221999431.
- Liversage, A. (2022b). "Experiencing "nikah Captivity" in the West: Gendered conflicts over ending Muslim marriages", *Journal of Muslims in Europe*, vol. 11(1): 215-239.
- Liversage, A. (2022c). "Having the lower hand—Investigating interaction in the life course narratives of immigrant women exposed to partner abuse", *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 37(15-16): 13203–13225. doi: 10.1177/08862605211005137.
- Liversage, A. og M. Rytter (2022). "De nye gamle. Karakteristika ved den voksende gruppe etniske minoritetsældre", *Tidsskriftet Gerontologi*, vol. 38(1): 20-28. <https://danskgerontologi.dk/wp-content/uploads/2022/06/202215.pdf>
- Liversage, A. og V. Jakobsen (2010). "Sharing space – gendered patterns of extended household living among young Turkish marriage migrants in Denmark". *Journal of Comparative Family Studies*, vol. 41(5): 693-715. doi.org/10.3138/jcfs.41.5.693
- Liversage, A. og V. Jakobsen (2016). *Ældre fra Tyrkiet – Hverdagsliv og vilkår*. Roskilde: Samfundslitteratur.
- Mogensen, H.O. og K.F. Olwig (red.) (2013). *Familie og slægtskab - Antropologiske perspektiver*. Roskilde: Samfundslitteratur.
- Morgan, D. (2011). *Rethinking family practices*. Springer: Palgrave Macmillan.
- Röder, A. og Mühlau, P. (2014). "Are they acculturating? Europe's immigrants and gender egalitarianism", *Social Forces*, vol. 92(3): 899-928. doi: 10.1093/sf/sot126.
- Rytter, M. (2003). *Lige gift. En antropologisk undersøgelse af arrangerede ægteskaber blandt pakistanske i Danmark*. Upubliceret kandidatspeciale, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- Rytter, M. (2013). *Family Upheaval: Generation, Mobility and Relatedness among Pakistani Migrants in Denmark*. Oxford and New York: Berghahn Books.
- Rytter, M. (2016). "By the beard of the Prophet: imitation, reflection and world transformation among Sufis in Denmark", *Ethnography*, vol. 17(2): 229-249. doi.org/10.1177/146613811663200
- Rytter, Mikkel (2023). "At the borders of the corONATION: samfundssind, Muslim immigrants and suspicious solidarity in Denmark", *Ethnic and Racial Studies*, vol 46(12): 2791-2812.

- Rytter, M., S.L. Sparre, A. Ismail og A. Liversage (2021). *Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere. Kommunal velfærd og omsorg i forandring*. Antropologiske Studier nr. 8. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Sahlins, M. (2013). *What Kinship Is – And Is Not*. Chicago and London: Chicago University Press.
- Sparre, S.L., M. Rytter, A.M. Ismail og A. Liversage (2021). *Etniske minoritetsældre og selvudpegede hjælpere: Praxis og anbefalinger*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecentre for Velfærd.
- Sparre, S.L. (2021). "Gendered care, empathy and un/doing difference in the Danish welfare state: Care managers approaching female caregivers of aging immigrants", *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, vol. 29(4): 248-260. doi.org/10.1080/08038740.2021.1978541
- Wadel, C. (1990). *Feltarbeid i egen kultur. En innføring i kvalitativt orienteret samfunnsforskning*. Oslo: Oslo Universitetsforlag.

Anmeldelser

Lise Lotte Hansen, Hanne Marlene Dahl og Laura Horn (eds.) A Care Crises in the Nordic Welfare State? Care Work, Gender Equality and Welfare State Sustainability.

Policy Press, Bristol 2022

"A Care Crisis in the Nordic Welfare State?" er en tankevækkende og omhyggeligt researchet bog, der udforsker de mangefacetterede aspekter af omsorgskrisen i de nordiske velfærdsstater. Redaktørerne og bogens bidragydere leverer en omfattende udforskning af begrebet omsorgskrise, dens manifestationer, årsager og konsekvenser inden for de nordiske samfund.

Bogen indledes med tre kapitler skrevet af redaktørerne Dahl, Hansen og Horn (sammen med Bjørnholt), som sætter scenen for de efterfølgende diskussioner. De skitserer eksplicit bogens mål og kontekstualiserer begrebet omsorgskrise. De adskiller begrebet fra rene ressourceallokeringsproblemer og understreger betydningen af kvaliteten af den levestandard. Et af disse kapitler fokuserer på, hvordan Nancy Frasers diskussion af omsorgskrisen – der har sin oprindelse i USA og fremhæver udnyttelsen og undervurderingen af omsorg – passer ind i de 'kvindevenlige' nordiske velfærdsstater. Forfatterne undersøger neoliberalismens/New Public Managements (NPM) rolle i at forværre omsorgskrisen, men

stiller også spørgsmålstejn ved, om disse er de eneste forklaringer på krisen.

To kapitler i bogen stammer fra Finland og fokuserer på dels økonomisering og teknologisering af omsorg, dels på ledelsespolitik i forhold til omsorgen. I sit kapitel understreger Kovalainen, at omsorgsetik, politik og økonomi og omsorgsteknologier er uløseligt forbundet, og at deres indbyrdes forhold bør overvejes bedre i forskning og politisk beslutningstagning. I Finland synes omsorgsunderskuddene og -kriserne at være mere udtalte end i andre nordiske lande, og Hoppania et al. viser i deres kapitel, hvordan den rutinemæssigt foreslåede løsning med at forbedre forvaltningen af omsorgen ikke har løst krisen i Finland. De konkluderer, at "kort sagt, omsorg er svært at styre".

I det svenske bidrag til bogen analyserer Stranz omsorgsarbejdets arbejdsvilkår. Hun oplever, at det er svært for de omsorgsprofessionelle at tjene til livets ophold, og at lavt personale og mangel på ressourcer afspejler undervurderingen af betalt omsorgsarbejde på grund af dets tilknytning til reproduktion og kvindelighed. Det norske kapitel af Ljunggren fokuserer på indsatsen for at forbedre kvaliteten af børnepasning. Regeringen har indført kompetencefremmende ordninger, men disse har givet modstridende resultater, såsom multitasking og intensivering af arbejdet. Som følge heraf bliver organisationens evne til at tage sig af sine medarbejdere kompromitteret.

To empiriske kapitler beskriver den daglige virkelighed for omsorgsarbejde i Danmark, det ene i børnepasning

og det andet på hospitaler. Kapitlet om børnepasning af Baagøe Nielsen sætter fokus på professionaliseringen af børnepasningsarbejdet. Professionalisering viser sig at være et tveægget sværd: Hvis – og i stigende grad når – professionalisering forstås som tilpasning af allerede etableret evidensbaseret praksis, kan det føre til et fald i omsorgsprofessionelles autonomi. Det andet kapitel af Jensen og Baagøe Nielsen er fra sundhedssektoren, men viser lignende spændinger baseret på NPM-diskurser. Der stilles stigende krav til sundhedspersonalet i patientcenteringens navn. Disse diskurser trækker på sundhedspersonalets individuelle kapaciteter og er afhængige af feminine konnotationer, som tilslører den bredere organisatoriske og politiske baggrund for plejekrisen.

Konklusionen fra Hansen og Dahl opsummerer diskussionerne og konkluderer, at der er en reel omsorgskrise i de nordiske lande, og at dette også rejser alvorlige bekymringer for ligestillingen og bæredygtigheden af de nordiske velfærdsstater. De understreger dog, at krisen er meget ujævn, da den antager forskellige former inden for forskellige omsorgsområder og i forskellige nordiske lande. Færdiggørelsen af bogen fandt sted under COVID-19-pandemien, hvilket førte til inddragelse af et efterskrift af Horn, Juul Jensen og Ljunggren, der reflekterede over pandemiens konsekvenser.

Den nordiske kontekst ses i bogen som et kritisk tilfælde: Hvis omsorgskrisen er en realitet i Nordens stærke velfærdsstatskontekst, så kan den forventes også at eksistere andre steder. Og bogen viser faktisk, at der i de nordiske lande er "en situation i [ældre]plejen, der har nået et kritisk stadium med hensyn til kvaliteten af plejen, herunder offentlighedens bekymring for kvaliteten af og vilkårene for omsorgsarbejde" (s. 100). Forfatterne udfordrer også opfattelsen af omsorgskrisen som en midlertidig forstyrrelse ved at fremhæve dens potentiale til at blive en permanent endemisk tilstand.

Derudover undersøger forfatterne de kønsspecifikke konsekvenser af krisen og fremhæver den ulige byrde, der lægges på plejepersonale, hvoraf det absolutte flertal er kvinder.

En bemærkelsesværdig udeladelse er imidlertid den manglende diskussion af Island, hvilket rejser spørgsmål om omfanget af den "nordiske" kontekst. Et andet problem, der stort set er fraværende, er omsorgsmodtagernes perspektiv. Familiars omsorg/ familiemedlemmers omsorg og deres vanskeligheder nævnes i bogen, men diskuteres heller ikke detaljeret. Bogen følger således traditionen fra nordisk feministisk omsorgsforskning, der primært har fokuseret på omsorgspersonale. Kvinder som udbydere af formel pleje har været kernetemaet for denne forskningstradition, og bogen følger denne tradition meget tæt. Angloamerikansk omsorgsforskning har fokuseret mere på omsorg i familiemæssigt regi, hvoraf det absolutte flertal er kvinder, men dette emne er forblevet sekundært i nordisk omsorgsforskning og er stort set fraværende i denne bog. Endelig forbliver omsorgsmottagere – blandt hvilke kvinder igen er overrepræsenterede på grund af deres gennemsnitligt længere levetid – næsten usynlige i denne bog såvel som i denne forskningstradition. Omsorg fra de nærmeste andre og omsorgsmottagere oplever imidlertid også omsorgskrisen på første hånd i deres dagligdag og det ville have været vigtig viden at dele om de mange negative manifestationer og konsekvenser af krisen.

På trods af disse begrænsninger forbliver bogen en værdifuld ressource for alle, der søger at forstå forviklingerne i omsorgskrisen i nordisk sammenhæng. En mere systematisk struktur, der rapporterer om de samme emner i et ensartet format fra alle nordiske lande, ville have øget bogens informative værdi, men samtidig giver bogen i sin nuværende form plads til og forstærker den enkelte forfatters individuelle stemme. Tilsammen giver disse stemmer en omfattende forståelse af begrebet omsorgs-

krise og dens manifestationer, årsager og konsekvenser i Norden. *"A Care Crisis in the Nordic Welfare State? Care Work, Gender Equality and Welfare State Sustainability"* er en prisværdig udforskning af et kritisk samfundsproblem og en aktuel undersøgelse, der fremmer den sociologiske analyse af omsorgsarbejdet. Bogen opfordrer læserne til at tænke kritisk over det komplekse samspil mellem samfundsstrukturer og omsorgstilbud/velfærdsstatslig omsorg. Det giver et væld af nye empiriske indsigter og åbner nye veje for teoretisk diskussion om omsorg. Som sådan er det vigtig læsning for sociologer, andre forskere, beslutningstagere og alle, der interesserer sig for omsorgspolitik, ligestilling og velfærdsstatens dynamik.

Teppo Kröger,
professor i samfundspolitik, Jyväskyläs
Universitet, Finland.

Bruno Latour & Nikolaj Schultz: Notat om den nye økologiske klasse.

København, Hans Reitzels Forlag, 2022
(99 sider, ISBN: 978-87-02-36449-1)

”Under hvilke betingelser kan økologien, frem for blot at udgøre en række bevægelser blandt andre, organisere det politiske omkring sig?” Sådan åbner Bruno Latour og Nikolaj Schultz deres korte kampskrift for en ny, økologisk klassekamp. Få spørgsmål kunne være vigtigere i en tid præget af omsiggribende klima- og naturkriser tillige med allehånde forhalinger og forplumringer af den grønne omstilling. Undervejs i notatet skitserer de to forfattere en på lange stræk overbevisende analyse af miljøforkæmpernes egen ufrivillige andel i disse forhalinger; samt en række fremadrettede bud på, hvordan en mere selvbevidst økologisk klasse som kollektivt subjekt ville kunne ændre styrkeforholdene afgørende i økologiens retning. Sidstnævnte er både bogens absolutte styrke – og kilde til mange ubesvarede spørgsmål.

Notatet er organiseret som 76 koncise teser eller diskussionspunkter, samlet i 10 små kapitler. Argumentationen bevæger sig fra overvejelser over de nye klasse- og klassifikationskampe i økologiens tidsalder (I) videre til en teoretisk placering i en i forhold til marxismen udfundet materialisme (II), en begrebsliggørelse af omstillingens økopolitiske præmisser (III) og en skitse af den historiske nyorientering, den økologiske klasse inkarnerer (IV). Herfra følger to kapitler, der søger at forklare økologiens hidtil manglende massemobilisering som følge af henholdsvis politisk-affektive uoverensstemmelser (V) og forvirring over den igangværende jordligt-kosmologiske forandring (VI). De sidste fire kapitler diskuterer efter tur mulighedsbetingelserne for en styrket økologisk klasse: hvilke grupper i samfundet kan en sådan appellere til (VII); hvordan bør den engagere

sig dybere i kampen om de herskende idéer (VIII); hvilken type magt bør den tilstræbe at overtage, samle og udøve (IX); og hvordan kan den vokse frem nedfra (X)?

I sociologisk sammenhæng vil mange sikkert finde det overraskende, at aktør-netværks teoriens (ANT's) grundlægger Bruno Latour her kort før sin for tidlige død har indoptaget klasser og klassekamp i sit begrebsrepertoire. Denne udvikling var dog længe undervejs, og blev særligt antydnet i det økopolitiske manifest *Ned på jorden* (2018) via begrebet om geosociale klasser. Det er også her, Nikolaj Schultz kommer ind i det analytiske billede. Temaet for Schultz' ph.d.-arbejde ved Sociologisk Institut på Københavns Universitet er netop geosociale klasser. Notatet her om den økologiske klasse vidner om, at samtalen mellem den ældre læremester og den yngre elev virkede til gensidig, intellektuel berigelse.

Hvad er da den nye økologiske klasse? Samlet set virker det rimeligt at sige, at notatet – tro mod egen genrebestemmelse – giver en række inspirerende antydninger snarere end ét entydigt og udfoldet teoretisk svar. Det hænger for det første sammen med, at tekstens analytiske afsæt trods lån af vokabularium (klasse, klassekamp) så langt fra kan kaldes (øko-)marxistisk. Her fremsættes ingen stærk eller strukturalistisk samfunds- og kapitalismeteori, hvorfra klasse- og miljødestruktionsdynamikker ville kunne udlæses i al deres historiske overdetermination. Tro mod grundtanker i ANT er afsættet snarere situeret i det kulturelle artikulationsarbejde, som miljøbevidste deltagerne i allehånde økologiske kontroverser ville skulle udføre for at *skabe* en ny klasse, komplet med fælles affekter, interesser, bevidsthed, sans for venner og fjender og forståelse af historiens retning. Ingen af disse elementer kan som udgangspunkt tages for givet; og notatets grundidé er, at dette skabelsesarbejde uheldigvis blot er i sin vorden.

Den nye økologiske klasse er således snarere en fremtidig mulighed end en

nutidig realitet; eller som forfatterne formulerer det, så er det "kun gennem en tyk tåge, at vi på nuværende tidspunkt kan ane fremkomsten" (s. 90) af denne klasse. I tråd hermed tilbyder notatet en række historisk-teoretiske analogier, designet til at forbedre sigtbarheden en smule. Mest ekstravagant sammenlignes den nye økologiske klasses kamp for at detronisere de hidtil herskende klasser med den måde, Norbert Elias beskrev det fremvoksende borgerskabs detronisering af aristokratiet ved overgangen til det moderne samfund. Hos Elias hævdes klassekonflikter at starte i ændrede vaner og manerer, der kun i anden omgang udkrystalliserer sig som interessekonflikter (s. 68). Undervejs mobiliserer forfatterne tillige begreber og figurer fra blandt andre Karl Polanyi (samfundets modstand mod økonomisering) og Antonio Gramsci (kampen om ideologisk hegemoni). Nogen samlet teori om nutidens klasse-dynamikker er der dog næppe tale om.

Større grad af nytænkning og analytisk gennemslagskraft har notatet når det kommer til at forstå miljøforkæmpernes genvordigheder med at konstituere sig som kollektivt subjekt. Denne gruppes mangler og misforståelser er mange, forstår man. Dels har økologerne længe fejlagtigt troet, at kampen ville være vundet, når blot masserne fik viden om problemernes omfang; men øget bevidsthed om klima- og biodiversitetskriserne viser sig snarere at følges af mere handlingslamelse. Desuden forestiller økologerne sig naturen som kilde til universel enighed; men i praksis hvirvles de konstant ud i nye kampe og kontroverser. Måske mest afgørende er det forfatternes påstand, at økologerne i for høj grad har forsømt det selvbeskrivelsesarbejde, der ville tillade strømmingen at redefinere den politiske strids grundbegreber, i alt fra frihed, trivsel og suverænitæt til selve territoriernes beboelighedsbetingelser i en verden af mangfoldige, levende væsner. Uden bedre selvbeskrivelse, ingen økologisk klasse, lyder parolen.

Som led i denne indkredsning fremsætter Latour og Schultz på interessant vis deres egen lakmusprøve på den ideologiske fællesnævner, der endelig ville tillade den økologiske klasses medlemmer at genkende hinanden som allierede kampfæller, på tværs af ellers stor diversitet. Den økologiske klasse, foreslår de, er i sidste ende defineret ved sin kamp mod selve produktionens logik. I takt med, at produktionssystemet er blevet et destruktionsystem, der truer selve jordens beboelighedsbetingelser, må den økologiske klasse derfor bryde med den hidtidige klassekamps præmisser og dens ideologiske aftryk i liberalistiske og socialistiske traditioner. Mellem produktionssystemets udvidelse og bevarelsen af beboelighedsbetingelserne er der nødvendigvis et omstridt forhold, hævdes det. Med inspiration fra idehistorikeren Pierre Charbonniers tænkning om velstand og frihed formuleres den økologiske klasses historiske opgave i tråd hermed som det at skulle forene den verden, vi *lever i*, med den verden, vi *lever af* (s. 30).

Gennem disse bestemmelser kan man sige, at Latour og Schultz på underspillet vis melder sig ind i ellers heftige miljø-sociologiske og politisk-økologiske debatter, til fordel for positioner associeret med såkaldt af- og postvækst og imod forestillinger om økologisk modernisering og grøn vækst. I denne anmelders øjne er der gode, saglige grunde hertil. Men implikationerne for analysen af den økologiske klasses mulighedsbetingelser forbliver samtidig noget underbestemte. Mest tydeligt bliver dette, når forfatterne som led i deres argument om, at den økologiske klasse potentielt er i overtal, lidt en passant får antydning, at denne klasse ikke blot kan regne med opbakning fra oprindelige folk, intellektuelle og de unge, men også fra proletarerne i den socialistiske forstand (s. 54). Præcist hvordan en sådan alliance kan eller ikke kan tænkes er genstand for bugnende mængder af øko-marxistisk litteratur, som imidlertid ikke diskuteres her. Som læser

efterlades man derfor med ét af mange ubesvarede spørgsmål: under hvilke vilkår, tænker man, vil proletarerne stille sig på beboelighedsbetingelsernes side, imod produktionen?

Det bør her anerkendes, at det næppe kan forventes, at et kort kampskrift som dette rummer svar på alle de spørgsmål, det rejser. Det hører tværtimod til notatets store styrker, at det billedlig talt skærer igennem tågen og fremsætter en produktiv, spekulativ hypotese til videre teoretisk såvel som praktisk-politisk afprøvning. På lange stræk er det svært at være uenig i den grundpointe, at miljøforkæmpere over de seneste 50 år i for høj grad har forsømt at artikulere et affektivt appellerende og samlende ideologisk narrativ om kampen mod produktionens logik og forsvaret for territoriernes beboelighed.

Også her melder der sig dog elementer af tvivl og nye spørgsmål for denne anmelder. Fremstilles de europæiske miljøbevægelser måske her som en anelse mere historisk marginale, end de reelt har været, hvis vi tænker på alt fra anti-atomkraftbevægelser og økologisk landbrug til naturbeskyttelseslove og voksende klimarisikobevidsthed? Er det helt rimeligt at sige, at miljøforkæmpere har forsømt kampen om idéerne, al den stund forestillinger om mere artsrige landskaber, af- og postvækst-samfund og trivsel inden for planetære økologiske grænser vel netop bør tilskrives disse gruppers mangeårige indsatser?

Som miljø- og klimasociolog vælger jeg i sidste ende at tage det alvorligt, når forfatterne på forsiden af deres notat skriver, at teksten er henvendt til "medlemmer af de økologiske partier samt deres nu- og fremtidige vælgere". Det indeholder den ret beset overbevisende og performative pointe, at spørgsmål om den økologiske klasses fremtid i lige så høj grad afgøres i disse gruppers ideologiske praksis som i den historisk informerede, miljøsociologiske analyse. Jeg håber, at notatet her vil blive genstand for den tredobbelte hermeneutik, der kan gøre, at miljøforkæm-

pere med inspiration i begrebet om den økologiske klasse i højere grad end hidtil formår at artikulere sig som kollektivt subjekt. Samt at dette vil ske i dialog med en offentlighedsrettet miljø- og klimasociologi, der fører spørgsmålet om den økologiske klasse videre fra dets løfterige, intellektuelt inspirerende første bestemmelse hos Latour og Schultz.

Latour, Bruno (2018):

Ned på jorden. Hvordan orienterer vi os politisk? København: Informations Forlag.

Anders Blok,

Sociologisk Institut, Københavns Universitet

Ph.d.-omtaler

Frivillighed i palliation – kvalitative studier af muligheder og udfordrin- ger knyttet til frivilligt arbejde og samarbejde i den afsluttende del af livet hos borgere i eget hjem og på plejehjem.

Forsvaret d. 15. august 2022

Karen Marie Sangild Stølen

Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Det Humanistiske og Samfundsviden-
skabelige Fakultet, Aalborg Universitet

Sprog: Dansk

Afhandlingen består af en kappe på 123 sider (eksklusive diverse bilag). Fire artikler, et systematisk review og tre empiriske artikler er publiceret i fagfæl-
lebedømte tidsskrifter. Heraf tre artikler på engelsk og en på dansk.

Hovedvejleder: professor Michael Hviid Jacobsen, Aalborg University, AAU
Bivejledere: seniorforsker Mette Raunkiær, Videncenter for Rehabilitering og
Palliation, SDU og docent Benjamin Olivares Bøgeskov, Københavns Profes-
sionshøjskole, KP

Bedømmelsesudvalg: professor Lars Skov Henriksen, Aalborg Universitet (formand), professor mso, Lone Grøn, VIVE og professor Astrid Helene Skatvedt, Universitetet i Sørøst-Norge.

Resume:

Afhandlingen undersøger erfaringer knyttet til frivilliges indsatser og samarbejde med sundhedsprofessionelle hos borgere, der er i den afsluttende del af livet. Formålet var at generere viden om de frivilliges og det frivillige arbejdes betydning og vilkår i den palliative omsorgsindsats i plejeforløb hos sårbare gamle, døende og deres pårørende i eget hjem og på plejehjem. Den palliative indsats' formål er formuleret af Sundhedsstyrelsen. Indsatsen sigter på, gennem lindring af både fysiske, psykosociale og åndelige eksistentielle behov og en tværfaglig tilgang, at fremme livskvalitet hos livstruet syge, døende og deres pårørende. Hos beslutningstagere og blandt fagprofessionelle, forskere såvel som praktikere, er der med den sociale og demografiske samfundsudvikling øget opmærksomhed på, hvordan den palliative indsats bedst imødekommer de palliative behov hos den stigende gruppe af samfundets sårbare gamle der forventes at afsluttet livet i eget hjem eller på plejehjem.

Projektets formål er undersøgt gennem tre delstudier, et litteraturstudie og to empiriske delstudier. De empiriske delstudier undersøger henholdsvis frivillige vågeres omsorgsaktiviteter hos døende og faste plejehjemfrivilliges aktiviteter i hverdagen på plejehjem. Projektets kvalitative eksplorative design henter inspiration i en fænomenologisk hermeneutisk videnskabsteoretisk position. De empiriske delstudier kombinerer deltagerobservationer og interview som undersøgelsesmetode. Tre plejehjem fordelt på tre danske kommuner i henholdsvis Øst- og Vestdanmark deltog. Plejehjem og kommuner havde samarbejde med faste plejehjemsfrivillige i hverdagen på plejehjem og frivillige vågere i plejeforløb hos døende i eget hjem og på plejehjem. To vågetjenester fra henholdsvis Røde Kors og Ældresagen med tilknytning til de pågældende kommuner deltog. Datagrundlaget er 180 timers deltagerobservationer af de frivilliges omsorgsaktiviteter og samhandlinger i palliative plejeforløb i eget hjem og på plejehjem, og 38 interviews (individuelle og gruppeinterviews) med i alt 51 informanter (19 frivillige, 10 borgere/pårørende, 22 sundhedsprofessionelle). De empiriske data er tematisk analyseret, og teoretiske begreber hentet i fænomenologisk omsorgsfilosofi og en symbolsk interaktionistisk hverdagslivstradition indgår i fortolkning af det empiriske materiale. Projektets fire artikler, et systematisk review, og tre empiriske artikler, behandler forskellige forskningsspørgsmål knyttet til afhandlingens overordnede formål og udgør således projektets primære resultater.

Afhandlingen konkluderer, at det frivillige tilbyder sårbare gamle, døende og deres pårørende i palliative forløb i eget hjem og på plejehjem adskiller

sig fra det, de professionelle kan tilbyde i disse plejeforløb. De frivilliges forskellige sociale aktiviteter udgør værdifulde supplerende omsorgsaktiviteter, der har positiv betydning for borgeres hverdagslige velvære og livskvalitet og kan være afgørende aflastning for pårørende til døende i eget hjem og på plejehjem, men også for de professionelle. De frivilliges omsorgsaktiviteter både understøtter, fremmer og forbedrer en tilsigtet helhedsorienteret kommunal basal palliativ praksis. De frivilliges handlemuligheder i den palliative praksis er betinget af sundhedsprofessionelles invitationer til samarbejde. Institutionelle og traditionelle samarbejdsformer i praksis samt sundhedsprofessionelles manglende viden og kompetencer relateret til samarbejde med frivillige og tid til samarbejde kan udgøre en barriere for de frivilliges tilbud og i samarbejdet mellem frivillige og professionelle.

Projektet peger på et væsentligt udviklingspotentiale i aktivt at indtænke og samarbejde med frivillige som medaktører i en helhedsorienteret tværfaglig kommunal palliativ indsats og praksis. Opmærksomhed bør rettes mod, at det frivillige supplerende arbejde skal give mening for de frivillige selv, ikke kan tages som en selvfølge og fordrer, at de sundhedsprofessionelle, der har det formelle ansvar for de palliative forløb i eget og på plejehjem, er i besiddelse af den nødvendige viden og kompetencer til samarbejdet. En fælles åbenhed for alternative samarbejdsformer kan muligvis fremme de samarbejdende parter dialog og gensidige forståelse, samt styrke samarbejdet i praksis hos de sårbare gamle, uafvendeligt døende og deres pårørende.

Afhandlingens artikler:

Stoelen, K.M.S., Raunkiaer, M., Winther, K., Grubert, M.V., Bøgeskov, B.O.
Palliative care volunteer roles in Nordic countries: qualitative studies- systematic review and thematic synthesis.

BMJ Supportive and Palliative Care 2021; 0:1-11.

Doi:10.1136/bmjspcare-2021-00330

<http://spcare.bmj.com/cgi/rapidpdf/bmjspcare-2021-003330?ijkey=M4IXEbtNMsbmTPn&keytype=ref>

Stoelen, K.M.S.

Volunteers do the fun stuff – Experiences from volunteer-professional caregiver cooperation in nursing homes.

Scandinavian Journal of Caring Sciences. 2021; 00:1-12

Stølen, K.M.S., Jacobsen, M.H., Raunkjær, M.

Frivillige vågeres ulønnede arbejde hos døende – stedfortrædende omsorgsarbejde på nærværets betingelser

Tidsskrift for Arbejdsliv nr. 4/2019

<https://tidsskrift.dk/tidsskrift-for-arbejdsliv/article/view/118065>

Stoelen, K.M.S.

‘Without them, there would be almost nothing’ – Residents and next of kin experiences of interacting with volunteers in everyday life in nursing homes

OMEGA. Journal of death and dying. June 2022

<https://journals.sagepub.com/eprint/UBCHISFDKFFVEIJJQDCD/full>

Den samlede afhandling kan fås ved henvendelse til Karen Marie Sangild Stølen. Mail: kss3@kp.dk

Kunstnerpræsentation

Om billedhugger Lisbeth Nielsen og tegningerne i temamnummeret

Billedhugger Lisbeth Nielsen (f. 1952) er uddannet på Århus Kunstakademi hos Henning Wienberg Jensen. Hun er medlem af Koloristerne, Kunstnersamfundet og BKF og har blandt andet udstillet på Charlottenborgs Forårsudstilling, Charlottenborgs Efterårsudstilling og Holstebro Kunstmuseum. Hun har lavet udsmykningsopgaver for Holstebro Rådhus 1985, Statens Kunstfond (Alliancehaven Slagelse) 1999-2000, Ribe Rådhusplads 2000, Hillerød Sygehus 2005, Søndergård Hospice, Måløv 2010 samt Emmauskirken (Diakonissestiftelsen) 2015.

Lisbeth Nielsens skulpturelle arbejder fokuserer på bevægelse og rytme i den menneskelige krop. Med afsæt i fantasi, erindring og arbejde med model lader hun figurerne finde form; hun lader dem gro frem af materialet og leve deres eget liv under hele processen og videre i de figurer, de ender med at blive til. Lisbeth Nielsen skaber per intuition og holder inde, mens der stadig er liv i formen. Der ligger til enhver tid stor omhu i arbejdet med balancen i kompositionen: Er der bevægelse eller vægt i én retning, modsvares den af modbevægelse eller modvægt, som går der en samlende strøm op gennem formen og ud i figuren. Også i Lisbeth Nielsens tegninger – store og små, tunge og lette, i kul, blyant og enkelte i tusch – er kraften og bevægelsen i det menneskelige udtryk i centrum, og tegningerne er skabt dels som selvstændige arbejder og dels som led i processen mod skulpturelle værker.

Henning Jørgensen skriver i sin bog om Lisbeth Nielsen: "Hos Lisbeth Nielsen er der stille, formbevidste beretninger om menneskelig værdighed og lidenskabelighed at hente. Hun er et øjemenneske, der aktivt forholder sig til sansningen og genskabelsen i billedform. Hun har en dyb ærbødighed over for medmennesket og livet, som vi hver især må forsone os med. Det oprigtige er snært forbundet med denne leven sig ind i det nutidigt hverdagsagtige, som så kan gives en forenklet og nogle gange næsten patosfyldte genskabelse" (Jørgensen, 2013).

Om tilblivelsen af tegningerne i dette tidsskrift: Billedhugger Lisbeth Nielsen har deltaget i feltarbejde i projektet *Pædagoger på ældreområdet* (se Brodersen, Andersen og Bille i nærværende tidsskrift). Som del af feltarbejdet teg-

nede Lisbeth skitser af de ældre og pædagogerne. Herefter har hun arbejdet videre med tegningerne og har inddraget erindringer og erfaringer fra tidligere arbejde på plejehjem, fra omsorg og pleje af ældre i egen familie samt af egen aldring.

Lisbeth Nielsen: Jeg tager altid udgangspunkt i en følelse, som jeg udtrykker gennem tegningens komposition, hvor jeg arbejder med at gøre billedet til et rum. I tegningen, hvor en medarbejder ordner en ældre kvindes hår, er der et forhold mellem noget lyst og let og noget tungt og skrøbeligt. Der er en bevægelse i kompositionen, hvor den unge lyse løfter den ældres hår op, mens den ældre synker lidt sammen. Den ældre udstråler noget bedrøvet, og hendes ryg viser sårbarhed. Der er diagonale retninger i billedet, og kvindernes hænder laver klare punkter i rummet.

Reference

Jørgensen, Henning (2013). *Lisbeth Nielsen*. Boggalleriet.

Retningslinjer for manuskripter

Dansk Sociologi publicerer originalartikler, oversigtsartikler (»reviews«), boganmeldelser, essays, faglige kommentarer og debatindlæg af sociologisk relevans. Hovedkriterier for udvælgelse af bidrag er, at de tager vigtige spørgsmål op og holder et højt fagligt niveau. Alle aktuelle artikelmanuskripter underkastes bedømmelse af to anonyme referees. Redaktionen vil på basis af referees udtalelser vejlede forfatterne, når bearbejdning er nødvendig før publicering. Bidrag kan være på dansk, norsk eller svensk.

Manuskripter indsendes som vedhæftede filer til: mail@dansksociologi.dk

Artikelbidrag må ikke overskride 20 sider a 2.400 enheder, inkl. noter og referencer. Kommentarer og debatindlæg bør ikke overskride 6-7 sider a 2.400 enheder, og boganmeldelser bør være på 2-4 sider a 2.400 enheder.

Ved udarbejdelse af manuskripter følges nedenstående retningslinjer:

1. Manuskripter skrives med dobbelt linjeafstand. Skriv uden orddeling, og brug løs bagkant. Evt. fremhævninger sker med kursiv. Undlad at anvende fed eller forskellige skrifttyper.
2. Der skal kun anvendes ét overskriftsniveau. Nyt afsnit markeres med indryk.
3. Citater på mere end ca. 2 linjer skrives med indryk. Ved indrykkede citater benyttes ikke citationstegn. Anvendelse af citater bør være begrænset. Er de på andre fremmede sprog end engelsk, bør de oversættes til dansk.
4. Antallet og omfanget af noter bør være begrænset. Der anvendes nummererede slutnoter.
5. Med hensyn til litteraturhenvisninger i teksten og litteraturreferencer har redaktionen udarbejdet detaljerede retningslinjer herfor, som kan ses på vor hjemmeside: www.dansksociologi.dk

For artiklers vedkommende skal selve manuskriptet (hoveddokumentet) indeholde: titel; brødtekst, herunder underrubrikker; slutnoter og referencer. Bemærk, at hoveddokumentet skal fremsendes i fuldt anonymiseret form. I fald der henvises til egne arbejder, skal referencen anføres som (forfatter, xxxx) såvel i teksten som i referenceli-

sten. Hoveddokumentet ledsages af følgende, der vedlægges på særskilte ark:

- Ark med forfatternavn, biografiske oplysninger, adresse, e-mail og artiklens titel.
- Evt. nummererede figurer og tabeller, én på hvert ark. Det anføres i teksten, hvor de ca. skal placeres. De bør ikke være for store og uoverskuelige. Figurer skal være i sort/hvid og trykklare.
- Dansk og engelsk abstract, max. 200 ord. Begge skal efterfølges af 3-6 søgeord.
- Foto af forfatteren.

At indsende et manuskript til et videnskabeligt tidsskrift er udtryk for en hensigt om at publicere manuskriptet i det pågældende tidsskrift. Behandling af indkomne bidrag kræver tid og opmærksomhed i redaktionen og hos dem, der skal vurdere manuskripterne. Dansk Sociologi betinger sig, at modtagne bidrag ikke samtidigt er indsendt til vurdering andetsteds eller har været publiceret tidligere. Tidsskriftet har ikke kapacitet til at vurdere ufærdige manuskripter.

Dansk Sociologi publicerer ny og original sociologisk forskning på dansk (og skandinaviske sprog). Dansk Sociologi accepterer som udgangspunkt ikke materiale, der tidligere er publiceret. Herfra er undtaget conferencepapers og working papers, der har været cirkuleret i begrænset omfang med henblik på diskussion med kollegaer og fagfæller. Hvis manuskripter tidligere har været offentligt tilgængelige, fx online som et working paper, skal de ved indsendelse udstyres med en note herom. Det gælder også for tidligere versioner, der ikke er helt identiske med det indsendte, hvis der er substantielle overlap i tekst eller datamateriale.

Alle artikler publiceret i Dansk Sociologi gøres tilgængelige online (<http://ej.lib.cbs.dk/index.php/dansksociologi>) et år efter publicering. Redaktionen er i denne sammenhæng indforstået med og påskønner, at tidsskriftets forfattere lægger kopi af deres bidrag op på egen eller deres institutions hjemmeside, også et år efter at bidraget er publiceret i tidsskriftet. Redaktionen ser dette som en mulighed for at øge kendskabet til artiklerne i Dansk Sociologi og tidsskriftet som sådan.

